

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK-İSLAM SANATLARI TARİHİ BİLİM DALI

YUSUF ZİYA PAŞA'NIN HAYATI VE
YAPTIRMIŞ OLDUĞU ESERLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. İsmail AYTAÇ

HAZIRLAYAN
Selda YILDIRIM

ELAZIĞ-2018

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK-İSLAM SANATLARI TARİHİ BİLİM DALI

**YUSUF ZİYA PAŞA'NIN HAYATI VE YAPTIRMIŞ
OLDUĞU ESERLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. İsmail AYTAÇ

HAZIRLAYAN
Selda YILDIRIM

Jürimiz,tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezi oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. **Prof. Dr.**
- 2.
- 3.

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Yusuf Ziya Paşa'nın Hayatı ve Yaptırmış Olduğu Eserler****Selda YILDIRIM****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı****Türk İslam Sanatları Tarihi Bilim Dalı****Elazığ-2018; Sayfa: XXVI+254**

Bu tez çalışmasında Yusuf Ziya Paşa'nın hayatı, yaptırmış olduğu eserlerin Osmanlı Siyasi ve Türk - İslam Sanatı Tarihi bakımından önemi ele alınmıştır. Tez birinci giriş, Yusuf Ziya Paşa'nın hayatının anlatıldığı ikinci, eserlerinin katalog olarak ele alındığı üçüncü, karşılaştırma ve değerlendirme dördüncü ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Kaynakça, arşiv belgeleri, planlar, haritalar ve fotoğraflar teze eklenmiştir.

Birinci bölümde; konunun tanımı, sınırları, amacı, yöntem ve kaynak araştırmaları üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde Yusuf Ziya Paşa'nın hayatı önemli kısımları ile ele alınmıştır. Yusuf Ziya Paşa (Yusuf Ziyaeddin Paşa) Türk Siyasi Tarihi ve Sanat Tarihi açısından önemli bir şahsiyettir. Aslen Gürcü olan Yusuf Ziya Paşa küçük yaşta köle olarak geldiği payitaht da hocalar tayini ile eğitimine önem verilmiş dini ilimler, hüsn-ı hatt, muhasebe işleri tahsilinin yanı sıra ve ata binip kılıç kullanarak silahşorluk eğitimlerini de almıştır. Aldığı bu eğitimlerin ve yeteneğinin bir sonucu olarak Maden Eminliği, III. Selim ve II. Mahmut devirlerinde iki kez sadrazamlık, Trabzon, Bağdat, Basra, Konya ve Halep Valiliği, Fransa'nın Mısır'a saldırısı üzerine üç yıldan fazla süren ordu komutanlığı, Eğriboz, Karlılı ve Sakız Muhafızlığı gibi önemli görevlere getirilmiştir. Bu görevler icabı birçok şehirde bulunmuştur

Üçüncü bölüm katalog çalışmasıdır. Osmanlı mimarisinde sultan, paşa ve sadrazam gibi devlet büyüklerinin gerek hayır amaçlı gerekse kendi isimlerini yaşatmak amacıyla yaptırdıkları eserler ile hem maddi hem de manevi olarak Türk Sanatına ve

toplum hayatına katkı sağlamışlardır. Yusuf Ziya Paşa'nın yaptırmış olduğu eserler yüzyıl itibari ile (18. yy sonu - 19. yy başı) Batı etkisinin Anadolu'daki yansımalarını göstermeleri bakımından önemli yapılardır. Bu yapılardan günümüze gelenler, Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii ve Türbesi, Çemişgezek Ulukale Köyü Camii, Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi, Elazığ İli Keban İlçesi Hamam (Yusuf Ziya Paşa Konağı Hamamı), Erzurum Yusuf Ziya Paşa Köşkü (Nüzhet-ül Hazra), Çemişgezek Tağar Köprüsü ve Üsküdar Yusuf Ziya Paşa Çeşmesi (Köşe Çeşmesi)'dir. Vakfiyelerde ve kaynaklarda geçen yapı örnekleri ise, Erzurum İli Palandöken İlçesi Abdurrahman Gazi Türbesi, Elazığ İli Keban İlçesi Han (Yusuf Ziya Paşa Hanı), Elazığ İli Keban İlçesi Eski Kürtkendi Camii, Elazığ İli Keban İlçesi'nde Mektep ve Gümüşhane İli Kelkit İlçesi'nde Hamam'dır. Bu yapı örneklerinin plan, mimari, süsleme ve işlevleri açıklandıktan sonra eserler tarihsel olarak ele alınmış dönemi içerisinde değerlendirilmiştir.

Dördüncü bölümde yapıların aynı türdeki diğer eserlerle ile plan tipolojisi ve bezemesel üslup açısından karşılaştırmaları yapılarak, eserlerin Türk Sanatı'nın gelişim çizgisindeki yeri açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Tez çalışmasında, Yusuf Ziya Paşa ve eşi Ayşe Hatun Vakfi'na ait vakfiyeler, diğer arşiv belgeleri ve kitabelerin tercümesi yapılarak eserler ile birlikte değerlendirilmesi yapılmıştır.

Sonuçta; Yusuf Ziya Paşa da dindar ve hayırsever kişiliğinin bir sonucu olarak da görev yaptığı şehirlerde cami, medrese, türbe gibi dini yapılar ile mektep, hamam, han, kütüphane, çeşme ve köprü gibi sosyal amaçlı hayratlar da yaptıran bir devlet büyüğü olarak tarihe geçtiği vurgulanmıştır. Yaptırmış olduğu farklı işlevleri olan bu yapıların yanı sıra güzel sanatlar ile de uğraşan Paşa Keban'daki külliye için yapmış olduğu hat levha örnekleri ile yalnızca siyasi bir şahsiyet olmadığını sanatçı kişiliğinin de olduğunu göstermektedir.

Yusuf Ziya Paşa'nın yaptırmış olduğu eserlerin çizilmiş planları gözden geçirilmiş, gerekli olanlar yeniden tarafımızdan düzeltilmiştir. Eserlerin tamamı yerinde incelenmiş ve fotoğrafları çekilmiştir. Bazı arşiv belgeleri tarafımızdan ilk defa okunmuş ve değerlendirilmiştir. Bunların tamamı tezimize eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yusuf Ziya Paşa, Ayşe Hatun, Keban, Malatya, Erzurum, Çemişgezek, İstanbul, Külliye, Cami

ABSTRACT**Master's Degree Thesis****Yusuf Ziya Pasha's Life and The Works of Art He Had Built****Selda YILDIRIM****Fırat University****Institute of Social Sciences****Department of Islamic History and Arts****Field of History of Turkish Islamic Arts****Elazığ-2018; Page: XXVI+254**

In this thesis, Yusuf Ziya Pasha's life and the works of arts he had built were discussed in terms of their importance in Ottoman Politics and History of Turkish Islamic Arts. The thesis consists of several sections such as depicting Yusuf Ziya Pasha's life in the first section, discussing the works of arts as a catalog in the second section, the comparison and evaluation of the works of arts in the third section and the conclusion section. The references, archive documents, plans, maps and photographs were included in the thesis.

The first section is the introduction section. In this chapter; the definition, boundaries, purpose, methods and resources of the subject are emphasized.

In the second section, significant parts of Yusuf Ziya Pasha's Life were discussed. Yusuf Ziya Pasha (Yusuf Ziyaeddin Pasha) is an important figure in terms of History of Turkish Politics and Art History. Originally Georgian, Yusuf Ziya Pasha, brought to the capital city as a slave at a young age, prioritized his education by appointed teachers and was trained in swordsmanship by horse riding and sword fighting along with his education in religious sciences, calligraphy and accounting works. As a result of these educations, trainings, and his talent, he was appointed to important duties such as Emin of Mining, Grand Vizier twice during the reign of Selim III and Mahmut II, Governor of Trebizond, Bagdad, Basra, Konya and Aleppo, army commandership for more than three years upon France's attack on Egypt, Guardian of Karli-Eli and Chios. For these duties, he has been to a number of cities. In Ottoman Architecture, statesmen such as sultans, pashas and grand viziers contributed to the Turkish Arts and community life both materially and morally by the works of arts they had built both for charity purposes and honoring their own names.

The third section is a catalog study. In this section, the works of arts Yusuf Ziya Pasha had built are significant artifacts in terms of their indication of the effect of the West's reflection on Anatolia, considering the century (late 18th century – early 19th century). The artifacts survived until today are Malatya Yusuf Ziya Pasha Mosque and Mausoleum, Çemişgezek Ulukale Village Mosque, Keban Yusuf Ziya Pasha Social Complex, Turkish Bath in Keban County in the City of Elazığ Turkish Bath of Yusuf Ziya Pasha Konak, Erzurum Yusuf Ziya Pasha Mansion (Nüzhət-ül Hazra), Çemişgezek Tağar Bridge and Üsküdar Yusuf Ziya Pasha Fountain (Köşe Fountain). The artifacts mentioned in foundation charters and sources are Abdurrahman Gazi Mausoleum in Palandöken County in the City of Erzurum, Inn in Keban County in the City of Elazığ (Yusuf Ziya Pasha Inn), the Old Kürtkendi Mosque in Keban County in the City of Elazığ, School in Keban County in the City of Elazığ and Turkish Bath in Kelkit County in the City of Gümüşhane. Following the descriptions of the plans, architectures, ornaments and functions of these structure samples, the artifacts were discussed historically and evaluated in their own periods.

In the fourth section, the places of these artifacts were attempted to be elucidated in the development line of Turkish Arts by conducting comparisons with the same type of artifacts in terms of plan typology and ornamental style. In this thesis, the foundation charters belonging to Yusuf Ziya Pasha and his wife Ayşe Hatun Foundation, other archive documents and inscriptions were translated and evaluated along with the artifacts.

In conclusion, as a result of Yusuf Ziya Pasha's religious and benefactor personality, it was emphasized that he went down in history as a statesmen who had built religious structures such as mosques, madrasahs, mausoleums and social structures such as schools, Turkish Baths, inns, libraries, fountains and bridges in the cities he served. In addition to the multi-functional structures he had built, the Pasha, who engages in arts, demonstrated that he is not only a political figure but also an artistic figure by the calligraphy plaque examples he had fashioned for the Social Complex in Keban.

The drawn plans of the artifacts Yusuf Ziya Pasha had built were reviewed and the necessary ones were revised by us. All of the artifacts were investigated on site and photographed. Some of the archive documents were read and evaluated for the first time by us. All of these were included in our thesis.

Keywords: Yusuf Ziya Pasha, Ayşe Hatun, Keban, Malatya, Erzurum, Çemişgezek, İstanbul, Küliye, Mosque.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER	VI
HARİTALAR LİSTESİ	X
ÇİZİMLER LİSTESİ	XI
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	XIII
ÖNSÖZ	XXIV
KISALTMALAR	XXVI

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ.....	1
1.1. Konunun Tanımı ve Sınırları	1
1.2. Konunun Amacı.....	2
1.3. Konunun Araştırma Yöntemleri ve Çalışma Düzeni	3
1.4. Konu İle İlgili Kaynak ve Araştırmalar	4

İKİNCİ BÖLÜM

2. YUSUF ZİYA PAŞA'NIN HAYATI.....	7
2.1. Yusuf Ziya Paşa'nın Doğumundan Ölümüne Kadar Olan Dönem; Siyasi ve Sosyal Hayatı	7
2.2. Yusuf Ziya Paşa'nın Ailesi	10

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YUSUF ZİYA PAŞA'NIN YAPTIRMIS OLDUĞU ESERLER (KATALOG)..	13
3.1. Malatya Battalgazi Yusuf Ziya Paşa Camii ve Türbesi	13
3.1.1. Cami	13
3.1.2. Türbe	19
3.2. Tunceli Çemişgezek Ulukale Köyü Camii	23
3.3. Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi	26
3.3.1. Külliyyeye Ait Yapılar.....	26
3.3.1.1. Avlu	27
3.3.1.2. Cami.....	30
3.3.1.3. Kütüphane	40
3.3.1.4. Şadırvan	44

3.3.1.5. Medrese.....	45
3.3.1.6. Helâlar.....	46
3.3.1.7. Hamam.....	47
3.3.1.8.Çeşmeler	50
3.3.1.8.1. Avlunun Güney Cephesinde İstinat Duvarı Üzerinde Yer Alan Çeşme.....	50
3.3.1.8.2. Avluya Girişin Sağlandığı Kuzeybatı Cephede Girişin Çaprazında Yer Alan Çeşme.....	51
3.3.1.8.3. Fırat Mahallesinde Yer Alan Çeşme.....	53
3.3.1.9. Türbe.....	55
3.3.2. Külliyyeye Ait Bazı Teberrukat Eşya Örnekleri.....	56
3.3.2.1. Hat Levhalar	57
3.3.2.1.1. Kâbe Tasvirli Hat Levha Örneği.....	57
3.3.2.1.2. Vazo Formunda Yazılmış Hat Levha Örneği	57
3.3.2.1.3. Hattat İbrahim Şükrü Tarafından Yazılmış Hat Levha Örneği.....	57
3.3.2.1.4. Hattat Ahmet Hamdi Tarafından Yazılmış Hat Levha Örneği	58
3.3.2.1.5. Vav Şeklinde Aynalı Yazılmış Hat Levha Örneği.....	58
3.3.2.1.6. Yusuf Ziya Paşa Tarafından Yazılmış Olan Hat Levha Örnekleri	59
3.3.2.6.1. III. Selim Han'ın Tuğrasının İşlenmiş Olduğu Hat Levha Örneği .	59
3.3.2.6.2. III. Selim Han'ın Tuğrasının İşlenmiş Olduğu İkinci Hat Levha Örneği	59
3.3.2.6.3. Ya Hazret-i Bilal-ı Habeşi Yazan Hat Levha Örneği	59
3.3.2.2. Şamdanlar	60
3.3.2.2.1. Kaidesi Çan Formunda Olan Şamdan Örneği.....	60
3.3.2.2.2. Kaidesi Yuvarlak Formlu Olan Şamdan Örneği.....	61
3.3.2.2.3. Kaidesi Havan Formunda Olan Şamdan Örneği.....	61
3.4. Elazığ İli Keban İlçesi Yusuf Ziya Paşa'nın Konağı Hamamı	62
3.5. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa Köşkü (Nüzhet-ül Hazra).....	64
3.6. Tunceli Çemişgezek Tağar Köprüsü (Yusuf Ziya Paşa Köprüsü).....	68
3.7. İstanbul Üsküdar Yusuf Ziya Paşa Çeşmesi (Köşe Çeşmesi).....	71
3.8. Günümüze Ulaşmayan, Vakfiyelerde ve Kaynaklarda Adı Geçen Eserler	74
3.8.1. Erzurum İli Palandöken İlçesi Abdurrahman Gazi Türbesi.....	75
3.8.2. Elazığ İli Keban İlçesi Han (Yusuf Ziya Paşa Şehir Hanı).....	78

3.8.3. Elazığ İli Keban İlçesi Eski Kürtkendi Camii	79
---	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. DEĞERLENDİRME	82
4.1. Plan ve Mekân	82
4.1.1. Camiler.....	82
4.1.2. Türbeler.....	84
4.1.3. Çeşmeler ve Şadırvan	85
4.1.4. Kütüphane	88
4.1.5. Köprü	90
4.1.6. Hamamlar.....	92
4.1.7. Köşk.....	94
4.2. Malzeme ve Teknik	95
4.2.1. Taş.....	95
4.2.2. Ahşap	96
4.2.3. Maden	96
4.2.4. Diğer Malzemeler	98
4.3. Yapı Elemanları	98
4.3.1. Mimari Elemanlar	98
4.3.1.1. Cephe Düzenleri	98
4.3.1.2. Mihrap.....	100
4.3.1.3. Minber.....	101
4.3.1.4. Minare	101
4.3.1.5. Mahfil.....	101
4.3.2. Strüktürel Elemanlar	102
4.3.2.1. Ayak, Sütun ve Sütun Başlıkları.....	102
4.3.2.2. Kemerler	103
4.3.2.3. Örtü Sistemleri.....	104
4.3.2.4. Kubbe Geçiş Öğeleri.....	105
4.4. Süsleme.....	106
4.4.1. Edirnekari.....	106
4.4.2. Barok ve Rokoko Etkiler	107
4.4.3. Bitkisel ve Geometrik Süslemeler	109
4.4.4. Yazı.....	110

SONUÇ	111
KAYNAKLAR	116
Ek 1. Orijinallik Raporu.....	121
Ek 2. Haritalar.....	122
Ek 3. Çizimler	126
Ek 4. Fotoğraflar	139
ÖZGEÇMİŞ	254

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii ve Türbesi.....	122
Harita 2. Tunceli Çemişgezek Ulukale Köyü Camii	122
Harita 3. Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi'ne Ait Yapılar	123
Harita 4. Elazığ Keban Fırat Mahallesi Yusuf Ziya Paşa Kızlarının Türbesi ve Çeşme	123
Harita 5. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü ve Abdurrahman Gazi Türbesi	124
Harita 6. Tunceli Çemişgezek Tağar (Yusuf Ziya Paşa) Köprüsü	124
Harita 7. İstanbul Üsküdar Yusuf Ziya Paşa (Köşe) Çeşmesi.....	125

ÇİZİMLER LİSTESİ

- Çizim 1.** Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii ve Türbesi Rölöve Planı (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi) 126
- Çizim 2.** Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii ve Türbesinin Doğu-Batı Doğrultulu Kesiti (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)..... 126
- Çizim 3.** Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii ve Türbesinin Rölöve Kuzey Cephe Görünüşü (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)..... 127
- Çizim 4.** Tunceli Çemişgezek Ulukale Köyü Camii Planı (Metin SÖZEN)..... 128
- Çizim 5.** Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Hacı Bektaş Veli Sokakta Yer Alan Yapıların Planı (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi) 128
- Çizim 6.** Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesine Ait Hacı Bektaş Veli Sokakta Yer Alan Yapıların Avlu Üzerindeki Yerleri Planı (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)..... 129
- Çizim 7.** Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Camii ve Helânın Doğu-Batı Doğrultulu Kesiti (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi) 129
- Çizim 8.** Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Camii Doğu-Batı Doğrultulu Kesiti (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)..... 130
- Çizim 9.** Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Camii Kuzey-Güney Doğrultulu Kesiti, Payanda ve Doğu Cephede Yer alan Avlu Girişi Görünüşü (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi) 130
- Çizim 10.** Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Camii Kuzey-Güney Doğrultulu Kesiti, Payanda, Şadırvan ve Kütüphane Görünüşü (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)..... 131
- Çizim 11.** Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Kütüphane Çatı, Üst ve Alt Kat Planları (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)..... 131
- Çizim 12.** Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Güney Cephede Yer Alan Çeşmenin Plan, Görünüş ve Kesiti..... 132
- Çizim 13.** Avluya Girişin Sağlandığı Kuzeybatı Cephede Girişin Çaprazında Yer Alan Çeşme 133
- Çizim 14.** Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Yapılarından Fırat Mahallesinde Yer Alan Çeşmenin Plan, Görünüş ve Kesiti 134

Çizim 15. Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Yapılarından Fırat Mahallesinde Yer Alan Türbe ve Çeşmenin Planı (Metin SÖZEN)	135
Çizim 16. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Hamam Planı (Celil ARSLAN)	135
Çizim 17. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa Köşkü (Nüzhet-ül Hazra) Kat Planları (Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivi).....	136
Çizim 18. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa Köşkü (Nüzhet-ül Hazra) Cephe Görünüşleri Soldan Sağa; Güney, Kuzey, Doğu ve Batı (Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivi)	136
Çizim 19. Tunceli Çemişgezek Tağar (Yusuf Ziya Paşa) Köprüsü Görünüş ve Plan (Karayolları Genel Müdürlüğü Arşivi).....	137
Çizim 20. İstanbul Üsküdar Yusuf Ziya Paşa Çeşmesi (Köşe Çeşmesi) Vaziyet Planı (İstanbul VI Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi).....	137
Çizim 21. İstanbul Üsküdar Yusuf Ziya Paşa (Köşe) Çeşmesi Plan, Görünüş ve Kesiti	138

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1. Yusuf Ziya Paşa'nın Portresi	139
Fotoğraf 2. Yusuf Ziya Paşa'nın Mezar Taşı.....	139
Fotoğraf 3. Malatya Battalgazi Ahmet Duran Mescidi ve Türbesi Üzerinde Yer Alan Kitabe	140
Fotoğraf 4. Malatya Battalgazi Ahmet Duran Mescidi ve Türbesi Üzerinde Yer Alan Kitabeler	140
Fotoğraf 5. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii ve Türbesi Restorasyon Sonrası (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi).....	141
Fotoğraf 6. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Son Cemaat Yeri ve Türbe	141
Fotoğraf 7. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Batı Duvarı	142
Fotoğraf 8. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Güney Duvarı	142
Fotoğraf 9. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Doğu Duvarı	143
Fotoğraf 10. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Kuzey Cephe.....	143
Fotoğraf 11. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Son Cemaat Yeri Doğu Duvarı.....	144
Fotoğraf 12. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Son Cemaat Yeri Minareye Giriş Kapısı.....	144
Fotoğraf 13. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Son Cemaat Yeri Örtü Sistemi	145
Fotoğraf 14. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Harim Giriş Kapısı.....	145
Fotoğraf 15. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Harime Giriş Kapısı Üzerinde Yer Alan Kitabe	146
Fotoğraf 16. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Harim Giriş Kapısı Üzerinde Yer Alan Süsleme Detayları.....	146
Fotoğraf 17. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Harimin Doğu Duvarı.....	147
Fotoğraf 18. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Harimin Batı Duvarı	147
Fotoğraf 19. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Örtü Sistemi.....	148
Fotoğraf 20. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Mihrabı	148
Fotoğraf 21. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Mihrabından Detay	149
Fotoğraf 22. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Minaresi ve Üzerinde Yer Alan Taş Süsleme.....	149
Fotoğraf 23. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Türbesi	150
Fotoğraf 24. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Türbesi İçi.....	150

Fotoğraf 25. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Türbesinde Yer Alan Mustafa Naim Paşa'nın Karısına Ait Sanduka	151
Fotoğraf 26. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Türbesinde Yer Alan Mustafa Naim Paşa'nın Karısına Ait Sandukadaki Bezeme	151
Fotoğraf 27. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Türbesinde Yer Alan Mustafa Naim Paşa'nın Karısına Ait Sandukanın Baş ve Ayak Taşı.....	152
Fotoğraf 28. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Türbesinde Yer Alan Hamidiye Hanıma Ait Mezar.....	152
Fotoğraf 29. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Türbesinde Yer Alan Müşir Süleyman Paşa'ya Ait Mezar	153
Fotoğraf 30. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii ve Türbesinin Restorasyon Öncesi	153
Fotoğraf 31. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii ve Türbesinin Restorasyon Öncesi	154
Fotoğraf 32. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii ve Türbesinin Restorasyon Öncesi (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi).....	154
Fotoğraf 33. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii ve Türbesi Eski Fotoğraf (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi).....	155
Fotoğraf 34. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii ve Türbesi Eski Fotoğraf (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi).....	155
Fotoğraf 36. Tunceli Çemişgezek Ulukale Köyü Camii	156
Fotoğraf 37. Tunceli Çemişgezek Ulukale Köyü Camii Yıkılmış Mihrap Nişi	157
Fotoğraf 38. Tunceli Çemişgezek Ulukale Köyü Camii Balıksırtı Motifi Bezeli Mimari Parça	157
Fotoğraf 39. Tunceli Çemişgezek Ulukale Köyü Camii Ayakta Kalan Orta Sahını Oluşturan Kemerler	158
Fotoğraf 40. Tunceli Çemişgezek Ulukale Köyü Camii Ayakta Kalan Kemerler	158
Fotoğraf 41. Tunceli Çemişgezek Ulukale Köyü Camii Damı Eski Bir Fotoğraf(www.facebook.com/ulukalekoyu/).....	159
Fotoğraf 42. Tunceli Çemişgezek Ulukale Köyü ve Camii'nin de Uzaktan Görüldüğü Eski Bir Fotoğraf(www.facebook.com/ulukalekoyu/)	159
Fotoğraf 43. Tunceli Çemişgezek Ulukale Köyü ve Camii'nin Batı Tarafında Yer Alan Köy Meydanında ki Çeşme	160
Fotoğraf 44. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Doğu Cepheadeki Avlu	160
Fotoğraf 45. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Helaların Damında Avlu	1618

Fotoğraf 46. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Avlunun Güneybatı Kanadı	161
Fotoğraf 47. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Helâların Damından Avluya İnilen Merdivenler	162
Fotoğraf 48. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Doğu Cephedeki Merdiven Altı	162
Fotoğraf 49. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Avlusu Kuzeybatıdaki Merdiven Altı	163
Fotoğraf 50. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Avlusu Kuzeybatıdaki Merdiven Altındaki Mekânın İçerisi	163
Fotoğraf 51. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Doğu Cephedeki Avluya Giriş Kapısı	164
Fotoğraf 52. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Batı Cephedeki Avluya Giriş Kapısı	164
Fotoğraf 53. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Güney Cephedeki Avluya Giriş Kapısı	165
Fotoğraf 54. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Avluya Giriş Kapı Katları	165
Fotoğraf 55. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Avluya Giriş Kapı Katlarındaki Metal İşçiliği Örnekleri	166
Fotoğraf 56. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Kuzey Cephe	166
Fotoğraf 57. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Doğu Cephe Hünkâr Mahfiline Giriş Kapısı	167
Fotoğraf 58. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Doğu Cephe	167
Fotoğraf 59. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Camii Güney Doğu Cephe ve Payanda	168
Fotoğraf 60. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Güney İstinat Duvarı Ve Payandalar	168
Fotoğraf 61. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Batı Cephe	169
Fotoğraf 62. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Güney İstinat Duvarı ve Payandalar	169
Fotoğraf 63. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii'nin Güneydoğu Köşe Pahında Yer Alan Kitabe	170
Fotoğraf 64. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii'nin Güneybatı Köşe Pahında Yer Alan Kitabe	170
Fotoğraf 65. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii'nin Güney Cephe İki Payanda Arasında Kalan Duvar Üzerinde Yer Alan Kitabe	171
Fotoğraf 66. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Üst Örtü (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)	171

Fotoğraf 67. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Üst Örtü ve Âlemler (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)	172
Fotoğraf 68. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Son Cemaat Yeri	173
Fotoğraf 69. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Son Cemaat Yeri	173
Fotoğraf 70. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Taç Kapısı	173
Fotoğraf 71. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Taç Kapı Süsleme Detay	174
Fotoğraf 72. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii'nin Ana Giriş Kapısı Üzerinde Yer Alan Kitabe	174
Fotoğraf 73. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii'nin Ana Girişin Hemen Sağında Yer Alan Kitabe	175
Fotoğraf 74. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Son Cemaat Yerinin Kuzeybatısında Yer Alan Tali Giriş	175
Fotoğraf 75. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii'nin Kuzeybatı Köşesinde Kaydırılmış Olan Tali Giriş Üzerinde Yer Alan Kitabe.....	176
Fotoğraf 76. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Son Cemaat Yeri Sütun Başlık Ve Kaide Detayı	176
Fotoğraf 77. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Harim Güney Duvar	177
Fotoğraf 78. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Çift “Vav” Şeklinde Oluşturulmuş İçerisinde Ayet-el Kürsi Yazılı Olan Levha	177
Fotoğraf 79. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Harim Kuzey Duvar	178
Fotoğraf 80. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Harim Doğu Duvarı.....	178
Fotoğraf 81. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Harim Doğu Duvarda Yer Alan Hattat Seyyid İbrahim Şükrü'nün Yazmış Olduğu Hat Levha.....	179
Fotoğraf 82. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Harim Batı Duvarı.....	179
Fotoğraf 83. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Üst Örtü Sistemi	180
Fotoğraf 84. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Üst Örtü Sistemi	180
Fotoğraf 85. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Merkezi Kubbe	181
Fotoğraf 86. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Merkezi Kubbe	181
Fotoğraf 87. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Pencere Revzenleri	182
Fotoğraf 88. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Pencere Formu.....	182
Fotoğraf 89. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Mihrabı	183
Fotoğraf 90. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Mihrap Süsleme Detayları.....	183
Fotoğraf 91. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Mihrabında Yer Alan Kitabeler.....	184

Fotoğraf 92. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Minber Sol Ayna	184
Fotoğraf 93. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Minber Sağ Ayna	185
Fotoğraf 94. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Minber Bezeme Detay.....	185
Fotoğraf 95. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Minberi Giriş Kapısı.....	186
Fotoğraf 96. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Minberi Köşk Kısmı.....	186
Fotoğraf 97. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii içerisinde Minberin Yanındaki Duvar Üzerinde Yer Alan Kitabe	187
Fotoğraf 98. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Sütun ve Ayak Başlıkları.....	187
Fotoğraf 99. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Kadınlar Mahfili	188
Fotoğraf 100. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Paşa Mahfili.....	188
Fotoğraf 101. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Mahfil Taşıyıcı Sistemi	189
Fotoğraf 102. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Vaaz Kürsüsü	189
Fotoğraf 103. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Taç Kapı Kanatları	190
Fotoğraf 104. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Kapı Metal İşçiliği Örnekleri	190
Fotoğraf 105. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Harime Giriş Tali Kapısı	191
Fotoğraf 106. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Harim Pencere Kanatları	191
Fotoğraf 107. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Minaresi.....	192
Fotoğraf 108. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Minare Petek Altı Taş İşçiliği	192
Fotoğraf 109. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Minaresi Giriş Kapısı	193
Fotoğraf 110. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Minaresi Giriş Kapısı	193
Fotoğraf 111. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Minare Giriş Kapısı Kitabesi ve Taş Süsleme Detayı	194
Fotoğraf 112. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Minare Giriş Kapısı Metal İşçiliği Örnekleri.....	194
Fotoğraf 113. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Harim Doğu Duvarı Eski Fotoğraf (VGM Arşivi).....	195
Fotoğraf 114. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Harim Doğu Duvarı Eski Fotoğraf (VGM Arşivi).....	195
Fotoğraf 115. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Harim Güney Duvarı Eski Fotoğraf (VGM Arşivi)	196
Fotoğraf 116. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Harim Doğu Duvarı Eski Fotoğraf (VGM Arşivi).....	196
Fotoğraf 117. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Minber Eski Fotoğraf (VGM Arşivi) ..	197

Fotoğraf 118. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Harim Kubbe Eski Fotoğraf (VGM Arşivi).....	197
Fotoğraf 119. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Kütüphane Doğu Cephe	198
Fotoğraf 120. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Kütüphane Güney Cephe.....	198
Fotoğraf 121. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Kütüphane Zemin Kat	199
Fotoğraf 122. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Kütüphane Zemin Kat Giriş Kapısı	199
Fotoğraf 123. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Kütüphane Zemin Kat Örtü Sistemi	200
Fotoğraf 124. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Kütüphanesi Üst Kat Giriş Kapısı ve Metal İşçilik Örnekleri.....	200
Fotoğraf 125. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Kütüphanesi Üst Kat Girişi Üzerinde Yer Alan Kitabe.....	201
Fotoğraf 126. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Üst Kat.....	201
Fotoğraf 127. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Kütüphane Üst Kat Giriş Kapısı.....	202
Fotoğraf 128. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Kütüphane Üst Kat Güneybatı Köşe	202
Fotoğraf 129. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Kütüphane Üst Kat Örtü Sistemi ve Pencereleler	203
Fotoğraf 130. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Kütüphane Ahşap Kitaplığı	203
Fotoğraf 131. 6 Zilhicce 1213 (1798) Tarihli Yusuf Ziya Paşa Vakfına Ait İlam Formuna Konu Olan Sakalı Şerif(İstanbul Vakıflar I.Bölge Müdürlüğü Arşivi).....	204
Fotoğraf 132. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Şadırvan	204
Fotoğraf 133. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Şadırvan	205
Fotoğraf 134. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Şadırvan Detay	205
Fotoğraf 135. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Medresesine Ait Kalıntılar	206
Fotoğraf 136. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Medresesine Ait Kalıntılar	206
Fotoğraf 137. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Medresesine Ait Pencere Kalıntısı .	207
Fotoğraf 138. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Helâlara Giriş Kapısı	207
Fotoğraf 139. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Helâlar	208
Fotoğraf 140. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Helâlar	208
Fotoğraf 141. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Hamamı	208
Fotoğraf 142. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Hamamı	209
Fotoğraf 143. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Hamamı	209

Fotoğraf 144. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Hamamı Kubbe.....	210
Fotoğraf 145. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Güney Cephede İstinat Duvarı Üzerinde Yer Alan Çeşme.....	210
Fotoğraf 146. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii'nin Avluya Girişin Sağlandığı Kuzeybatı Cephede Girişin Çaprazında Yer Alan Çeşme	211
Fotoğraf 147. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi'nin Fırat Mahallesiinde Yer Alan Çeşme	211
Fotoğraf 148. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi'nin Fırat Mahallesiinde Yer Alan Çeşmenin Doğu Tarafı.....	212
Fotoğraf 149. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi'nin Fırat Mahallesiinde Yer Alan Çeşmenin Batı Tarafı.....	212
Fotoğraf 150. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi'nin Fırat Mahallesiinde Yer Alan Çeşme Nişi.....	213
Fotoğraf 151. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi'nin Fırat Mahallesiinde Yer Alan Çeşmenin Eski Fotoğrafı (Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi)	213
Fotoğraf 152. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi'nin Fırat Mahallesiinde Yer Alan Çeşmenin Kitabesinin Eski Fotoğrafı (Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)	214
Fotoğraf 153. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi'nin Fırat Mahallesiinde Yer Alan Türbe ve Çeşme	214
Fotoğraf 154. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi'nin Fırat Mahallesiinde Yusuf Ziya Paşa'nın Kızlarına Ait Türbe Batı Duvarı	215
Fotoğraf 155. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi'nin Fırat Mahallesiinde Yusuf Ziya Paşa'nın Kızlarına Ait Türbe Güney Duvarı	215
Fotoğraf 156. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi'nin Fırat Mahallesiinde Yusuf Ziya Paşa'nın Kızlarına Ait Türbe Doğu Duvarı.....	216
Fotoğraf 157. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi'nin Fırat Mahallesiinde Yusuf Ziya Paşa'nın Kızlarına Ait Türbenin İçerisi.....	216
Fotoğraf 158. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi'nin Fırat Mahallesiinde Yusuf Ziya Paşa'nın Kızlarına Ait Türbenin İçerisi Kuzey Duvar	217
Fotoğraf 159. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi'nin Fırat Mahallesiinde Yusuf Ziya Paşa'nın Kızlarına Ait Türbenin İçerisi Doğu Duvar.....	217

Fotoğraf 160. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi'nin Fırat Mahallesinde Yusuf Ziya Paşa'nın Kızlarına Ait Türbenin İçerisi Güney Duvar	218
Fotoğraf 161. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi'nin Fırat Mahallesinde Yusuf Ziya Paşa'nın Kızlarına Ait Türbenin Batı Duvarı	218
Fotoğraf 162. Keban Yusuf Ziya Paşa'nın Kızlarına Ait Türbe İçerisinde Yer Alan Kitabe Ve Pencere Ayna Parçası	219
Fotoğraf 163. Keban Yusuf Ziya Paşa'nın Kızlarına Ait Türbe Giriş Kapısı Üzerinde Sağda Ve Solda Yer Alan Taş Süslemeler	219
Fotoğraf 164. Keban Yusuf Ziya Paşa'nın Kızlarına Ait Türbe Pencere Aynalarında Yer Alan Süslemeler.....	220
Fotoğraf 165. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Kâbe Tasvirli Hat Levha	220
Fotoğraf 166. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Aynalı Hat Levha	221
Fotoğraf 167. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Hattat İbrahim Şükrü Tarafından Yazılmış Hat Levha Örneği	221
Fotoğraf 169. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi “Vav” Şeklinde Aynalı Yazılmış Hat Levha Örneği	222
Fotoğraf 170. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Hat Levha Örneği	223
Fotoğraf 171. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Hat Levha Örneği	223
Fotoğraf 172. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Hat Levha Örneği	224
Fotoğraf 173. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Şamdan Örneği	224
Fotoğraf 174. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Şamdan Örneği	225
Fotoğraf 175. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Şamdan Örneği	225
Fotoğraf 176. Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Konağı Hamamının Bitişğinde Yer Alan Ev.....	226
Fotoğraf 177. Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Konağı Hamamının Güneydoğu Cephesi	226
Fotoğraf 178. Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Konağı Hamamının Yıkılmış Olan Üst Örtüsü Ve Trompları	227
Fotoğraf 179. Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Konağı Hamamının Giriş Kapısı Ve Trompları	227
Fotoğraf 180. Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Konağı Hamamının Trompları.....	228
Fotoğraf 181. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhət-ül Hazra) Köşkü.....	228

Fotoğraf 182. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü Kuzey Cephe	229
Fotoğraf 183. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü Güney Cephe	229
Fotoğraf 184. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü Güney Cephe Merdivenler	230
Fotoğraf 185. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü Zemin Kat Giriş	230
Fotoğraf 186. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü Zemin Kat	231
Fotoğraf 187. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü Zemin Kat	231
Fotoğraf 188. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü Zemin Kat Üst Örtü	232
Fotoğraf 189. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa(Nüzhet-ül Hazra) Köşkü Zemin Kat Tavan	232
Fotoğraf 190. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü Üst Kat Merdivenler	233
Fotoğraf 191. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü Üst Kat Girişinin Önündeki Sahanlık	233
Fotoğraf 192. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü Üst Kata Girişte Yer Alan Hol	234
Fotoğraf 194. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü Üst Katta Yer Alan Salon.....	235
Fotoğraf 195. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü Üst Katta Yer Alan Salonun Batı Duvarı.....	235
Fotoğraf 196. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü Üst Katta Yer Alan Salonun Kuzeybatı Duvarı	236
Fotoğraf 198. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü Üst Katta Yer Alan Salonun Güney Duvarı Aynı Zamanda Salona Giriş Kapısı.....	237
Fotoğraf 199. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü Üst Katta Batı Cephede Yer Alan Balkon.....	237

Fotoğraf 200. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü Üst Katta Doğu Cephe Yeri Alan Balkon	238
Fotoğraf 201. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü Sütunlarından Örnek.....	238
Fotoğraf 202. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü Sütun Başlık Ve Ayağı	239
Fotoğraf 203. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü Batı Cephesine Ait Eski Bir Fotoğraf (Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi).....	239
Fotoğraf 204. Tunceli Çemişgezek Tağar (Yusuf Ziya Paşa) Köprüsü Genel Görüntüsü (İsmail Aytaç Arşivi).....	240
Fotoğraf 205. Tunceli Çemişgezek Tağar (Yusuf Ziya Paşa) Köprüsü Güney Cephesi	240
Fotoğraf 206. Tunceli Çemişgezek Tağar (Yusuf Ziya Paşa) Köprüsü Kuzey Cephe	241
Fotoğraf 207. Tunceli Çemişgezek Tağar (Yusuf Ziya Paşa) Köprüsü Doğu Cephe .	241
Fotoğraf 208. Tunceli Çemişgezek Tağar (Yusuf Ziya Paşa) Köprüsü Batı Cephe....	242
Fotoğraf 209. Tunceli Çemişgezek Tağar (Yusuf Ziya Paşa) Köprüsü Güney Tempan Duvarı ve Kitabesi.....	242
Fotoğraf 210. Tunceli Çemişgezek Tağar (Yusuf Ziya Paşa) Köprüsü Kuzey Cephe	243
Fotoğraf 211. Tunceli Çemişgezek Tağar (Yusuf Ziya Paşa) Köprüsü Babataşları....	243
Fotoğraf 212. Tunceli Çemişgezek Tağar (Yusuf Ziya Paşa) Köprüsü Kitabesi	244
Fotoğraf 213. Tunceli Çemişgezek Tağar (Yusuf Ziya Paşa) Köprüsü Restorasyon Öncesi	244
Fotoğraf 214. İstanbul Üsküdar Çengelköy Yusuf Ziya Paşa (Köşe) Çeşmesi.....	245
Fotoğraf 215. İstanbul Üsküdar Çengelköy Yusuf Ziya Paşa (Köşe) Çeşmesi	245
Fotoğraf 216. İstanbul Üsküdar Çengelköy Yusuf Ziya Paşa (Köşe) Çeşmesi Alınlığı.....	246
Fotoğraf 217. İstanbul Üsküdar Çengelköy Yusuf Ziya Paşa (Köşe) Çeşmesi Kitabesi.....	246
Fotoğraf 218. İstanbul Üsküdar Çengelköy Yusuf Ziya Paşa (Köşe) Çeşmesi Alınlığı Üzerinde Yer Alan II. Mahmut Tuğrası	247

Fotoğraf 219. İstanbul Üsküdar Çengelköy Yusuf Ziya Paşa (Köşe) Çeşmesi Eski Bir Fotoğrafi (İstanbul VI Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi)	247
Fotoğraf 220. Erzurum Palandöken Abdurrahman Gazi Türbesi Doğu Cephe Kadınlar Girişi	248
Fotoğraf 221. Erzurum Palandöken Abdurrahman Gazi Türbesi İçerisi	248
Fotoğraf 222. Erzurum Palandöken Abdurrahman Gazi Türbesi Batı Cephede Yer Alan Erkekler Giriş Kapısı	249
Fotoğraf 223. Erzurum Palandöken Abdurrahman Gazi Türbesi Kitabesi.....	249
Fotoğraf 224. Erzurum Palandöken Abdurrahman Gazi Türbesi Haziresinde Yer Alan Abdullak Budak’a Ait Mezar	250
Fotoğraf 225. Erzurum Palandöken Abdurrahman Gazi Türbesi Haziresinde Yer Alan Mustafa oğlu Kemal’e Ait Mezar	250
Fotoğraf 226. Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Şehir Hanı Yerine Yapılmış Olan Dükkânlar	251
Fotoğraf 227. Elazığ Keban Kürtkendi Camii Yerine Yapılmış Olan Fırat Mahallesi Camii	251
Fotoğraf 228. 578 Nolu Defterin 290. Sahife 104. Sırasında Kayıtlı Keban’a Bağlı Çemişgezek Kazasında Kurulu, Yusuf Ziya Paşa’nın Hanımı “Aişe Hanım Vakfi” na Ait H.1208-M.1794 Tarihli Vakfiyenin Formu (VGM Arşivi)	252
Fotoğraf 229. 578 nolu defterin 288. Sahife 103. Sırasında Kayıtlı Tunceli - Çemişgezek’te Kurulu “Yusuf Ziya Paşa Vakfi”na Ait 1208 H. (1793 M.) Tarihli Vakfiye (VGM Arşivi).....	252
Fotoğraf 230. 579 Nolu Defterin 49. Sahife 28. sırasında kayıtlı Elazığ-Keban’da Kurulu “Yusuf Ziya Paşa Vakfi”na Ait 1212 H. (1798 M.) Tarihli Vakfiye (VGM Arşivi)	253
Fotoğraf 231. 493 Numaralı Defterin 163 - 164 Sayfalarında Kayıtlı “Yusuf Ziya Paşa Vakfi”na ait, H. 1212 (M.1798) Tarihlerindeki Görevli ve Ücretleriyle İlgili Atik Şahsiyet Kaydının Formu (VGM Arşivi)	253

ÖNSÖZ

Öncelikle tez konusu olarak; “Yusuf Ziya Paşa’nın Hayatı ve Yaptırmış Olduğu Eserler”i neden seçmiş olduğumdan bahsetmek isterim. 2010 yılında sanat tarihçi olarak göreve başladığım Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü’nde eski eser deposunda gördüğüm Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi’ne ait hat levhalar ve şamdanlar işçilikleri, zarif ve estetik üslupları ile oldukça ilgimi çekmişlerdi. Daha sonraki süreçte görev icabı gittiğim Keban’da gördüğüm külliye ise gerek mimarisi gerekse taş süslemeleri açısından beni etkilemiş ve Yusuf Ziya Paşa’ya karşı merakımı arttırmıştı. Malatya’da yer alan aynı isimli eserin de Yusuf Ziya Paşa tarafından yaptırılmış olduğunu öğrenince acaba Paşa’nın yaptırmış olduğu başka eserler de var mıdır diye araştırmaya başladım. Araştırma sonucu tespit edilen yapıların çokluğu ve niteliği bu konu ile ilgi neden tez yapılmasını fikrini doğurmuş ve böylelikle bu çalışma ortaya konulmuştur.

Yusuf Ziya Paşa çeşitli alanlarda aldığı eğitimler ve kabiliyetinin bir sonucu olarak III. Selim ve II. Mahmut devirlerinde iki kez sadrazamlık olmak üzere birçok önemli görevde bulunmuştur. Bu özelliklerinin yanı sıra hayırsever bir kişiliğe sahip olan Paşa kurmuş olduğu vakıflar yolu ile Malatya, Keban, Çemişgezek, Erzurum ve İstanbul gibi şehirlerde bani olarak, yapmış olduğu hat levha örnekleriyle de sanatçı olarak gerçekleştirdiği eserlerle Türk Sanatı’na katkılar sağlamış önemli bir devlet büyüğüdür. Yusuf Ziya Paşa’nın yaptırmış olduğu eserlerde döneminin Anadolu mimarisini, süsleme üsluplarını yansıtan yapılar olarak güzel örneklerdir.

Türk Sanatında batı etkisi ilk olarak Lale Devri ile başlamış, Barok, Rokoko ve Ampir gibi üsluplar ile devam etmiştir. Fakat sanatçıların bu üslupları kendine özgü bir tarzla yorumlamış ve Türk Sanatını oluşturmuşlardır. Bu genel durum Yusuf Ziya Paşa’nın yaptırmış olduğu eserlerde de görülmektedir.

Çalışmalarında beni yönlendiren, her türlü bilgi, belge ve kaynak temini konusunda arşivini sonuna kadar açan değerli hocam Prof. Dr. İsmail AYTAÇ’a, yardımını esirgemeyen arkadaşım Dr. Arş. Gör. Korkmaz ŞEN’e, kurumun Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Sivas, Erzurum, Diyarbakır ve İstanbul VI Numaralı Koruma Kurulu Müdürlüğü çalışanlarına, çizimler konusunda yardımcı olan Mimar Caner AYDIN, mesai arkadaşlarım İnşaat Mühendisi Hakan YARDIMCI, Mimar Ömer YAŞASIN ve Tekniker Mehmet Reşit ŞEN’e, meslektaşım İdris BOTAN’a, emekli Albay Levent BİLGİ ve babası Sait BİLGİN’e, Keban Gazetesi’nin sahibi gazeteci

Pirhasan Bey'e, avukat Cem BAYINDIR'a, araştırmacı yazar Celal YALVAÇ'a, arkadaşlarıma ve aileme candan teşekkürlerimi sunarken, kısa bir süre önce kaybetmiş olduğum annem Zeynep ARDIÇ'ı rahmet ve minnet ile anıyorum.

ELAZIĞ-2018

Selda YILDIRIM

KISALTMALAR

- a.g.e** : Adı geçen eser
a.g.m : Adı geçen makale
a.g.t : Adı geçen tez
b.k.z : Bakanız
BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
C : Cilt
iz : Çizim
Foto : Fotoğraf
H. : Hicri
KGM : Karayolları Genel Müdürlüğü
km : Kilometre
m : Metre
M. : Miladi
No : Numara
S : Sayı
s : Sayfa
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
v.b : Ve Benzeri
VGM : Vakıflar Genel Müdürlüğü
y.y : Yüzyıl

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

1.1. Konunun Tanımı ve Sınırları

Bu yüksek lisans tez çalışması, Yusuf Ziya Paşanın hayatı, Osmanlı coğrafyasında yaptırmış olduğu eserleri, bunların özelliklerinin açıklanması, dönem içerisindeki yeri, değerlendirilmesi, sonuç, arşiv belgeleri, harita üzerindeki yerleri, plan çizimleri ve fotoğrafları ile sınırlandırılmıştır.

Tez 4 bölüm, sonuç, kaynakça ve eklerinden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan giriş bölümü ile beraber dört bölüm, sonuç kısmı ve eklerden oluşmaktadır. İkinci bölümde Yusuf Ziya Paşa'nın hayatı ele alınmıştır. Yusuf Ziya Paşa küçük yaştan itibaren hocalar tayini ile dini ilimler, hüsn-ı hatt, muhasebe işlerini tahsili ve ata binip kılıç kullanarak silahşorluk gibi birçok farklı alanda eğitim almış iyi yetişmiş bir şahsiyettir. Aldığı bu eğitimler ve kabiliyetinin bir neticesi olarak hayatı boyunca birçok önemli görevde bulunmuştur. Keban Ma'aden-i Hümayun Eminliği, vezir rütbesi ile Malatya Eyaleti, Trabzon Eyaleti ve Canik Muhassıllığı ve Karaman Eyaleti uhdesine verilmesi, Bağdat ve Basra Valiliği, sonra Konya ve daha sonra ise Halep Valiliği, Erzurum Valiliği, III. Selim ve II. Mahmut devirlerinde iki kez sadrazamlık, Napolyon'a karşı yapılan ve üç yıl süren Mısır Seferinde orduyu komuta ederek elde edilen galibiyet, Eğriboz, Karlılı Muhafızlığı ve son görevi olan Sakız Muhafızlığı sırasında 1817'de vefat etmiştir.

Üçüncü bölüm katalog çalışmasıdır. Bu bölümde Yusuf Ziya Paşa'nın yaptırmış olduğu eserler ele alınmıştır. Burada 3 adet cami, 4 adet çeşme, 1 adet şadırvan, 2 adet türbe, 1 adet kütüphane, 1 adet köşk, 2 adet hamam, 1 adet köprü ve 1 adet helâ yapısı ile 6 adet şamdan ve içerisinde bizzat Paşa tarafından yapılan 3 adet örneğinde yer aldığı 8 adet hat levha incelenmiştir. Yukarıda da sıralandığı gibi birçok görevde bulunan ve bu görevler sebebi ile döneminin (18. yüzyılın ikinci yarısı ve 19. yüzyıl başı) önemli bir siyaset adamı olan Yusuf Ziya Paşa'nın hayatı ve hayırsever kişiliğinin bir neticesi olarak vakfetmiş olduğu eserler Türk Siyasi Tarihi ve Sanat Tarihi açısından önem arz etmektedir. Yusuf Ziya Paşa görev yaptığı yerlerde halkın dini ihtiyaçlarını karşılayan eserlerin yanı sıra köprü, çeşme, hamam ve kütüphane gibi sosyal işlevli yapılar da yaptırmıştır. Bu tez çalışmasında Katalog kısmında yer alan Yusuf Ziya

Paşa'nın vakfetmiş olduğu eserlerden; Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii ve Türbesi, Tunceli Çemişgezek Ulukale Köyü Camii, Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi, Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa'nın Konağı Hamamı, Erzurum Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü, Tunceli Çemişgezek Tağar Köprüsü ve İstanbul Üsküdar Çengelköy Yusuf Ziya Paşa (Köşe) Çeşmesi günümüzde ayakta olan eserlerdir. Günümüze ulaşamayan, vakfiyelerde, salnamelerde ve kaynaklarda adı geçen eserler ise; Erzurum Palandöken Abdurrahman Gazi Türbesi, Elazığ Keban Han (Yusuf Ziya Paşa Şehir Hanı) ve Elazığ Keban Eski Kürtkendi Camii şeklinde sıralanmaktadır. Bu yapılar kronolojik olarak sıralanmış olup, plan, mimari elemanlar, süsleme, tarihçesi, işlevleri ve geçirdiği onarımlar hakkında bilgiler verilerek değerlendirilmiştir.

Dördüncü bölüm değerlendirme olup, yapıların aynı türdeki diğer eserler ile plan tipolojisi ve bezemesel üslup açısından karşılaştırma yapılarak, eserlerin Türk Sanatı'nın gelişim çizgisindeki yeri açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Sonuç başlığında yapılan çalışma ile ilgili genel bir değerlendirme yapılarak bu çalışma ile ilk defa literatüre sağlanan katkılar sıralanmıştır.

Çalışma kaynak taraması, arşiv incelemesi, yapıların yerinde incelenmesi daha önceki yazım ve çizimlerin kontrolü edilip düzeltilmeleri sonucu hazırlanan çizim, harita ve fotoğraflar ile tamamlanmıştır.

1.2. Konunun Amacı

Çalışmamızın amaçlarından birisi; bilimsel araştırma yöntemlerini teorik ve uygulamaları ile öğrenmektir. Diğer 18. yüzyılın ikinci yarısı ve 19. yüzyıl başında önemli devlet adamlarından birisi olan Yusuf Ziya Paşa'nın hayatını ve yaptırmış olduğu vakıf eserlerini tüm yönleri ile inceleyerek, dönemin siyasi, sosyo-kültürel ve ekonomik unsurları açısından değerlendirilerek, yaptırdığı eserleri plan, mimari, süsleme ve fonksiyonları ile açıklamak ve belgelemektir. Böylece bu eserlerin bütünü dönemin Osmanlı Sanatı içerisindeki yerini belgelemek, bilim dünyasına tanıtarak literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nde mesleğini icra eden bir sanat tarihçi olarak almış olduğum yüksek lisans eğitimi ve ardından bu tez çalışması mesleki anlamda kendimi geliştirmemi sağlamıştır. Vakıfların çalışma alanı ağırlıklı olarak mimari olduğundan ve mimarinin ağırlıkta olduğu bu tez çalışması ile kurumuma

dolayısı ile ÷lkeme faydalı bir birey olmak bu çalışmanın diğer amaçlarından birisi olmuştur.

1.3. Konunun Araştırma Yöntemleri ve Çalışma Düzeni

Araştırmaya ilk olarak konunun tespiti ile başlanmıştır. Konunun daha iyi kavranabilmesi için; kütüphane çalışması ile geçmiş yıllarda bu konu ile ilgili yapılan tüm çalışmalar, makaleler ve diğer yayınlar elde edilmiş, internette YÖK Ulusal Tez Merkezi sayfasında yer alan konunun içeriği ile ilgili doğrudan ve dolaylı olan bugüne kadar yazılan yüksek lisans ve doktora tezleri incelenmiştir. Karayolları Genel Müdürlüğü, Bölge Koruma Kurulu Müdürlükleri (Sivas, Diyarbakır, Erzurum ve İstanbul), Başbakanlık Osmanlı Arşivi (Harput Dijital Kent Arşivi), Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür Tescil Daire Başkanlığı ve Vakıflar Bölge Müdürlükleri arşiv belgeleri temin edilmiş, yapıların eski fotoğraflarına ulaşılmış ve saha çalışması ile yapıların buldukları yere gidilerek genel ve detay fotoğrafları çekilip, notlar alınmıştır. Ulaşılan belgelerden vakıf kayıtlarının, transkripsiyonları yapılmış, kitabeler okunmuş, eldeki çizimler kontrol edilerek dört adet çeşmenin çizimi yapılmıştır.

Saha çalışması sırasında bölgede yaşayan vatandaşlara, cami cemaatlerine ve camilerin eski imamlarına; yapıların evveliyatı ile ilgili sorular sorularak bilgi alınmaya çalışılmıştır.

Literatür taraması, arşiv belgelerinin elde edilmesi ve transkripsiyonun yapılması ile saha çalışması tamamladıktan sonra tez yazımına geçilmiştir.

Tez çalışması; konunun tanımı ve sınırları, konunun önemi ve amacı, konunun araştırma yöntemi ve çalışma düzeni ile konu ile ilgili kaynak ve araştırmalar başlıkları şeklinde oluşturulan birinci bölüm giriş bölümü ile birlikte dört bölümden oluşmaktadır.

İkinci bölüm; kaynaklardan, vakfiyelerden ve kitabelerden elde edilen bilgiler ile Yusuf Ziya Paşa'nın siyasi - sosyal hayatı ve ailesi şeklinde iki başlık oluşturularak bu konular ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Üçüncü bölüm; bu bölüm katalog bölümüdür. Kütüphane, arşiv ve saha çalışmaları ile elde edilen veriler derlenerek belirlenen ana hat planı doğrultusunda metin yazımı gerçeleştirilmiştir. Ana hat planında; her yapı için ayrı ayrı bulunduğu yer, konumu, inceleme tarihi, yapım tarihi, yapanı ve yaptıranı başlıkları şeklinde giriş yapıldıktan sonra yapılar; genel tanım, mimari özellik, süsleme, tarihlendirme ve değerlendirme başlıkları şeklinde ele alınarak yapılar ayrıntılı olarak tanımlanmışlardır.

Kitabesi olmayan yapıların özellikle çeşmelerin tarihlendirilmesi yapılırken mimari ve üslup özelliklerinden, işçilik ve malzemesinden yola çıkılarak stil kritiği yapılmıştır.

Dördüncü bölüm değerlendirme bölümüdür. Katalog bölümünde yer alan yapılar zaman olarak 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl başı aralığına tarihlenmektedirler. Bu başlık altında Yusuf Ziya Paşa'nın yaptırmış olduğu vakıf eserleri bu tarih aralığı içerisinde yer alan dönem örnekleri, dönem öncesi ve sonrası benzer işlevli yapı örnekleri ile karşılaştırılmıştır. Böylelikle yapıların hem bölgesel hem de İslam ve Türk-İslam Sanatı çerçevesinde değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu bölüm sonunda elde edilen yargılar ile çalışma ile ilgili genel bir değerlendirme yapılarak bu çalışma ile ilk defa literatüre sağlanan katkılar sonuç kısmında verilmiştir. Çalışmanın sonunda konuya ilişkin kaynaklar verilmiş, yapıların harita üzerinde yerleri gösterilmiş, yapıların çizim ve fotoğrafları eklenip çalışma sonlandırılmıştır. Ayakta olan yapılardan sadece Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa'nın Konağı Hamamı'nın çizimi konağın özel mülkiyette olmasından dolayı yapılamamıştır.

1.4. Konu İle İlgili Kaynak ve Araştırmalar

“Yusuf Ziya Paşa'nın Hayatı ve Yaptırmış Olduğu Eserler” adlı çalışmamızda konunun daha iyi kavranabilmesi için, geçmiş yıllarda yapılan konumuzu doğrudan veya dolaylı olarak ilgilendiren yayınların çoğu belirlenmiş ve bu yayınlar incelenmiştir.

Devlet adamlarının hayatı ile ilgili olarak yapılacak çalışmalarda ilk akla gelen yayın; Mehmed SÜREYYA'nın Sicill-i Osmani (1996) adlı eser olup, bu eser Yusuf Ziya Paşa'nın hayatı konusunda ana kaynağımız olmuştur. Diğer yayınlar ise; Celal YALVAÇ “Malatya Tarihinden Notlar: Yusuf Ziya Paşa Camisi” (1984), Kemal BEYDİLLİ “Yusuf Ziya Paşa” (2003), Kürşat ÇELİK, “Keban'da Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Vakfı” (2014), Murat ALANOĞLU “Elazığ Eğitim Tarihine Katkı: Vezir İspanakçızade Hafız Mustafa Paşa'nın Harput ve Keban'da Kurduğu Eğitim Müesseselerine Dair İki Vakfiye” (2015) adlı makaleler ile Sait BİLGİN “Dünden Bugüne Keban” (2007), İlkin ERKUTUN “Darendeli İzzet Hasan Efendi Ziyaname” (2009) adlı eserler ve vakfiyeler Yusuf Ziya Paşa'nın hayatı konusunda yararlanılmış olan diğer kaynaklar olmuştur.

Katalog bölümü hazırlanırken; Celal YALVAÇ “Malatya Tarihinden Notlar: Yusuf Ziya Paşa Camisi” (1984), İsmail AYTAÇ “Malatya Türk-İslam Dönemi Mimari

Eserleri” (2013), Adnan IŞIK “Malatya 1890-1919” (1998), Vefa ÇOBANOĞLU “Yusuf Ziya Paşa Külliyesi” (2013), Sabit BİLGİN “Keban Yusuf Ziya Paşa Camisi ve Külliyesi” (2017), Celil ARSLAN “Elazığ’daki Türk Devri Yapıları” adlı doktora tezi (2003), Ertuğrul DANIK “Yukarı Fırat Bölgesi 2006 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması” (2007), H. İbrahim KONYALI “Abideleri ve Kitabeleri İle Erzurum Tarihi” (1960), Onur ONAT- Erkut SAYIN “Tarihi Tağar Köprüsünün Doğrusal Olmayan Sismik Analizi” (2015), Cevdet ÇULPAN “Türk Taş Köprüleri Ortaçağdan Osmanlı Devri Sonuna Kadar” (2002), Editörlüğünü Necdet ERTUĞ yaptığı “İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyesi” (2006), Metin SÖZEN; “Keban’da Türk Eserleri” (1970) ve “Çemişgezek’in Ulukale Köyü’ndeki Mimari Eserler” (1973), Sibel H.ÜNALAN “Anadolu'daki Türk Kütüphaneleri” (2012), Hüseyin YURTTAŞ, Haldun ÖZKAN, Zerrin KÖŞKLÜ “Yolların, Suların ve Sanatın Buluştuğu Şehir Erzurum” (2008) ve Mehmet N. HASKAN “Yüzyıllar Boyunca Üsküdar” (2001), Ferya AKTAŞ “Elazığ İli Çeşmeleri” (Yüksek Lisans Tezi 2009) adlı yayınlar kaynak olarak kullanılmıştır.

Arşiv Belgeleri;

VGM'nin 489 numaralı defter 181 sayfa 717 sırada kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfına ait atik şahsiyet kaydı formu, 493 numaralı defter 163-164 sayfalarına kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfı'na ait atik şahsiyet kaydı, 578 numaralı defter 290 sayfa 104. sırada kayıtlı Ayşe Hanım Vakfına ait vakfiye, 578 numaralı defter 288 sayfa 103 sırasında kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfına ait vakfiye, 579 numaralı defter 49 sayfa 28 sırada kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfına ait vakfiye, 579 Numaralı defterin 53. sayfasının 29. sırasında kayıtlı zeyl vakfiye formu, 579 numaralı defter 54 sayfa 30. sırada kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfına ait zeyl vakfiye, 579 numaralı defter 58 sayfa 32. sırada kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfına ait ilam formu, 579 Numaralı defterin 60.sayfa 22. sırasında kayıtlı zeyl-i vakfiye formu, 579 Numaralı defterin 63. sayfasının 34. sırasında kayıtlı vesikanın formu, 579 numaralı defter 284 sayfa 120.sırada kayıtlı Keban Madeni'nde Gazi el-Hac Yusuf Ziya Paşa Hazretleri Vakfı'na ait zeyl vakfiyeler şeklinde sıralanan bu vakfiyeler Yusuf Ziya Paşa'nın hayatı ve katalog bölümü yazımında sıklıkla yararlanılan belgeler olmuştur.

Başbakanlı Osmanlı Arşivleri Belgeleri Harput Dijital Kent Arşivinde elde edilmiş olup, katalog bölümü hazırlanırken kullanılan bu belgeler; Arşiv Fon Kodu C_EV, Dosya No 00530/0, Gömlek No 26751/0; Arşiv Fon Kodu EV. MKT. CHT,

Dosya No 505/0, Gömlek No 81; Arşiv Fon Kodu EV. MKT. CHT. Dosya No 492/0, Gömlek No 107; Arşiv Fon Kodu BOA-EV. MKT, Dosya No 2666/0, Gömlek No 16/1 numaralı arşiv belgeleri şeklinde sıralanmaktadır.

Yayınlanmış Salnameler; Funda DURUKSU “1310 Sene-i Hicriyesine Mahsus Salname-i Vilayet-i Mamurat’ül Aziz” (Yüksek Lisans Tezi 2013) ve Cem BAYINDIR “(1312 /1894-5) Sâlnâme-i Vilâyet-İ Ma’mret-l-Azîz” (2007) katalog bölümü hazırlanırken yararlanılan salnameler olmuştur.

Arşivinden Yararlanılan Kurumlar; Vakıflar Genel Müdürlüğü, Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü, İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü ile Erzurum, Sivas, Diyarbakır ve İstanbul VI. Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlükleri olup, çizim, eski fotoğraf, kurul kararları vb. dokümanlar temin edilmiştir.

TDV İslam Ansiklopedisi, Türkler Ansiklopedisi, Mimarlık ve Sanat Terimleri Sözlükleri vb. yayınlar; cami, eşme, kütüphane, hamam, şadırvan, türbe, hat, şamdan, barok, rokoko ve edirnekari vb. terim bilgileri ve yapıların tipolojik olarak değerlendirilmesi konusunda kaynak olarak kullanılmıştır.

Anadolu ve Türk Sanatı ile ilgili olarak; Celal Esad ARSEVEN “Türk Sanatı Tarihi” (1954), Oktay ASLANAPA “Osmanlı Devri Mimarisi” (1986), Doğan KUBAN “Osmanlı Mimarisi” (2007) ve Orhan Cezmi TUNCER “Anadolu Kümbetleri Beylikler Osmanlı Dönemi” (1991) gibi eserler konumuz kapsamında faydalanılan diğer kaynaklar olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

2. YUSUF ZİYA PAŞA'NIN HAYATI

2.1. Yusuf Ziya Paşa'nın Doğumundan Ölümüne Kadar Olan Dönem; Siyasi ve Sosyal Hayatı

Yusuf Ziya Paşa veya Yusuf Ziyaeddin Paşa aslen Gürcü olup, lakabına ise kör denilmektedir¹ (Foto.1). Ayrıca mevcut vakfiyelerde vakfın adı ve kurucusu bilgisinin verildiği bölümlerde Yusuf Ziya Paşa'nın diğer unvanlarının; “Sadriyesbak, Vezir, el-Hac, Erzurum ve Trabzon eyaletleri valisi, Canik Muhassılı, Müşir lakaplarıyla anılan Yusuf Ziya Paşa²” şeklinde sıralandığını görmekteyiz.

Yusuf Ziya Paşa'nın doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber, Mısır Seferi dolayısı ile 1800'de Suriye'ye geldiğinde, orduda bulunan ve kendisini tanıyan İngiliz topçu subaylarından W. Wittman'ın kaydına göre ellili yaşlardadır³. Bu bilgidен hareketle doğum tarihinin 1745-1750 yılları arasında olabileceğini düşündüğümüz Yusuf Ziya Paşa 1817 yılında vefat etmiştir.

Yusuf Ziya Paşa Kaptan-ı Derya Mustafa Paşa'nın kölelerinden olup, küçük yaştan itibaren hocalar tayini ile eğitimine önem verilerek, dini ilimleri, hüsn-ı hattı ve muhasebe işlerini tahsil ettiği gibi, ata binip kılıç kullanarak silahşorlukta da akranları arasında üstünlük sağlamıştır⁴. Aldığı bu eğitimlerden sonra İspanakçı Mustafa Paşa'ya Enderun Ağası olmuştur⁵. Mustafa Paşa'nın Erzurum Valiliğine tayininden sonra İstanbul'da değişik kişilerin hizmetine girmiştir. 1779 yılında Keban ve Ergani Madenlerine Emin olarak tayin edilen Çil Mehmet Emin Ağa'nın mühürdarı sıfatı ile Keban Bölgesine gitmiş ve görevini Emin Ağa'nın yerine gelen yeğeni Mehmed Ağa'nın yanında da sürdürmüştür. Daha sonra İstanbul'a dönen Paşa Tersane Eminliği (1781), sadaret kethüdalığı ve ardından sadarete getirilen Halil Hamid Paşa'nın silahtarı olarak görev yapmıştır⁶. Hamid Paşa'nın vefatından sonra çevreyi iyi tanınması sebebi ile Keban Ma'aden-i Hümayun Emmini olarak görevlendirilmiştir. 1785-86'dan 1798-99'a

¹ ÇELİK, Kürşat, “Keban'da Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Vakfı”, *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, C.1, Elazığ, 2014, s.50

² VGM 579 Numaralı defter 53 sayfa 29.sırada kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfına ait zeyl vakfiye

³ BEYDİLLİ, Kemal, “Yusuf Ziya Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.44, Ankara, 2003, s.34

⁴ ERKUTUN, İlkin, *Darendeli İzzet Hasan Efendi Zıyaname*, İstanbul, 2009, s.XXVIII

⁵ SÜREYYA, Mehmed, *Sicill-i Osmani*, C.5, İstanbul, 1996, s.1701

⁶ BEYDİLLİ, Kemal, a.g.m., s.34

kadar ve 1809-1810'dan 1811'e kadar olmak üzere iki dönem bu görevi devam ettirmiştir⁷. Görevi sırasında bölgedeki eşkıyalar ile mücadelesi zarfında kazandığı başarıların neticesi olarak kendisine yeni unvan ve görevler verilmiştir. Bunları sıralarsak; vezir rütbesi ile Malatya Eyaleti, Trabzon Eyaleti ve Canik Muhassılığ ve Karaman Eyaleti uhdesine verilmiştir⁸. 20 Ağustos 1798'de sadrazam olarak göreve getirilmiştir⁹.

Yusuf Ziya Paşa Fransa'nın Eylül 1798 tarihinde Mısır'a saldırısı üzerine, ordunun sefer güzergâhına hâkim, bölgeyi ve bölge insanlarını tanıyan nüfuzlu bir şahıs olması bakımından akla ilk gelen isim olmuştur. Böylece sadarete davet edilir. Eylül 1798 ve Erzurum'dan hareketle 26 Ekim 1798'de İstanbul'a gelen Yusuf Ziya Paşa 1 Haziran 1799'da orduyla beraber İstanbul'dan yola çıkar ve üç yılı aşan sefer günleri sonunda 3 Ağustos 1802'de galibiyetle İstanbul'a geri döner¹⁰.

Yusuf Ziya Paşa Mısır seferinden İstanbul'a döndükten bir süre sonra 24 Nisan 1805 tarihinde görevinden istifa etmiştir. Aynı yıl Trabzon Valisi Tayyar Mahmut Paşa isyan etmiş, Yusuf Ziya Paşa'nın isyanı bastırması istenmiş ve Erzurum Valiliği görevine tekrar getirilmiştir. İsyanı bastıran Yusuf Ziya Paşa 1807'de Erzurum Şark Seraskeri görevlerini yerine getirmiştir. Sonrasında Bağdat ve Basra Valisi, sonra Konya ve daha sonra ise Halep Valisi olarak görev yapmıştır¹¹.

Halep Valisi olarak görev yaptığı sırada Ruslar ile devam eden savaşta tecrübelerinden yararlanılmak istenen Yusuf Ziya Paşa 1809 yılında ikinci defa sadrazam olarak atanarak İstanbul'a çağırılmıştır. Ruslar ile yapılan savaşta başarı gösteremeyince 1811'de bu görevinden azledilerek Dimetoka'ya sürülmüş ve sonrasında Ma'aden-i Hümayun Eminliği elinden alınmıştır. 1815'de Eğriboz ve Karlılı muhafızlığına 1817'de Sakız Muhafızlığına atanan Yusuf Ziya Paşa kısa bir süre sonra 26 Ağustos 1817 yılında vefat etmiştir. Sakız Ada'sında Şeyh İlyas Türbesine defnedilmiştir¹². Yusuf Ziya Paşa'ya ait mezar taşı¹³ (Foto-2) dikdörtgen gövdeli olup, dilimli bir başlık ile son bulmaktadır. Fotoğrafın çekim kalitesinden dolayı

⁷ ÇELİK, Kürşat, a.g.m., s.51

⁸ ERKUTUN, İlkin, a.g.e.,s. XXIX-XXX

⁹ SÜREYYA, Mehmed, a.g.e., s.1702

¹⁰ BEYDİLLİ, Kemal, a.g.m., s.34

¹¹ ERKUTUN, İlkin, a.g.e., s. XXXI-XXXII

¹² BEYDİLLİ, Kemal, a.g.m., s.36

¹³ BAYINDIR, Cem, "Keban'la İlgisi Olan Son Dönem Osmanlı Din Bilginleri", *Keban Gazetesi*, Sayı.115, Keban, 15-31 Mayıs 2008.(Telefonda görüştüğüm Cem Bey fotoğrafı Sakız Ada'sına giden bir tanıdığının çekmiş olduğunu bilgisini aktardı.)

tüm yazılar tam okunamasa da üçüncü satırda “El-Hac Gazi Yusuf Ziya” ve devamındaki beşinci satırda “Paşa” ibareleri okunabilmektedir. En alt satır ise “el-Fatiha sene 1232” şeklinde bitmektedir.

İki yılı dışında geri kalanı seferlerde geçmek üzere toplam dokuz yıla yakın sadarete, on dokuz yıl maden eminliğinde bulunan Yusuf Ziya Paşa, insanlar ile uyuşmayı tercih eden tabiatı ve iyi kalpliliği ile dönemin önde gelen devlet adamlarından biri olmuştur. Wittman iyi kalpliliğine tanıklık eder ve cirit oyununda gözünü çıkaran (kör lakabı buradan gelmektedir) kölesine yüklüce bir para verip azat etmesini kendisinin insani değerlerinin yüksekliğine örnek olarak gösterir¹⁴. Yusuf Ziya Paşa ve ailesi görevde buldukları yerdeki halkın sevgisine karşılık olmak üzere vakıf yolu ile çeşitli hayratlar vücuda getirmişlerdir¹⁵. Yusuf Ziya Paşa'nın kurduğu bu vakıflar hayrı olup, Paşa'nın dindar bir kişiliğe sahip olması ve hafız olmasından ötürü vakıf gelirleri özellikle dini eğitime harcanmıştır¹⁶. Sosyal amaçlı yapılar yaptırmayı da ihmal etmemiş köprü, kütüphane, çeşme, hamam ve mektep gibi yapılarda yaptırmıştır.

Şair ruhlu olan Yusuf Ziya Paşa'nın divanı olmamakla beraber şu gazeli oldukça güzeldir;

Cam-ı enduh-u felekten şimdi mahmurlardanız.
 Yani bezm-i dilrübādandud-u mahcurlardanız
 Bilirim takibedüb gelmektedir seng-ikaza
 Her taraftan hatırı naşad ü meksurlardanız
 Cevr-inasaz-ı felekten çektiğim Mevla bilir
 Gerçi biz ikbale alemde meşhurlardanız
 Ser fûru etmez iken dünya için alemlere
 Şimdi ednaya mümaşa ile mecburlardanız
 Kem baha bulsa nola kalayı şiirin ey Ziya
 Kadr-ı eşar ile biz mazur-ü mağmurlardanız¹⁷

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde Türkçe Yazmalar numara 6115'de kayıtlı, VI+263 adet çift sayfa varaktan oluşan Yusuf Ziya Paşa'nın sadaret öncesindeki siyasi

¹⁴ BEYDİLLİ, Kemal, a.g.m., s.37

¹⁵ ÇELİK, Kürşat, a.g.m., s.62

¹⁶ ALANOĞLU, Murat, “Elazığ Eğitim Tarihine Katkı: Vezir İspanakçızade Hafız Mustafa Paşa'nın Harput ve Keban'da Kurduğu Eğitim Müesseselerine Dair İki Vakfiye”, *Eğitim Tarihine Katkı, Tarihten Günümüze Elazığ*, C.2, Ankara, 2015, s.756

¹⁷ BİLGİN, Sait, *Dünden Bugüne Keban*, Ankara, 2007, s.17

hayatını ve Fransa'nın Mısır'ı işgalinde Napolyon'a karşı Mısır Seferinin anlatıldığı Ziyaname adlı eser Yusuf Ziya Paşa'nın kâtibi olan Darendeli İzzet Hasan Efendi tarafından kaleme almıştır¹⁸. Yusuf Ziya Paşa'nın siyasi hayatının anlatıldığı bu başlık altında bu eserden de bahsetmenin uygun olacağı kanaatindeyiz.

2.2. Yusuf Ziya Paşa'nın Ailesi

Yusuf Ziya Paşa'nın babasının kim olduğu, ne iş ile meşgul olduğu ve adının ne olduğuna dair bilgi elimizde bulunan vakfiyelerde ve kaynaklarda geçmemektedir. Yusuf Ziya Paşa'nın annesinin adının ise Nefise olduğunu; Erzurum'da kurulan Yusuf Ziya Paşa Vakfı'na ait H.11 Safer 1212-M.1797 tarihli vakfiyede hayır şartı olarak konulan ifadeden öğrenmekteyiz. Burada; “Erzurum Kalesi dâhilinde İbrahim Paşa Câmi-i Şerifi haremindedir, valide-i muhteremeleri, merhume Nefise Hanım ve oğlu Mehmed Sabit Bey'in mezarlarını temizleyip her cuma gecesi ve pazartesi günleri Yâsin okumasını ve sevabını ruhlarına hediye eylemesi¹⁹” diye ifade edilmiştir.

Yusuf Ziya Paşa'nın eşi Ayşe Hatun'dur. Ayşe ismini yapılar üzerinde yer alan kitabelerde ve vakfiyelerde görmekteyiz. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii ve Erzurum Abdurrahman Gazi Türbesi üzerinde yer alan kitabelerde “Yusuf Ziya Paşa'nın eşi Ayşe Hanım” ifadesi yer almaktadır. Kitabe olarak verdiğimiz bu örneklerden sonra vakfiyelere örnek olarak Keban'a bağlı Çemişgezek kazasında kurulu, Ayşe Hanım Vakfı'na ait H.1208-M.1794 tarihli vakfiyenin vakfın kurucu kısmında “Yusuf Ziya Paşa Hanımı Ayşe Hanım²⁰” ibaresi örnek olarak verilebilir. Mevcut vakfiyelerde ve kitabelerde Ayşe Hanım'ın baba adı geçmemektedir. Kaynaklara göre Ayşe Hanım, dönemin İstanbul Kandilli Hamamı'nın tellaklarından olan Mustafa'nın kızıdır. Yusuf Ziya Paşa'nın Ayşe Hatun ile ne zaman evlendiği kesin olarak bilinmese de, Paşa'nın kölelikten gelmiş olması ve uzun yıllar İstanbul dışında yer almış olması, bu evliliğin ilerleyen yaşta olmuş olabileceğini düşündürür. Elindeki güç ve yeteneklere karşın Paşa'nın bu kişi ile olan evliliği, Ayşe Hanım'ın farklı nitelik ve özelliklere sahip olduğunu göstermektedir ki, kimi kaynaklarda “Yusuf Ziya Paşa, münevver ve muktedir bir devlet adamıdır, Zevcesi Ayşe Hatun'un nüfuzu altında oluşu, başlıca

¹⁸ ERKUTUN, İlkın, a.g.e., s.VII

¹⁹ VGM 579 numaralı defter 54 sayfa 30. sırada kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfına ait zeyl vakfiye

²⁰ VGM 578 numaralı defter 290 sayfa 104. sırada kayıtlı Ayşe Hanım Vakfına ait vakfiye

kusurlarındandır” ya da “Aişe Hanım’a mahkûm idi” denilmesi²¹, Ayşe Hatun’un bilinmeyen farklı yeteneklerinden kaynaklı olmalıdır. 1812 yılında vefat eden Ayşe Hanım’ın Eyüp’te Şah Sultan Türbesi’ne gömülü olduğu bilinmektedir²².

Yusuf Ziya Paşa’nın kaç çocuğunun olduğu konusunda kesin bir bilgi olmamakla birlikte elimizdeki vakfiyelerden ve Battalgazi (Eski Malatya) ilçesinde yer alan Ahmet Duran Mescidi ve Türbesi üzerinde yer alan kitabeden hareketle Mehmet Sabit isminde bir oğlu ve iki kızından söz edilebilir. Söz konusu vakfiyelerden Yusuf Ziya Paşa Vakfı’na ait H.1212 - M.1797 tarihli olan vakfiyede; “Kürtkendi Câmii önünde bulunan kızlarının türbelerini temizleyen, süpüren ve her cuma gecesi bir kandil yakmak üzere bir kimsenin türbedar olmasını ve günlük on akçe alması” hayır şartı olarak konulmuştur. Vakfiyede bahsi geçen “kızlarının türbesi” katalog bölümünde ayrıntılı yer verilmiş olan Keban Fırat Mahallesi’nde yer alan türbe olup, türbe içerisinde yer alan iki adet mezar Yusuf Ziya Paşa’nın kızlarına ait olmalı. Bir diğer vakfiyede Erzurum’da kurulan Yusuf Ziya Paşa Vakfı’na ait H. 11 Safer 1212-M.1797 tarihli vakfiye olup; “Erzurum Kalesi dâhilinde İbrahim Paşa Câmî-i Şerifi haremünde medfun, valide-i muhteremeleri, merhume Nefise Hanım ve oğlu Mehmed Sabit Bey’in mezarlarını temizleyip her cuma gecesi ve pazartesi günleri Yâsin okumasını ve sevabını ruhlarına hediye etmesi²³” ifadeleri yer almaktadır. Mehmet Sabit isminin geçtiği bir diğer kaynak ise yukarıda da bahsedilen Battalgazi İlçesinde yer alan Ahmet Duran Mescidi ve Türbesi giriş kapısının güney ucunda yer alan kitabedir (Foto.3-4²⁴). M. 1793 tarihli olan kitabe metni şöyledir;

- 1- Sahibül hayrat ve’l hasenat
- 2- Mehmed Sabit Bey bin el Hac Yusuf
- 3- Ziya Paşa vali-i valla (?) şan eyalet
- 4- Diyarbakır ve Emin-i Maadin-i Hümanyum
- 5- sene 1208

Manası; *Hayır sahibinin Diyarbakır Valisi ve Maden Emini Yusuf Ziya Paşa’nın oğlu Mehmet Sabit Bey sene miladi 1793*

²¹ YALVAÇ, Celal, “Malatya Tarihinden Notlar: Yusuf Ziya Paşa Camisi”, *Görüş Gazetesi*, Malatya, 21-22 Haziran 1984, s.2

²² BİLGİN, Sait, a.g.e., s.17

²³ VGM 579 numaralı defter 54 sayfa 30.sırada kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfına Ait zeyl vakfiye

²⁴ Fotoğraf-4 üzerinde 1 numarası ile gösterilen kitabe bahsi geçen bu kitabedir.

Bu kitabeden oğlunun adının Mehmet Sabit olduğunu öğrenmiş olduğumuz Yusuf Ziya Paşa'nın kızlarının isimleri ise türbe içerisinde mezar taşı yer almadığından ve mevcut vakfiyelerde de isimleri geçmediğinden bilinmemektedir.

Yusuf Ziya Paşa'nın oğlu Mehmet Sabit Bey yukarıda bilgisi verilen 1793 tarihli kitabeden anlaşıldığı üzere bu tarihte hayattadır ve hayrat yaptırmıştır. Mehmet Sabit Bey'in yukarıda ayrıntılı olarak bilgisi verilen 1797 tarihli vakfiyede yer alan hayır şartından ise bu tarihte yılında hayatta olmadığını öğreniyoruz. Sonuç olarak Mehmet Sabit Bey 1793-1797 tarihleri arasında vefat etmiş olmalıdır. Yusuf Ziya Paşa'nın kızlarının hangi tarihte vefat ettikleri bilgisine ulaşamamış olup, 1797 tarihli yine yukarıda ayrıntılı bahsedilmiş olan diğer vakfiyede ise vefat etmiş olan kızlarının türbesinden bahsedildiğine göre kızları da bu tarihte hayatta değillerdir.

Yusuf Ziya Paşa'nın yukarıda söz edilen çocuklarından başka çocukları var olup, olmadığı konusunda bir bilgiye ulaşamamıştır. Yukarıda paylaşmış olduğumuz bilgilerden hareketle; 1817 yılında vefat etmiş olan Yusuf Ziya Paşa'nın bu üç evladının kendisinden önce ve genç yaşta vefat etmiş olduklarını söylemek mümkündür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YUSUF ZİYA PAŞA'NIN YAPTIRMIS OLDUĞU ESERLER (KATALOG)

3.1. Malatya Battalgazi Yusuf Ziya Paşa Camii ve Türbesi

Fotoğraf No : 5-35

Şekil No : 1-3

Harita No : 1

İnceleme Tarihi : 01.03.2017

Bulunduğu Yer : Malatya, Battalgazi İzzetiye Mahallesi, Mücelli Caddesi

Yaptıran : Yusuf Ziya Paşa

Yapan : -

Yapım Tarihi : 1792

3.1.1. Cami

Genel Tanım:

Malatya şehir merkezinde İzzetiye Mahallesi Mücelli Caddesi üzerinde 71 numarada yer almaktadır. Cami sit alanı dışında, tapuda 54 pafta,103 ada, 4 parsel numarasında kayıtlıdır (Harita:1).

Paşa ve Halvetiye gibi isimler ile de anılmakta olan caminin mülkiyeti Yusuf Ziya Paşa Vakfı'na aittir. Cami 1977 tarihinde eski eser olarak tescil edilmiş²⁵ olup, 2014 yılında ise yapı gurubu I. grup yapı olarak belirlenmiştir²⁶. Doğu-batı istikametinde bir arazi üzerine yerleştirilmiş olan cami, bir avlu içerisinde bulunmaktadır (Çiz.1). Kuzeyinde son cemaat yeri, kuzeydoğusunda 19. yüzyıl ikinci yarısında eklenen eyvan tipinde bir türbe, kuzeybatıda 1961 yılında yapılmış olan minare, 2007 yılında yapılan restorasyon çalışmaları sırasında eklenmiş olan abdest alma yeri ve heladan oluşmaktadır (Foto.5).

Mimari Özellikler:

Cami kâgir olarak taş malzemeden inşa edilmiştir. Duvarlarda kullanılan taş çoğunlukla ince yonu taş şeklinde olup, duvarlar içten sıvalı, dıştan ise sıvasızdır (Foto.7-17). Camide son cemaat yerinin bütününde, payelerde, giriş kapısı, pencere çerçevelerinde, mihrapta ve minarede kullanılan taş ise düzgün kesme taş şeklindedir.

²⁵ 12.03.1977 tarih ve A-359 sayılı Gayrimenkul Eski Eseler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Kararı

²⁶ 28.02.2014 tarih ve 1381 sayılı Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı

Tuğla malzeme minarenin gövde bütününde yer yer kullanılmıştır. Yıllar içinde değişim geçiren caminde harim ve son cemaat yerinin tavanları ahşap hatıllı olup, zeminlerde ise son cemaat yerinde taş, camide ise ahşap malzeme kullanılmıştır. Üst örtü kiremit kaplıdır (Foto.5-7-10-13-14-17).

Cami doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planda olup, dıştan dışa 17x9,40 m. içten içe 14,50x7.40 m. ölçülerinde inşa edilmiştir. Cami; harim ve ona kuzeyde bitişik olan aynı doğrultuda son cemaat yeri ile kuzeybatı köşesinde yer alan minareden oluşmaktadır (Çiz.3). Son cemaat yerinde doğu tarafında (solda) türbe batı tarafında (sağda) ise minare yer aldığından bu cephelerden kapalı ön taraftan ise dört adet bağımsız ayak tarafından taşınan sivri kemerli beş açıklı olarak (günümüzde komple camekân ile kapatılmıştır) dikdörtgen planda tasarlanmıştır. Minareye son cemaat yerinin batı ucuna yerleştirilmiş basık kemerli bir kapı açıklığından geçilerek çıkılmaktadır. Minare kare kaideli silindirik gövdeli, tek şerefeli ve konik külahlı olarak inşa edilmiştir (Foto.11-12-22).

Harime kuzeyinde yer alan basık kemerli kapı açıklığına yerleştirilmiş olan ahşap kapıdan geçilerek girilmektedir. Dikdörtgen planlı harimde ahşap hatıllı üst örtü duvarlara oturmaktadır (Foto.14). Harimin doğu ve batı duvarlarında, boşaltma kemerleri yer almaktadır (Foto.17-18). Bu kemerlerin arka tarafına dış cephede payandalar yerleştirilmiştir (Foto.7-9). Harim doğu ve batı duvarda (boşalma kemerinin içerisine yerleştirilmiş) dört tane, kuzey duvarda altı tane ve güney duvarda iki tanesi tavana yakın dört tanesi zemine yakın (Çiz.2) olmak üzere toplam 16 tane dikdörtgen formdaki ahşap pencere ile aydınlatılmaktadır (Foto.17-18). Bu pencerelerden doğu ve batıdaki pencereler abajur pencere formundadır. Son cemaat yerinde üst örtüyü taşıyan beş adet sivri kemer dört adet kesme taştan örülmüş dikdörtgen formdaki ayaklar tarafından taşımaktadır (Foto.10). Son cemaat yerinin doğu ucunda türbe ile bağlantının sağlandığı sivri kemeri bir açıklık (günümüzde bu açıklık kapatılmıştır) yer alırken batı ucunda ise merdiven ile çıkılan minare girişi yer almaktadır (Foto.11-12). Son cemaat yeri ana girişin sağ ve solunda birer basamak ile çıkılan sekiler şeklinde tasarlanmıştır. Caminin üst örtüsü ise dört yöne eğimli kırma çatı şeklindedir (Foto.5).

Süsleme:

Oldukça sade olan harimde doğu ve batı duvara yerleştirilen ikişer adet hafifletme kemeri ile cami içerisinde duvarlarda hareketlilik sağlanmıştır (Foto.17-18).

Girişin tam karşısında yer alan mihrap yarım yuvarlak niş şeklinde tasarlanmıştır (Foto.17-20). Sade olan mihrapta dikkate değer unsurlar ise, kavсарasının istiridye kabuğu şeklinde tasarlanmış olmasıdır. Mihrap köşeliklerine birer çiçek motifi işlenmiş olup, alınlığa yerleştirilen iki konsol ve üstte işlenen geometrik bordür dışında mihrap sadedir (Foto.20-21). Harime giriş kapısının yerleştirilmiş olduğu basık kemerli kapı açıklığında, kemerin iki yanına yerleştirilmiş olan güneş kursu, çarkıfelek motifi ile kapı lentosuna yerleştirilmiş kurdele şeklindeki öğeler son cemaat yerini sadelikten kurtarmıştır (Foto.14-16). Harime giriş kapısının hemen üzerinde caminin yapım kitabesi yer almaktadır. Kitabe 50x40 cm ölçülerinde olup, taş üzerine alçak kabartma tekniğinde, istifli sülüs hat ile yazılmıştır (Foto.15). Minber ve vaaz kürsüsü günümüz yapıdır (Foto.17-18). Minare oldukça sade olup, kaidenin kuzey cephesinin üst kısmında sekizgen madalyon içerisindeki geometrik motif ile şerefe altında tuğladan yapılmış stilize çiçek motifleri işlenmiştir (Foto.22).

Tarihlendirme:

Caminin yapım tarihi harim giriş kapısı üzerinde yer alan kitabesinde yazan “Beyt-i Mamur-ül Cihat” ibaresinin ebced değeri olarak H. 1207 - M. 1792 yılına tarihlenmektedir²⁷ (Foto.15). Kitabenin transkripsiyonu şöyledir;

1. Bereket Allah ey ibadethane-i Ehl-i Necat
2. Sanek Allah vey zehadet ma’bed-i Kâbe sıfat
3. Görmemiştir arş-ı A’la’yı bihişti seyreden
4. Böyle bir hurrem mekânı, böyle bir ni’müd-dü’at
5. Yani bir paşa-ı Zîşan Yusuf-u asar nazır
6. Ma’den-i vakfında hâlâ vali-i bermek sıfat
7. Mescid-i Aksa olursa kimse etmez iştibah
8. Ka’be’ye nazır olur kim A’na eyler iltifat
9. Devlet-i banisini te’dip edüp Rabbü’l-vera
10. Çünkü bu hayrü’l-Bak’a-ı eyledi darü’n-necat
11. Bir düşübdür A’işe Hanım’a mescid-i ziba
12. Lik tarihi musavi “Beyt-i ma’murü’l-cihat²⁸ (Foto-14)

²⁷ YALVAÇ, Celal, a.g.m., s.2

²⁸ YALVAÇ, Celal, a.g.m., s.2

Manası; *Maden Vakfından şerefli, devlet terbiyesi almış, Allah'a bağlı Yusuf Ziya Paşa Hanımı Ayşe Hatun adına 1792 yılında yaptırmıştır.*

Değerlendirme:

Kaynaklarda yapının banisi ve adı ile ilgili konu farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Adnan IŞIK camiyi “Paşa Camisi” olarak adlandırmış türbe içerisinde mezarları yer alan Müşir Süleyman Paşa’ya ait kitabenin transkripsiyonunu ve bu şahsiyetler ile ilgili bilgi vermiştir. Ayşe Hatun’da bahsetmeyip “Yusuf Ziya Paşa Camisi” ya da sadece “Paşa Camisi” olarak anması dikkat çekicidir.²⁹ Bani konusunun farklı bir boyutu ile ilgili olarak caminin Ayşe Hatun adına oğlu Sabit Paşa tarafından yapıldığını belirten ve bu nedenle yapıyı “Ayşe Hanım Camisi” olarak anan Hüseyin Çolak ile birlikte, Nejat Göyünç’te yapıyı Yusuf Paşa’nın oğlu Sabit Paşa tarafından yaptırılan “Ayşe Hanım Camii” olarak anarak, aynı zamanda “Halvetiye Camii” adının da kullanıldığını belirtmesi ilginç bir yaklaşım olmuştur. Bu durumda yapı banisi, Yusuf Ziya Paşa yerine oğlu Sabit Paşa olmaktadır. Göyünç, Ayşe Hanım adı konusu için Hüseyin Çolak’ı, Halvetiye adı kullanımı için Başbakanlık Arşivlerini referans olarak gösterir. Bu isimlendirmelerdeki Ayşe Hanım adının kullanımı, Yusuf Ziya Paşa’nın eşi olması ve kitabede adının anılması nedeniyle anlaşılır olsa da; Halvetiye adının aynı isimli tarikatla ilişkili olduğu düşünüldüğünde, aileden kimin bu tarikatla ilişkisi olduğu bilinmemektedir. Olasılıkla caminin yapımından çok daha sonra cami ve çevresinde örgütlenmiş olmasından kaynaklı olarak, söz konusu isim kullanılmış olmalıdır³⁰. İsmail Aytaç; yapı ismi için Yusuf Ziya Paşa Camii ve Türbesi derken bani konusunda da kitabede yazan bilgileri kaynak göstererek “Kitabesinden anlaşılacağı üzere Yusuf Ziya Paşa tarafından Hanımı Ayşe için yaptırılmıştır³¹” bilgisini aktarmaktadır.

Yukarıda belirtildiği gibi yapının banisi ve ismi ile ilgi konu kaynaklarda farklı şekilde ele alınmaktadır. Bu konuyu vakfiyeler ışığında değerlendirecek olursak şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır; Yusuf Ziya Paşa’nın Elazığ Keban’da vakfetmiş olduğu akarlara ait H.1208-M.1793 tarihli vakfiyede; “Ayşe Hanımın Keban’da yer alan Büyük Hamam (Hamam-ı Kebir)’in müşterek olduğu dokuz buçuk hissesinin gelirini

²⁹ IŞIK, Adnan, *Malatya 1890-1919*, İstanbul, 1998, s. 119

³⁰ Vakıflar Genel Müdürlüğü, *Yusuf Ziya Paşa Cami’si Rölöve Restitüsyon ve Restorasyon Raporu* Malatya, 2006, s.5

³¹ AYTAÇ, İsmail, *Malatya Türk İslam Dönemi Mimari Eserleri II*, İstanbul, 2013, s.242

Malatya’da İşbuzi’deki (günümüzdeki Malatya’ya o dönem verilen isim)³² yaptırdığı mescide vakfetmiştir³³ bilgisi yer almaktadır. Yusuf Ziya Paşa’nın Hanımı Ayşe Hanım Vakfına ait H.1208 - M.1794 tarihli vakfiyede; “Keban merkezde büyük hamamın mütevellî eliyle kiraya verilmesini ve hâsıl olan kiradan evvela Malatya’da, İşbuzi adındaki mahallede bina ve inşa eylediği mescidin imamına günlük on akçe verilmesini” hayır şartı olarak koymuştur³⁴. Yusuf Ziya Paşa Vakfı’na ait 1797 tarihli görevli ücretleri ile ilgili atik şahsiyet kaydında ise; “Hacı Yusuf Paşa’nın eşi Ayşe Hanımın Malatya’nın İşbuzi Mahallesinde bulunan camide cuma günü aşır okuyan hafıza günlük on akçe verilmesi³⁵” hayır şartı olarak konulmuştur. Yine H.1212-M.1798 tarihli Yusuf Ziya Paşa Vakfı’na ait vakfiyede ; “Malatya’da eşinin bina eylediği cami-i şerifin berat mumlarına ücret tayin olunmuş ise ilaveten beş akçe verilmesi³⁶” hayır şartı olarak konulmuştur. Kitabede Yusuf Ziya Paşa’nın Hanımı Ayşe Hatun için yaptırmıştır yazması ve dört ayrı tarihli vakfiyede de görüldüğü üzere cami Yusuf Ziya Paşa ve Ayşe Hatun’un ortak hayrıdır.

Yusuf Ziya Paşa’nın Hanımı “Aişe Hanım Vakfı” na ait H.1208 - M.1794 tarihli vakfiyede “Malatya’da, Eşbuzi (Azpuzu) adındaki mahalde bina ve inşa eylediği mescid dairesi içerisinde bina eylediği medresede müderris olan kişiye günlük on sekiz akçe verilmesi³⁷” hayır şartı olarak konulmuştur. Vakfiyede geçen medreseye ait günümüzde herhangi bir iz mevcut değildir. Eğer cami avlusunda bir medrese vardysa caminin çok büyük hasar gördüğü 1892 depreminde medrese yıkılmış olmalıdır. Yusuf Ziya Paşa’nın Hayatı Bölümünde bahsedilen Battalgazi İlçesinde, Ahmet Duran Mescidi ve Türbesi üzerinde yer alan “Yusuf Ziya Paşa’nın oğlu Mehmet Sabit Bey’in hayratıdır” yazan M.1793 tarihli kitabe (Foto.3) bu medreseye ait olabilir. Söz konusu kitabe günümüzde Ahmet Duran Mescidi ve Türbesi’nin doğu duvarında giriş kapısının en sol ucunda yer almaktadır. Bulunduğu yer itibari ile bu yapının inşaat kitabesi olması mümkün değildir. Çünkü inşaat kitabeleri yapıların giriş kapılarının üzerine yerleştirilir. Ayrıca bulunduğu duvar üzerlerinde üç adet kitabe daha yer almaktadır (Foto.4). Gelişi güzel konulmuş olan bu kitabelerin bu yapıya ait olmadıkları aşikârdır. Battalgazi’de yer alan birçok

³² İŞİK, Adnan, a.g.e., s. 352 “İşbuzi ya da Azbuzu da denilen yer bu günkü Malatya’ya denilmekteydi “

³³ VGM 578 numaralı defter 288 sayfa 103 sırasında kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfına ait vakfiye

³⁴ VGM 578 numaralı defter 290 sayfa 104 sırasında kayıtlı Aişe Hanım Vakfına ait vakfiye

³⁵ VGM 493 numaralı defter 163-164 sayfalarına kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfı’na ait atik şahsiyet kaydı

³⁶ VGM 579 numaralı defter 49 sayfa 28 sırada kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfına ait vakfiye

³⁷ VGM 578 numaralı defter 290 sayfa 104 sırasında kayıtlı Aişe Hanım Vakfına ait vakfiye

yapıda bu tarz devşirme malzemenin kullanıldığı çok sayıda örneğin³⁸ varlığı da bu tezimizi ispatlar niteliktedir.

Bazı kaynaklarda Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii'nin orijinalinde tonozlu bir örtü sistemine sahip olduğu 1892 depreminde yıkıldığı ve yerine ahşap tavalı bir örtü yapıldığı yazmaktadır³⁹. Tarihi bilinmeyen siyah-beyaz bir fotoğrafta cami içerisinde üst örtünün ahşap dikmelere oturduğu görülmektedir (Foto.35). Depremden sonra yıkılan tonozların yerine düz dam yapılıncaya örtü ahşap ayaklara oturtulmuş olmalı daha sonraki onarımlarda örtü sağlamlaştırılarak ayaklar sökülmüş olmalıdır. Caminin orijinal örtü sisteminin tonoz ile örtülü olduğunu kuvvetlendiren en önemli unsur duvar payandalarıdır. Doğu ve batı iç duvarında iki boşaltma kemerinin tam arkasına denk gelen dış cephedeki bu payandalar, örtünün baskısını azaltmak amacı ile yapılmış olduğu düşünülmektedir (Foto.7-9). Ahşap tavanın ahşap dikmeler ile taşındığı bir örtü sistemi için bu payandaların gereksiz olduğunu aşikârdır. Bu durumda örtü sisteminin orijinalinde tonoz olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Son cemaat yerinin de tonoz olduğunu düşündüğümüz camide tek örtü sistemi uygulanarak düz toprak damın loğlanmasının da daha kolay olması için tonozlu örtünün düz toprak dam ile değiştirildiği muhtemeldir.

Cami 1976 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir. Restorasyon sırasında caminin tavanı 80 cm yükseltilmiştir⁴⁰. İkinci restorasyonu 2007 yılında Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafında yapılmıştır. Restorasyon kapsamında; cami dış beden duvarlarının derzleri açılıp, horasan harç ile sıva altı dolgusu yapıldıktan sonra horasan harç ile sıvanıp, kireç badana yapılmıştır. Cami harim kısmında bulunan mihrap, cami giriş portalı, türbe mezar taşları ile kitabe taşının temizliği ve derzleri yapılmıştır. Cami harim ve son cemaat çatısı sökülüp, projesine uygun olarak ahşap oturtma çatı yapılıp alaturka kiremit ile kaplanmıştır. Camii avlusunda bulunan muhdes ekler kaldırılıp, projesine uygun olarak tuvalet ve şadırvan yapılıp, cami etrafına drenaj ve çevre düzenlemesi yapılarak onarım tamamlanmıştır⁴¹ (Foto.30-31-32-5-6-10).

³⁸ Melik Sunullah Mescidi Minaresi üzerinde yer alan haç motifli taşın varlığı, Karahan Camii minare kaidesi üzerinde yer alan ve üzerinde Ayet -el Kürsi yazanın hatta ters yerleştirilmiş olduğu kitabeleri örnek olarak verebiliriz.

³⁹ YALVAÇ, Celal, a.g.m., s.2

⁴⁰ YALVAÇ, Celal, a.g.m., s.2

⁴¹ Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü 2006-2007 Restorasyonu Ve Çevre Düzenlemesi İşi

Orijinal olmayan minare, 1961 yılında inşa edilmiştir. Kaynaklara göre avlu giriş kapısı üzerinde yer alan ezanlık yıkılarak günümüzdeki minare inşa edilmiştir⁴².

Bölge halkı tarafından yoğun bir şekilde kullanılan Yusuf Ziya Paşa Cami'si plan, mimari ve süsleme açısından özgün bir yanı olmamakla beraber şehrin en eski camilerinden biri olması bakımından önem arz etmektedir.

3.1.2. Türbe

Genel Tanım:

Malatya, Battalgazi ilçesi İzzetiye Mahallesi, Mücelli Caddesi üzerinde 71 numarada yer alan türbe sit alanı dışında, tapuda 54 pafta, 103 ada, 4 parsel numarasında kayıtlıdır (Harita:1).

Türbenin de mülkiyeti Yusuf Ziya Paşa Vakfına ait olup, cami ile birlikte 1977 tarihinde eski eser olarak tescil edilmiş⁴³, 2014 yılında ise yapı gurubu I. grup yapı olarak belirlenmiştir⁴⁴. 19. yüzyıl ortalarında yapılmış olan türbe, caminin kuzey doğu köşesinde yer almaktadır (Çiz.1; Foto.5).

Mimari Özellikler:

Türbe kâgir olarak inşa edilmiştir. Taş malzemedен inşa edilmiş olan türbenin duvarlarını oluşturan taşlar yonu taş şeklinde kesilmiş olup, duvarlar içten sıvalı dıştan sıvasızdır. Düzgün kesilmiş taş ise türbenin zeminde ve türbe içerisinde yer alan mezarlarda kullanılmıştır (Foto.23-24-28-29).

Kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen planlı eyvan şeklindeki türbe üç taraftan kapalı olup, önden ise tek ayağa oturan iki sivri kemer ile iki ayrı mekâna bölünmüştür. Güney uçtaki mekân caminin son cemaat yerine açılmaktadır (Çiz.1).

İç kısımda iki mekân arasında sivri kemerli bir açıklık ile geçiş sağlanmaktadır. Türbenin üst örtüsü ise içten beşik tonoz dıştan ise düz dam şeklindedir(Foto.11-23).

Süsleme:

Türbede, iki tanesi tonozların altında bir tanesi ise iki mekân arasındaki geçişin sağlandığı kemerin altında olmak üzere toplam üç adet sanduka yer alır. Güney kanatta ki tonoz altında yer alan mezarın şahide taşı dikdörtgen formda olup, tepeliği

⁴² YALVAÇ, Celal, a.g.m., s.2

⁴³ 12.03.1977 tarih ve A-359 sayılı Gayrimenkul Eski Eseler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Kararı

⁴⁴ 28.02.2014 tarih ve 1381 sayılı Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı

kavukludur (Foto.24) Ayak taşı ise dikdörtgen formda yükselirken tepeliği yanlardan içe doğru oyuntu yapılarak hareketlendirilmiştir. Sade olan kitabesi ise alçak kabartma tekniğinde sülüs hat ile yazılmıştır. Kemer altında yer alan mezar sandukasının tam ortasında baklava dilimi şeklinde bir oyuk yer almaktadır (Foto.25). Şahide taşı dikdörtgen formda olup, tepeliği yuvarlak formdadır. Şahide taşının iç tarafa bakan yüzeyine bir adet selvi motifi işlenmiştir. Ayak taşı dikdörtgen formda olup, tepeliği üçgen şeklinde son bulmaktadır. Sade olan kitabesi alçak kabartma tekniğinde sülüs hat ile yazılmıştır. Diğer iki mezarın sadeliğine karşın, ismi bilinmeyen Hüseyin Avni Paşa kızı, Mustafa Naim Paşa'nın eşine ait olan 1901 tarihli mezarı türbenin süsleme programı açısından dikkat çekmektedir (Foto.26-27-28-29). Sandukanın alçak kabartma tekniğinde işlenmiş yüzeylerinin; uzun kenarlarına üç adet, kısa kenarlarına ise bir adet yerleştirilmiş olan pano üzerine, edirnekari tarzda vazolardan çıkan çiçek motifler işlenmiştir (Foto.27). Sandukanın üst kısmının orta noktasına içe doğru hafif girinti yapan oval formda bitkisel motiflerden oluşan bir motif işlenmiştir. Yine üst kısmın köşe noktalarına birer adet çiçek motifi yerleştirilmiştir. Şahide taşının gövdesi düz olmayıp kıvrımlar çizerek yükselmekte olup, tepeliği ise istiridye kabuğu şeklinde sonlanmaktadır (Foto.29). Kitabesi küçük kabalar ile çevrili şık bir çerçeve içerisinde alçak kabartma tekniğinde yazılmış olan şahide taşında tepeliğin hemen alt kısmına bir adet gülbezek motifi, motifin iki kenarlarına ise birer adet ay ve yıldız motifi işlenmiştir. Ayak taşı da şahide taşı ile aynı formda tasarlanmış olup, iç kısma bakan yüzüne kıvrılarak yükselen dal ve çiçek motifi işlenmiştir (Foto.29).

Tarihlendirme:

Türbe üzerinde yapının tarihini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Türbe içerisinde yer alan mezar taşlarında yer alan kitabelerden yararlanılarak tarihlendirebilmekteyiz. Mezar kitabelerinden en erken tarihli olan M.1840, daha sonra M.1886 ve en geç tarihli ise M.1901 yılına tarihlenmektedir. Bu kitabelerden anlaşıldığı üzere türbe 19. yy ortalarında yapılmıştır. Türbe içerisinde yer alan mezar taşlarının transkripsiyonu sırası ile şu şekildedir;

Türbenin güney kanadındaki tonoz altında yer alan Müşir Süleyman Paşa'ya ait sandukadaki kitabenin transkripsiyonu;

1.Ya Gaffar

2. Erübbad-ı ecel bünyan-ı ömrüm kıldı virane

- 3.Hüda'ya merhamet senden garibim geldim ihsane
- 4.Afiv'sünafv-ü gayetle muhibsen ey kerem ferma
- 5.Kusurumu afv kıl, ben mü'minimane Kur'ane
- 6.Müşir-i devlet iken Asbuzu'da rahata meylim
- 7.Ölünce dediler "Baki değil dünya Süleyman'a"
- 8.Vatanı Mar'as Cem'i akraba A'nda, kader bunda
- 9.Cem'i evlad-ı ansarım emanet ola Rahman'e
- 10.Çıkub üçler sımah-ı sem'i neneşreyledi tarih
- 11.Rahim daim verir yevm-i bekada seyr-i ihzane
- 12.İntikale ila rahmet allahüTealael-merhum-mağfur
- 13.Süleyman Paşa bin Yusuf Bek
- 14.El Meraşi, Mişi-i Eyalet-i Diyarbekir rahmehuma
- 15.Allahü Te'ala Ruhuna el Fatiha Sene 1256⁴⁵ (Foto.24)

Manası; 1840 yılında ölen dönemin Keban ve Ergani Madenleri Emini ve Diyarbakır Müşiri olan, Müşir Süleyman Paşa'nın ruhu için Fatiha

Türbenin güney ve kuzey kanatlarına arasındaki sivri kemerin altında yer alan Malatya Mutasarrıfı Şakir Paşa'nın kızı Hamdiye Hanım'a ait sandukasındaki kitabenin transkripsiyonu şu şekildedir;

- 1.Sene 1302
- 2.Ya Gaffar
- 3.İntikale ila rahmete
- 4.Allahüte'ale el merhumeti
- 5.El-magrufete Malatya Mutassarrıfı
- 6.Saadetlü Şakir Paşa
- 7.Hazretlerinin kerimesi Hamdiye
- 8.Hanım ruhu-çun el-Fatiha⁴⁶ (Foto.25)

Manası; 1886 yılında ölen Malatya Mutasarrıfı Şakir Paşa'nın kızı Hamdiye Hanım'ın ruhu için Fatiha

Türbenin kuzey kanadındaki tonoz altında yer alan Mustafa Naim Paşa'nın karısına ait isimsiz olan sandukasındaki kitabenin transkripsiyonu şu şekildedir;

⁴⁵YALVAÇ, Celal, a.g.m., s.2

⁴⁶ YALVAÇ, Celal, a.g.m., s.2

- 1.Hüvel Hallak-ül Baki
- 2.Dördüncü orduya
- 3.Hümayun erkânından mirliva
- 4.Mustafa Naim Paşa'nın
- 5.Halilesi hanımın
- 6.Ruhu-çunrızaenlillah
- 7.El-Fatiha Gaffarallahulehuma
- 8.Ve ahsen-el ileyhuma Amin
- 9.23 Şubat 1316⁴⁷ (Foto.29)

Manası; 23 Şubat 1901 yılında ölen Mirliva Mustafa Paşa'nın eşi, Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın kızının ruhu için Fatiha

Değerlendirme:

Türbe hakkında ve yapım tarihi ile ilgili olarak Celal Yalvaç; Üç mezarında ait olduğu şahsiyetler ile ilgili bilgiler vermiş ve kitabelerinin transkripsiyonunu paylaşmıştır. Ayrıca türbenin kuzey kanadındaki tonoz altında yer alan Mustafa Naim Paşa'nın karısına ait isimsiz olan sandukanın Hüseyin Avni Paşa'nın kızı Dilber olduğu bilgisini aktarmıştır⁴⁸. Adnan Işık; Türbenin güney kanadındaki tonoz altında sandukası bulunan Müşir Süleyman Paşa'nın hayatını ve kitabesinin transkripsiyonunu paylaşmıştır⁴⁹. İsmail Aytaç; Türbeyi mimari, süsleme ve üslup açısından ele almış, üç mezarında ait olduğu şahsiyetler ile ilgili bilgi vermiş ve kitabelerinin transkripsiyonunu paylaşan Aytaç türbenin yapım tarihini mezar taşları üzerinden yazan tarihlerden (M.1840, M.1886 ve M.1901) hareketle türbenin camiden sonra ilave edildiğini belirtmiştir⁵⁰.

Türbenin de restorasyonu cami ile birlikte 2007 yılında Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafında yapılmıştır. Restorasyon kapsamında; türbenin dış beden duvarlarının derzleri açılıp, horasan harç ile sıva altı dolgusu yapıldıktan sonra horasan harç ile sıvanıp, kireç badana yapılmıştır. Türbe damına, türbe kısmının orijinal kısımları dışında kalan yerlere taş döşeme yapılmıştır⁵¹. Tarihi bilinmeyen siyah-beyaz bir fotoğrafta (Foto.34) türbenin öncesinde üzerinin kiremit kaplı olduğu görülmektedir.

⁴⁷ YALVAÇ, Celal, a.g.m., s.2

⁴⁸ YALVAÇ, Celal, a.g.m., s.2

⁴⁹ IŞIK, Adnan, a.g.e., s.119-122

⁵⁰ AYTAÇ, İsmail, a.g.e., s.246-250

⁵¹ Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü 2006-2007 Restorasyonu Ve Çevre Düzenlemesi İşi

3.2. Tunceli Çemişgezek Ulukale Köyü Camii

Fotoğraf No : 36-43

Şekil No :4

Harita No: 2

İnceleme Tarihi : 12.08.2017

Bulunduğu Yer : Tunceli Çemişgezek Eski Ulukale Köyü

Yaptıran : Yusuf Ziya Paşa

Yapan :-

Yapım Tarihi :18. yy sonu

Genel Tanımı:

Cami Tunceli İli, Çemişgezek İlçesinde günümüzdeki Ulukale Köyü'nün bir buçuk kilometre kadar doğusunda yer alan ve adını da bu köyden aldığı Eski Ulukale Köyünde yer almaktadır (Harita:2).

Cami batıya doğrultulu hafif meyilli bir arazi üzerinde inşa edilmiştir. Etrafı bu gün hepsi yıkılmış olan taş evler ile çevrili olan caminin 100-150 m. kadar batı tarafında yer alan köy meydanında eski bir çeşme yer almaktadır. Çeşme 18. yüzyıl mimari üslup özellikleri taşmakta olup, eyvanlı plan şemasına sahiptir. Su akan çeşme oldukça iyi durumdadır (Foto.43).

Köy 1994 yılında terör saldırısına uğramış, bu saldırı sırasında cami yakılarak tahrip edilmiştir⁵². Daha sonraki süreçte köy terk edilince kullanılmayan cami iyice yıkılmış olup, günümüzde harabe şekline gelmiştir. Mülkiyeti Köy Tüzel Kişiliğine ait cami 2009 yılında korunması gerekli eski eser olarak tescillenmiştir⁵³. Caminin tescili yapılırken yapı gurubu belirlenmemiştir.

Mimari Özellikler:

Caminin sahnalarını oluşturan ve ayakta kalabilen ayak ve kemerleri, yıkıntıları incelediğimizde duvarların ağırlıklı olarak moloz taş ile örüldüğü görülmektedir. Kesme taş ise mihrap nişinde, kemerlerde ve yer yer duvar örgüsünde kullanılmıştır (Foto.37-39).

Metin Sözen'in aktarmış olduğu caminin plan şemasına ve vermiş olduğu bilgiler göre; geç dönemde eklenen son cemaat yeri ve harim kısmından oluşan cami

⁵² <http://cemisgezek.hol.es/history/republic/terror.html>

⁵³ Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün 25.05.2009 tarih ve 1443 sayılı kararı

derinlemesine dikdörtgen planda⁵⁴ mihraba paralel dört sahına ayrılmıştır. Yine Metin Sözen'in yapmış olduğu caminin plan şemasına⁵⁵ göre harim dört tanesi batı, iki tanesi güney ve bir tanesi doğu duvarda olmak üzere yedi adet pencere ile aydınlatılmaktadır. Caminin planında gördüğümüz bir diğer unsur ise mihrabın caminin tam orta ekseninde olmayıp giriş kapısına göre tasarlanarak sola kaydırılmış olmasıdır. Harim, üç sıralı birer sütuna yaslanan sivri kemerlerle mihraba paralel dört sahına ayrılmıştır (Çiz.4). Tarihi bilinmeyen eski bir fotoğraftan anlaşıldığı üzere üst örtüsü düz dam şeklindedir. (Foto.41-42) Caminin sahnelerini oluşturan ayak ve kemerlerden bu gün sadece ortadaki ayakta kalabilmiştir (Foto.40).

Süsleme:

Oldukça sade olduğunu düşündüğümüz camide tek süsleme ögesi olarak yıkıntıları gezerken rastladığım bir taş parçasını söyleyebiliriz. Bu taş parçasının üzerinde balıksırtı şeklinde bir bezeme yer almaktadır (Foto.38). Küçük bir kısmı ayakta kalan mihraptan anladığımız kadarı ile yuvarlak formlu olan mihrap, sade bir niş şeklinde düzenlenmiştir. (Foto.37). Metin Sözen'in aktarmış olduğu şu bilgilerden bizi doğrular niteliktedir; "İçi beyaz badanalı, yalın görünüşlü camide, mihrap ve minber de bu yalın görünüşüne uygun şekilde düşünülmüş ve özenle üzerinde durulacak bir bezeme yolu tutulmamıştır"⁵⁶.

Tarihlendirme:

Camiye ait herhangi bir kitabe bulunmadığından caminin yapım tarihi ve banisi hakkında kesin bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Kaynaklarda da fazla geçmeyen cami ile ilgili olarak Metin Sözen caminin " bir dönem Diyarbakır'da valilik yapan Yusuf Ziya Paşa tarafından M.1793/1794 yıllarında yaptırılmış"⁵⁷ olduğu bilgisine katılmaktayız.

Değerlendirme:

Caminin yapım tarihi olarak bahsi geçen 1793/94 tarihi aynı zamanda Keban'da ki külliyenin inşasına başlanılan 1794 tarihi ile çakışmaktadır. Elimizde bulunan mevcut vakfiyelerden Tunceli - Çemişgezek'te kurulu Yusuf Ziya Paşa Vakfi'na ait H.1208 -

⁵⁴ SÖZEN, Metin, Çemişgezek'in Ulukale Köyü'ndeki Mimari Eserler, *Sanat Tarihi Yıllığı*, S.V, İstanbul, 1973, s.123-125

⁵⁵ SÖZEN, Metin, (1973), a.g.m., s.124

⁵⁶ SÖZEN, Metin, (1973), a.g.m., s.125

⁵⁷ SÖZEN, Metin, (1973), a.g.m., s.122

M.1793 tarihli vakfiye ile Keban'a bağlı Çemişgezek kazasında kurulu, Yusuf Ziya Paşa'nın hanımı "Aişe Hanım Vakfı" na ait H.1208 - M.1794 tarihli vakfiyelerde cami ile ilgili bir bilgi verilmemektedir. Ancak Çemişgezek'te hem Yusuf Ziya Paşa'nın hem de eşi Ayşe Hanım'ın vakıf kurmaları bu bölge ile organik bağlarının olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemli olup, camiye yaptırmış olabilecekleri muhtemeldir.

Caminin orijinal minaresinin olup olmadığı konusunda herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Camide üç yıl imamlık yaptıktan sonra 1982 yılında emekliye ayrılan Adil KAYA Hocanın aktarmış olduğu bilgiye göre sonradan yapılan caminin ahşap olan minaresinin sa kaplı olduğu yönündedir. Ayrıca Adil Hoca bu minareyi dnrnn 1962 yılında yapmış olduğunu belirtmiştir. zerinde ; "1962 Ulukale Cami Damı Minarenin Açılışı" yazan siyah beyaz eski bir fotoğrafta bu bilgiyi doğrulamaktadır (Foto.41).

şimdiye kadar restorasyonuna yönelik herhangi bir çalışma yapılmayan cami günümüzde harabeden farksız bir durumdadır. Camiye bir an önce müdahale edilmez ise ayakta kalabilmeyi başaran kemerler ve ayakların diğerleri gibi yıkılarak kaybolup gideceği aşıkrdır. Cami bu gün kimsenin yaşamadığı bir yerde olmasından dolayı restorasyonu yapılarak yeniden ayağa kaldırılrsa bile cemaatinin ve cami görevlisi olmayacağından bu cami için büyük bir sıkıntı olacaktır. Her ne kadar yapıp ayağa kaldırsan bile bir yapı için en önemli unsur bakım ve içerisinde ise bir devir daimin olmasdır. Bu ortam sağlanmadığı sürece yapılan işte boşa gidecek demektir. Ama biran önce müdahale edilmez ise de ayakta olan yapı elemanlarını da kaybedecek olan caminin bu günkü durumu oldukça düşündürücüdür.

3.3. Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi

Fotoğraf No : 44-175

Şekil No : 5-16

Harita No: 3-4

İnceleme Tarihi : 16.12.2016

Bulunduğu Yer : Elazığ Keban Kaller Mahallesi, Hacı Bektaşî Veli Sokak, Fırat Mahallesi

Yaptıran : Yusuf Ziya Paşa

Yapan :-

Yapım Tarihi : 1794-1798

3.3.1. Külliye Ait Yapılar

Elazığ İline bağlı Keban İlçesinde yer almaktadır. Külliye ait yapılar farklı mahallelerde yer almaktadır. Kaller Mahallesi, Hacı Bektaşî Veli Sokak'ta 13 pafta 65 ada 25 parselde cami, kütüphane, medrese, şadırvan, helâlar, çeşmeler ve bu yapıların güneydoğusunda 14 pafta, 201 ada, 3 parselde hamam ve Hacı Bektaşî Veli Sokak'ta ki yapıların kuzeybatısından Fırat Mahallesinde ise 8 pafta, 181 ada, 2 parselde Yusuf Ziya Paşa'nın kızlarına ait türbe, 8 pafta, 181 ada, 1 parselde ise çeşme yer almaktadır (Harita:3).

Külliye ait yapılar hamam hariç 1986 yılında eski eser olarak tescillenmişlerdir⁵⁸. Yapı gurupları ise 2009 yılında Fırat Mahallesi'nde yer alan çeşme ve türbenin yapı gurubu II. grup yapı diğerlerinin ise I. grup olarak belirlenmiştir⁵⁹. Hamam ise 2011 yılında eski eser olarak tescil edilmiş yapı gurubu ise I. grup olarak belirlenmiştir⁶⁰.

Kaller Mahallesinde yer alan yapılar bir avlu içerisine ve dışarısına ustalıklar yerleştirilmişlerdir. Avlu içerisinde; avlunun güneyinde cami, caminin kuzeybatısında şadırvan ve kütüphane, avlunun güneybatı ucunda helalar, kütüphane ile helalar arasında günümüzde yıkılmış olan medrese yer alırken, avlu dışında; güney cepheye ve kuzey cepheye ise bire çeşme yerleştirilmiştir (Çiz.6). Bu yapıların güneydoğu tarafında 150 m. kadar uzağında hamam yer alırken, kuzeybatısında 550 m. kadar uzağında Fırat Mahallesinde türbe ve çeşme yer almaktadır. Türbe ve çeşme ise yan yana "L" şeklinde bir form çizecek şekilde yerleştirilmişlerdir (Harita:3-4).

⁵⁸ VGM arşiv13.02.1986 tarih ve 1838 nolu Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu Kararı

⁵⁹ 15.01.2009 tarih ve 1975 sayılı Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı

⁶⁰ 26.01.2011 tarih ve 3658 sayılı Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı

3.3.1.1. Avlu

Genel Tanım:

Kuzeyden güneye doğru meyilli bir arazi üzerinde yer almakta olan avlu yüksek duvar ve yapılar ile sınırlandırılmıştır (Foto.56-60). Yapılar sadece avlu içerisinde değil dışarısında da yer almaktadır. Bu yapılardan avlu içerisinde yer alanlar şu şekilde yerleştirilmişlerdir; avlunun güneyinde cami, caminin kuzeybatısında şadırvan ve kütüphane, avlunun güneybatı ucunda helâlar, kütüphane ile helâlar arasında batı tarafta günümüzde yıkılmış olan medrese yer alırken, avlunun dışında yer alanlar ise güney cephe duvar üzerinde ve kuzey cephede avluya girişin sağlandığı kapının karşısında olmak üzere birer çeşme yerleştirilmiştir (Çiz.6-8-9-10).

Mimari Özellikler:

Avlunun genelinde kullanılan taş malzeme kaba yonu ve kesme taş şeklinde kullanılmıştır. Kaba yonu taş avluyu çevreleyen bütün duvarlarda kullanılırken, kesme taş, avluya geçişin sağlandığı kapıların tamamında, pencere çerçeveleri ve kemerlerinde, merdiven basamakları (güneybatı cephede yer alan girişte merdiven basamakları sonrada mermer ile kaplanmıştır.) ve merdivenleri alt kısımlarında oluşturulmuş olan mekânlarda ve avlunun zemininde kullanılmıştır (Foto.47-48-49). Tuğla malzemenin de yer yer kullanıldığı görülmektedir (Foto.50). Avlu giriş kapıları ahşaptan, pencere demir korkulukları, kapıların kulp ve menteşeleri metal malzeme kullanılarak yapılmıştır (Foto.54-55).

Avlu “L” şeklinde plan şemasına sahiptir. Avluya üç yönden giriş sağlanmaktadır. Bunlardan kuzeybatı ve kuzeydoğudaki girişten taş merdivenden inilerek avluya geçiş sağlanırken güneybatıda yer alan üçüncü girişten ise taş merdivenden çıkmak suretiyle avluya geçiş sağlanmaktadır (Foto.47-53).

Kuzeydoğu da yer alan giriş dikdörtgen formda bir kapı açıklığına sahip olup, kapı lentosunun üzerinde kitabe yer almaktadır (Foto.51) . Kitabe sivri kemerli bir pano içerisine yazılmıştır. Kuzeybatı cephede yer alan giriş daha büyük olup, yuvarlak kemerli kapı açıklığına yerleştirilmiş kapı ile avluya giriş sağlanmaktadır. Kapı kemerinin hemen üzerinde dikdörtgen pano içerisinde kitabe metni yer almaktadır. Güneybatı cephede yer alan giriş kesme taştan, yuvarlak kemerli bir kapı açıklığına sahiptir (Foto.52).

Merdiven ile inerek avluya girişin sağlandığı girişlerde merdivenlerin alt kısımları ise düz bırakılmamıştır. Kuzeydoğuda yer alan merdivenin alt kısmı yuvarlak kemerli bir niş şeklinde düzenlenmiştir (Foto.48). Kuzeybatıda yer alan merdiven alt kısmı ise küçük bir mekân olarak değerlendirilmiştir. Dikdörtgen formda bir kapı açıklığı ve hemen onu yanında çerçevesi kesme taşlar ile çevrili penceresi olan bu mekâna girişin karşı duvarında dikdörtgen formunda bir nişe yer verilmiştir. Tavanı tonoz ile örtülü olan bu mekânın taş olan duvarlarında ise yer yer tuğla malzeme kullanılarak almaşık örgü elde edilmiştir (Foto.49-50).

Kapı açıklıklarından kuzeybatıdaki üst kısmı kırma çatı (Foto.52), güneydoğudaki düz dam (Foto.51), güneybatıdaki düz dam olup eyvan şeklinde düzenlenmiştir (Foto.53). Avluyu çevreleyen duvarlardan batı ve doğudaki duvarlar üzerine içte yuvarlak kemerli, dıştan dikdörtgen forma sahip metalden lokma geçmeli şebekeleri olan pencereler yerleştirilmiştir. Pencere çerçeveleri kesme taş örgülüdür (Foto.52).

Süsleme:

Olukça sade olan avluda bezemesel anlamda dikkat çeken önemli unsur kuzeydoğu ve kuzeybatı girişlerin üzerlerine yerleştirilmiş olan mezar taşı formunda ki iki adet taştır. Kuzeydoğuda yer alan taşın gövdesi dikdörtgen formda olup, taşın üst kısmı da daralarak boğumlu bir tepelik ile son bulmaktadır (Foto.51). İki cepheli olan taşın bir yüzeyi düz iken diğer yüzeyi zencerek motifleri ile bezenmiştir. Kuzeybatı cephede yer alan taş ise iki cepheli olup, yüzeyleri sade olan taşın tek kenarı kıvrımlar çizerek yükselmektedir (Foto.52). Avlu giriş kapılarının hemen üzerinde yer alan kitabeler sülüs hat ile siyah zemin üzerine beyaz renk ile yazılmışlardır. Kuzeydoğu girişte yer alan kitabede diğerinden farklı olarak yeşil renk ile kitabenin tepe ve köşe noktalarına birer adet yapraklardan oluşan bitkisel bezeme işlenmiştir (Foto.51). Kuzeybatı cephede yer alan kitabe ise oldukça sade olup, kitabenin çerçevesi silmeler ile hareketlendirilmiştir (Foto.52).

Avluya girişlerin sağlandığı çift kanatlı olan ahşap kapılar oldukça sade olup, kapı üzerinde bezemesel anlamdaki tek şey kapıyı söveye bağlayan metal menteşeler ve kulplardır. Menteşeler form olarak üçgen formunda başlamış yuvarlak formda devam etmiş ve ok başı şeklinde sonlanmışlardır. Kapı kulpları ise bombeli olup, üzeri ajur tekniğinde yapılmışlardır (Foto.54-55).

Tarihlendirme:

Külliye'nin avlu giriş kapıları üzerinde yer alan iki adet kitabe tarih olarak miladi 1797 tarihini vermektedirler. Kitabelerin transkripsiyonları ve anlamları ise şu şekildedir;

1-Avlunun kuzeybatı giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe:

Accilu bissalati gablel fevt 1212 (Foto.52)

Manası; *Vakit geçmeden önce namaz için acele edin 1797*

2-Avlunun kuzeydoğu girişi üzerinde yer alan kitabe:

Ve accilu bi tevbet'i kablel mevt 1212 (Foto.51).

Manası; *Ölmeden önce tövbe için acele edin 1797*

Değerlendirme:

Avlu kuzeyden güneye doğru meyilli bir arazi üzerinde yer aldığından külliyei oluşturan yapıların yerleştirildiği düz alanı oluşturabilmek için, arazi tesviye edilerek düz bir alan elde edilmeye çalışılmıştır. Bu düz alan elde edilmeye çalışılırken kuzey taraftan geçen yol avludan yüksekte kalırken, güney taraftan geçen yol avlunun aşağısında kalmıştır. Bu arazi durumu avluya merdiven ile kuzey cepheden inilerek güney cepheden ise çıkılarak ulaşım sağlanan bir düzen oluşturmuştur. Asansör ve engelli rampası olmayan avlunun bu yapısı, yaşlı ve özürlü olan cemaatin merdiven kullanmakta zorlanması gibi sıkıntılar meydana getirmektedir.

Avlu kuzeydoğu ve kuzeybatı duvarı üzerinde yer alan pencereler ile yine bu cephede yer alan merdivenlerin altında oluşturmuş olan kemerli niş ve mekân il avluyu çevreleyen duvarların hantal görüntüsü birazda olsa yumuşamıştır. Kuzeybatı cephede merdiven altında yer alan mekânın içerisi tavan seviyesine kadar malzemeler ile dolu olduğundan daha detaylı bir inceleme yapılamamıştır. Görüldüğü kadarı ile duvarlarında is lekeleri bulunan bu mekân imaret olarak kullanılmış olabilir. (Foto.49-50).

3.3.1.2. Cami

Genel Tanım:

Cami külliyesinin yerleştirildiği avlunun güneydoğu köşesinde yer almaktadır (Çiz.6). Cami, harim ve onu kuzey cephesi boyunca kaplayan son cemaat yeri ve harimin kuzeybatı köşesinde yer alan minareden oluşmaktadır (Foto.44-56).

Mimari Özellikler:

Kâgir olarak inşa edilmiş olan camide kullanılan taş malzeme düzgün kesme ve yonu taş şeklindedir. Düzgün kesme taş kapı ve pencere çerçevelerinde, sütunlarda, kemerlerde, mihrap, minber, güney cephede köşe pahları ile payandalarda, son cemaat yerinin zemin kaplamasında ve minarede, yonu taş ise beden duvarlarında kullanılmıştır. Caminin zemini, kapı ve pencere kanatları, vaaz kürsüsü ile Hünkâr ve kadınlar mahfili ahşap, alt seviyedeki pencerelerin parmaklıkları demir üst seviyede yer alan pencereler ise alçı şebekeli olarak yapılmışlardır. Kapı ve pencerelerin kulp ve menteşeleri ise metal malzemeden yapılmıştır. Caminin üst örtüsü ise kurşun kaplıdır.

Cami 21.00 x 20.00 m. ölçülerinde bir alanı kaplamaktadır. Cami, kareye yakın dikdörtgen planda harim ve onu kuzey cephede boyuna kaplayan dikdörtgen planlı son cemaat yeri ile kuzeybatı köşesine yer alan sekizgen kaideli minareden oluşmaktadır (Çiz.5). Son cemaat yeri, ana girişin sağ ve solunda birer basamak ile çıkılan sekiler şeklinde tasarlanmıştır (Foto.70). Arazinin eğimli olmasından dolayı son cemaat yerinin doğu yönü kapalı olup, batı yönden ise yuvarlak kemerli bir açıklık ile avluya açılmaktadır (Foto.68-69). Son cemaat yerinde camiye girişin sağlandığı bir tanesi batıda bir tanesi ise doğuda olmak üzere iki adet kapı bulunmaktadır. Bunlardan batıdaki giriş kapısı tali doğudaki ise ana giriş kapısıdır (Foto.68). Son cemaat yerinden geçilerek girilen harim, kareye yakın merkezi planda inşa edilmiştir. Harime girişte solda Paşa Mahfili sağda ise Kadınlar Mahfili yer almaktadır (Foto.79). Girişin tam karşısında mihrap, mihrabın hemen yanında minber yer almaktadır (Foto.77). Harim doğu duvarda beş, güneyde sekiz, batıda sekiz ve kuzeyde üç adet olmak üzere toplam yirmi dört adet pencere ile aydınlatılmaktadır. Pencerelerden kuzey duvar hariç (sadece altta seviyede pencereye yer verilmiş) diğer pencereler duvar üzerlerine alt ve üste yer alacak şekilde yerleştirilmişlerdir. Alt seviyedeki pencereler sivri kemerli bir niş içerisine yerleştirilmiş olup, dikdörtgen forma sahipken üstte seviyede yer alan pencereler ise yuvarlak kemerli formda yapılmışlardır (Foto.82). Harimin üçüncü bir

girişi doğu cephede bulunmaktadır. Bu giriş ile Hünkâr Mahfiline geçiş sağlanmaktadır (Foto.57).

Cami eğimli bir arazi üzerine inşa edildiğinden yüksek olan güney cepheye olası kaymaları önlemek için yuvarlak kemerli açıklığa sahip iki adet payanda yerleştirilmiştir (Foto.59-60). Caminin doğu ve batı duvarlarının güney tarafına da birer adet payanda yerleştirmiş olup, bu payandalar kemerli olmayıp düz olarak yapılmışlardır (Çiz.9-10; Foto.58-60). Son cemaat yeri beş adet silindirik formda kâgir sütuna oturan sivri kemerlerin taşıdığı ortada sekizgen kasnağa oturan kubbe yanlardan ise beşik tonozlarla ile örtülmüştür (Foto.69-70). Merkezi kubbeli olan harimde ise merkezi kubbeyi, birbirine sivri kemerle ile bağlanmış olan dört adet silindirik formda kâgir sütun taşımaktadır. Kubbe dört yönden tonozlar ile desteklenmiş olup, sekizgen bir kasnağa oturmaktadır (Foto.77-79-83). Ayrıca kubbeyi ve tonozları taşıyan sivri kemerler yanlardan ise duvarların içlerine ve köşe noktalarına gömülü on iki adet ayağa oturmaktadırlar. Bu sütunlar köşelerde “V” formu taşıırken duvar içlerindeki düz olup, kareye yakın dikdörtgen formdadırlar (Foto.98). Sütunlar yek pare olmayıp parçaların birleştirilmesi ile oluşturulmuşlardır. Mahfiller ise silindirik formda ahşap sütunlar tarafından taşınmaktadır. Paşa Mahfili güney ve batı taraftan beş adet sütun üzerine otururken, kuzey ve doğu taraftan ise duvarlara oturmaktadır (Foto.100). Kadınlar Mahfili doğu, batı, kuzey ve güneyden yedi sütun tarafından taşınmaktadır. Kuzeyde yer alan sütunlar duvara oturmaktadır. Mahfile çıkış ise doğu yönüne yerleştirilmiş olan ahşap merdiven ile sağlanmaktadır (Foto.99).

Süsleme:

Cami külliyyeye ait yapılar içerisinde taş, maden, ahşap ve kalemişi⁶¹ işçiliği bakımından oldukça dikkat çeken bir süsleme programına sahiptir. Camini süsleme programı klasik, Edirnekari, Barok ve Rokoko unsurları bir arada taşınması bakımından ilginç bir yapıya sahiptir.

Taş süslemeler alçak kabartma ve ajur tekniğinde yapılmıştır. Camide taş süslemenin yoğun olarak görüldüğü yerler özellikle taç kapı, mihrap ve minberdir. Taç kapı üzerinde yer alan şaşıtmacalı bordürün (meandırların) her iki yanda da aynı noktadan başlaması dışında kapı üzerinde yer alan motifler asimetrik bir kompozisyon

⁶¹ Günümüz yapımı olduğunu düşündüğümüz kalemişi bezemelerin cami genelinde çok yaygın bir kullanım alanı sergiliyor olmasından dolayı burada bahsetme gereği duyduk. Bu başlığın değerlendirme bölümünde kalemişi bezemelerin neden günümüz yapımı olduğu açıklanmıştır.

çizmektedir. Alçak kabartma tekniğinde yapılmış olan bu motifler vazodan çıkan çiçekler, meyve ağaçları, iri gülbezeler, çiçekler, kurdeleler ile yer yer basit geometrik motiflerden oluşmaktadır (Foto.70-71). Mihrap ve minber de ise tüm yüzey neredeyse hiç boşluk kalmayacak şekilde bezenmiştir. Bitkisel ve geometrik motiflerin yanı sıra mihrap üzerinde cami tasvirlerine yer verilmiştir. Mihrap üzerindeki motifler ufak detaylar dışında simetrik olarak yerleştirilmişken minber üzerindeki motifler ise her iki tarafta aynı olmayıp asimetrik olarak işlenmiştir. Kubbeyi taşıyan sütun başlıkları sade olup, silmeler ile hareketlendirilmiştir (Foto.98). Son cemaat yerini taşıyan sütunların ise kaideleri sade, başlıkları basit geometrik motifler ile hareketlendirilmiş olup, üç sütunun başlıklarında köşelere birer adet sarkıt yerleştirilmiştir (Foto.76).

Ana girişin tam karşısında yer alan mihrap taş işçiliği ile dikkat çekmektedir (Çiz.7). Mihrap nişi mukarnaslı ve üst üste sıralanmış, yukarı doğru daralan silmeler ve bu silmelerden sarkıtılan yivli sarkıtlardan meydana gelen bir kavsaraya sahiptir. Mihrabın dilimli kaval silmeler ile bölünmüş çokgen niş kısmının etrafı yine dilimli kaval silme ile hareketlendirilmiş olup, basamaklı olan mihrap kemerinin tepeliği âlem ile sonlanmaktadır (Foto.89). Bitkisel ve geometrik motifler ile oldukça süslü olan mihrabın hemen hemen tüm yüzeyleri bezelidir. Diğer yüzeylere göre sade olan mihrap nişinin içerisine bir adet kandil motifi işlenmiş olup, mihrap nişini etrafı vazodan çıkan çiçekler, kıvrık dallar, cami motifleri, selvi ve bitkisel motifleri ile bezenmiştir. Bezemeleri oluşturan motifler alçak kabartma ve oyma tekniğinde yapılmıştır (Foto.90). Mihrap üzerinde üç adet kitabe yer almaktadır. Kitabelerden iki tanesi mihrap nişi kemerinin sağ ve solunda yer alırken diğeri ise bu iki kitabenin hemen üstünde yer almaktadır. Kitabeler istifli sülüs hat ile alçak kabartma tekniğinde yapılmıştır. Mihrap dilimli ve yüzeysel geometrik motifler ile bezenmiş kaval silmeler ile çevrelenmiş olup, mihrap alınlığında yivli kabarlardan oluşan bir frize yer verilmiştir. (Foto.91)

Mihrabın hemen yanında yer alan taş minber işçilik ve bezeme kompozisyonu açısından oldukça dikkat çekici bir işçiliğe sahiptir (Çiz.10). Minberin kapısı iki sütunun taşıdığı ajur tekniğinde yapılmış sivri kemerli kapı açıklığına sahiptir. Kemerin hemen üstünde kemeri çevreleyen zencerek motifi yer alırken diğer yüzeylerde gülçeler, küçük kabaralar, geometrik motiflere yer verilmiştir. Kapının taç kısmı üç dilimli olarak yapılmıştır. Yanlarda yer alan ve küçük olan dilimler ajur tekniğinde yapılmıştır. Ortada yer alan ve daha büyük olan dilim üzerinde ise bir adet vazodan çıkan çiçek motifi ile istifli süslü hat ile alçak kabartma tekniğinde yazılmış bir adet kitabe yer almaktadır.

Dilimlerin üzerine birer adet âlem yerleştirilmiş olup, ortadaki âlem daha büyük olup, üzerinde bir adet kitabe yer almaktadır (Foto.95). Bu kapı açıklığından geçilerek ajurlu korkuluklara sahip dokuz basamak ile köşk bölümüne çıkılmaktadır. Köşk bölümünü birbirine ajur tekniğinde yapılmış sivri kemerler ile bağlı dört sütun tarafından taşınmaktadır. Kemerler zencerek motifleri ile vurgulanmıştır. Diğer yüzeylerde ve kemer başlıklarında küçük geometrik motifler, sarmaşık dal ve çiçek motifleri ile bezenmiştir. Alınlık kısmını ise yivli sarkıtlardan oluşan bir adet friz dolanmaktadır. Köşkün tavanında dikdörtgen bir pano içerisinde iki adet altıgen panonun üst üste bindirilmesi ile oluşturulan bir adet onikigen panoya yer verilmiştir. Panonun iç kısmı geometrik motifler ile bezenmiş olup, orta noktasına bir, panonun dış kısmında köşelere ise birer adet olmak üzere toplam beş adet sarkıt şeklinde çiçek motifi yerleştirilmiştir. Sekizgen kasnaklı külahın kenarlarında dilimli açıklıklar yer almakta olup, minber üç bölümlü bir âlem ile sonlanmaktadır (Foto.96). Minberin geçit kısmı ise dilimli kemerli bir açıklığa sahiptir (Foto.92-93). Minberin yan aynalıkları üzerindeki panolar içerisine vazodan çıkan çiçekler, sekiz kollu yıldızlar, selvilere sarılmış asma dalları, Mühr-i Süleyman motifi, geometrik desenler işlenmiştir (Foto.94). Minberin kapısını taşıyan iki sütun ile köşk kısmının üst örtüsünü taşıyan dört sütunun başlıkları üçgenler ile hareketlendirilmiştir (Foto.92-95).

Minarede kaideden pabuçluğa geçişte kademeli silmelerden oluşan bir kornişe yer verilmiştir (Foto.109). Gövde üzerinde pabuç kısmının hemen üstünde ve şerefenin altında sarkıtlardan oluşan iki adet bilezik yer almaktadır. Şerefe altı dört sıra şeklinde üzeri yivli küçük kabaralar ile hareketlendirilmiş olup, altıda ise kemerleri dilimli sağır nişçiklere yer verilmiştir. Taş olan şerefe korkulukları ajur tekniğinde yapılmıştır. (Foto-108). Minare kapı kemerinin üstüne tam orta noktasına âlem motifi, âlemin iki yanına madalyon içerisine gülbezek ve altı kollu yıldız motifi işlenmiştir. Kapı açıklığının etrafı ise silmeler ile hareketlendirilmiştir (Foto.110-111).

Ahşap işçiliğini mahfillerde, vaaz kürsüsünde, kapı ve pencerelerde görmekteyiz. Ahşap malzemede teknik olarak kazıma, çakma ve kafes tekniği kullanılmıştır. Mahfili taşıyan ahşap sütunların başlıklarının stilize yaprak motifleri (Foto.101) ile bezenmiş olması dışında camideki ahşap işçiliğinde dikkat çeken bir unsur bulunmaktadır. Kapı ve pencere kanatları oldukça sade olup, yüzeyleri yatay ve dikey yerleştirilmiş olan panolara ayrılmıştır (Foto.103-106). Vaaz kürsüsü kullanılmamakta olup, Paşa Mahfilinde yer almaktadır. Parçaları eksik olan kürsünün

gövdesi panolara ayrılmıştır. Orta noktalarda yer alan kare panolar çıtaların çakılmasıyla oluşturulan geometrik şekillerden oluşturulmuştur. Bu panoların etrafını çevreleyen diğer panolar ise kafes tekniğinde yapılmış “S”, yıldız ve geometrik motifler ile bezelidir. Ana gövdeyi taşıyan ve köşelerde yer alan dikmelerin üzerine oyma tekniğinde balıksırtı motifler işlenmiştir (Foto.102).

Kapı ve pencere kanatlarında tutacaklarda, menteşelerde ve kilitlerde cami üzerinde görülen bütün metal işçilikler dövme ve ajur tekniğinde yapılmıştır. Döküm tekniği ise sadece âlemlerde kullanılmış olup âlemlerde oldukça sadedir. Metal yüzeylerde yer alan motifler arasında Mühr-i Süleyman, çiçekler, kıvrım dallar ve geometrik şekillerin yanı sıra yazıya da yer verilmiştir (Foto.104). Minare giriş kapısı üzerinde yer alan tutacakta “Maşallah” (Foto.112) son cemaat yeri âlemi üzerinde ise “Ya Allah Ya Muhammed Lâ İlâhe İllallah Muhammedun Resulullah sene 1212” ajur tekniğinde yazılmış yazıları görmekteyiz (Foto.67). Kapı ve pencere kanatları sövelere üzeri kabaralar ile hareketlendirilmiş ajur tekniğinde yapılmış parçalar ile bağlanmıştır. Bu metal parçaların üzerine ajur tekniğinde Mühr-i Süleyman ve bitkisel motifler işlenmiştir. Kapı kulpları üzerinde yine ajur tekniğinde Mühr-i Süleyman motifi işlenmiştir (Foto.104-106).

Caminin genelinde ve son cemaat yerinde yer alan süslemelerde ağırlıklı olarak kalemişi tezyinata yer verilmiştir. Kalemişleri ağırlıklı olarak üst örtü sisteminin tezyinatında kullanılmıştır (Foto.70-84-85). Kubbe ve tonoz örtülerinin orta noktalarında yer alan süsleme kompozisyonları merkezde Mühr-ü Süleyman motifi etrafında ise salbekli şemselerden oluşturulmuştur. Şemselerin arasına ise vazodan çıkan hurma ağaçları ile çiçek açmış bahar dallarından oluşan süslemeler yerleştirilmiştir (Foto.85). Kalemişi süslemelerde renk olarak kırmızı, mavi ve tonları ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Yalnız “Mühr-ü Süleyman” motiflerinde kahverengiye yakın kırmızı, çiçeklerde sarı, yeşil ve kırmızı renkler kullanılmıştır. Mihrabın üzerinde, pencere kemerlerini ve üst örtüyü taşıyan kemerlerde iri kıvrık dallarla oluşturulan taçlarda mavi ve tonları, kahverengi ve firuze renk kullanılmıştır (Foto.87-88). Ayrıca harimde ve son cemaat yerinde yer alan bütün kemerlerde kırmızı ve beyaz boya ile iki renkli taş etkisi yaratılmaya çalışılmıştır. (Foto.68-83).

Cami içerisinde ve dışında değişik yerlerde taş ve sıva üzerine yazılmış olan kitabeler ve hat yazı örnekleri yer almaktadır. Taş üzerine yazılan kitabeler alçak kabartma tekniğinde istifli sülüs hat ile yazılmışlardır. Dikdörtgen pano içerisinde yer

alan kitabe çerçevelerinde düz silmeler, zencerekler, prizmatik üçgenler ve geometrik motiflerden oluşan bordürler yer almaktadır (Foto.72-73). Cami içerisinde kuzey duvar hariç bütün duvarlarda boşaltma kemerlerinin içerisinde, kubbe kasnağında ve pandantiflerden hat levhalara yer verilmiştir (Foto.80-82-85). Hat levhalar üzerindeki yazılar istifli sülüs hat ile siyah zemin üzerine beyaz renk ile yazılmışlardır. Kubbe kasnağı ve duvarlarda yer alan levhalar kırmızı bir çerçeve içerisinde yer alırken pandantifler üzerinde yer alan levhalar bitkisel bezemelerden oluşan bir çerçeve içerisinde yer almaktadırlar. Aynalı olarak “و” şeklinde yazılmış olan beş adet levha ise diğerlerinde farklı olarak yazıların aralarına Edirnekari tarzda çiçek motifleri işlenmiş olup, kalp şeklinde olan çerçevesi ise yine aynı tarzda çiçek motifi ile sonlanmaktadır (Foto.88). Hatlar üzerinde ağırlıklı olarak Allah’ın ve Hz. Peygamberin isim ve sıfatları, Kuran-ı Kerimden ayetler (Ayet-el Kürsi, Haşır Suresi) dört halifenin isimleri ile Hz. Hüseyin, Hz. Hasan, Hz. Abbas ve Hz. Hamza’nın isimleri, Kelime-i Tevhitler yazmaktadır. Dış cephelerde ise; Hünkâr mahfiline giriş kapısı ile camiye ana giriş kapısı üzerinde “Bismillahirrahmanirrahim” (Foto.57-70) yazmaktadır.

Tarihlendirme:

Caminin çeşitli yerlerinde yer alan kitabelerden inşasına H.1209 - M.1794/1795 yılında başlanıldığı ve H.1212–M.1797/1798 yılında inşaatın tamamlandığı anlaşılmaktadır. Bu kitabelerin buldukları yerler, transkripsiyonları ve manaları ise şöyledir;

Caminin güney cephesinde yer alan kitabeler;

A- Güneydoğu köşe pahında yer alan kitabede

1. Taberekallah ibadet bad

2. sene 1209 (Foto.63)

Manası; *Allah mübarek etsin, ibadet kutlu olsun sene 1794*

B- Güneybatı köşe pahında yer alan kitabede

1.Maşallah

2.Mübarek yad

3.sene 1209 (Foto.64)

Manası; *Allah nazardan korusun mübarek olsun sene 1794*

C-Güney cephede yer alan iki payanda arasında kalan duvar yüzeyine yerleştirilen kitabede:

1. Gelen iki taraftan hep bu tarihi ideler yad
2. Mübarek yad daima saadet mescid'ül ibad
3. Sene aşere ve mieteyn ve elf⁶² (Foto.65).

Manası; *İki taraftan gelenler hep bu tarihi hatırlasın camide ibadet edenlerin makamı kutlu olsun mutluluk versin sene 1795*

Caminin kuzey cephesinde bulunan kitabeler;

A-Caminin ana ekseninde bulunan asıl giriş kapısı üzerine yerleştirilmiş olan ve yapım kitabesi olan bu kitabede;

1. a. Bu makam-ı kıldı ihya Hazret-i Yusuf Ziya
b. Bezl-i emval eyledi bu cayu ol-kadr-i ala
2. a. İde makbul hayrını dergh-ı izzedle hüda
b. Eyleyeruz-ı cezada hem şefa'at Mustafa
3. a. Zatıvalası anın viridi şeref bu yerlere
b. Cami mısır oldu bu maden Keban-ı haliye
4. a. Hak hatasız eylesin zatı şerifin dehrde
b. Kim bu caye sarf-ı himmet eyledi evvel bina
5. a. Hep görenler barekalah dediler bu mabede
b. Birmüferreh cami oldu beyt-i maktesin güya
6. a. Geldi bir şair didi itmamına tarihinin
b. Ka'bet ül ulyaya benzer bu makamı Canfeza⁶³ (Foto.72)

Manası; *Caminin Yusuf Ziya Paşa tarafından ebced hesabı ile 1210 (M.1795) yılında yaptırılmış olduğu anlamına gelmektedir.*

B- Caminin ana giriş kapısı üzerine yer alan kitabede

Maşallah 1210 (Allah nazardan korusun M.1795)

C- Caminin kuzeybatı köşesine kaydırılmış olan tali giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe;

1. a. Maden-i Lütfü kerem Hazreti Yusuf Paşa
b. Oldu feyz-u kerem-i aleme çünküm mebzul
2. a. Hasbeten bunda bu nev cami bünyad edecek
b. Barekallah dedi kim ki gelüp ittiyse duhul.

⁶²ŞANCI, Fuat, "Keban'da Yusuf Ziya Paşa Külliyesi", *Darende İlahiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, C.1, Darende, 1995, s.212

⁶³ŞANCI, Fuat, a.g.m., s.212-213

3. a.Refidüb iki elin söyledi izzet tarihin
b. Asafa bu eserin eyleye Mevla makbul⁶⁴ (Foto.75)

Manası; *Camiyi yaptıran Yusuf Ziya Paşa'ya dua edilmektedir. Kitabeyi İzzet adında bir yazı ustası yazmıştır.*

D-Cami'nin son cemaat mahallinde asıl girişin hemen sağında (batısında) yer alan kitabe:

1. a.El hac Derviş Ahmet binanın
b.Oldu emini hem gayret etti
2. a.Say ile itmam etti binayı
b.Buldu revani enva-i rahat
3. a.Ehli salatın hayr duasın
b.Sıdk eyledi anında kalbinde niyyet
4. a.Kim bir fatiha ile yad ederse
b.Şad ola ruhu me'vası cennet⁶⁵ (Foto.73)

Manası; *Bina emini olan Hacı Derviş Ahmet'in çalışarak binayı tamamladığı kim onu bir Fatiha ile anarsa ruhu şad mekânı cennet olsun.*

Cami'nin iç mekânında yer alan kitabeler;

A-Minberin sağında (batısında) pencerenin üzerine yer alan kitabede:

1. a.Çün hadiste emr buyurdu nebiyy-i Mustafa
b.İktida endurr-i pake cami kıldım bina
2. a.Hep işim cürm-ü hatadır kıl inayet ey kerim
b.Rahmeti bi adınadır itimadım daima
3. a.Hüsnü zandan gayrı nem var.
b.Naili afvınla şad-u hürrem et yevmi ceza,
4. a.Her kusuruyla kabul etmem diler bu cami
b.Dergah-i izzinde ol yüzü kara Yusuf Ziya⁶⁶ (Foto.97).

Manası; *Tarihi olmayan bu kitabe; Peygamber efendimiz Mustafa'nın hadisine uyararak yapılan bu camiyi her kusuru ile kabul etmeni diler Yusuf Ziya*

⁶⁴ ŞANCI, Fuat, a.g.m., s.212-213

⁶⁵ ŞANCI, Fuat, a.g.m., s.212-213

⁶⁶ ŞANCI, Fuat, a.g.m., s.214-215

B-Minber kapısının alınlığında yer alan kitabede⁶⁷:

İzâ nûdiye lissalâti min yevmil cümüati fes'av ilâ zikrillâhi

Manası; *Ey iman edenler Cuma günü namaza çağrıldığında Allah'ın zikrine koşun Cuma/9. Ayet*

C-Mihrap alınlığında yer alan üç adet kitabelerde ⁶⁸ (Foto.91):

1. Kitabe en üstte yer almakta olup transkripsiyonu şu şekildedir:

Fenettehülmelaikatü Huve Kaimun Yusalli fil mihrab

Manası; *Derken melekler kendisine, o kalkmış mihrapta namaz kılarken, seslendiler Al-i İmran /39. ayet*

2. Yan yana yer alan kitabelerden doğu yönde yer alan kitabenin transkripsiyonu şu şekildedir⁶⁹:

Ya hafıyy-el-eltâf neccinâ mimmâ nehâf

Manası; *Ey lütufları gizli olan Allah'im, bizi korktuklarımızdan emin eyle*

3. Yan yana yer alan kitabelerden batı yönde yer alan kitabenin transkripsiyonu şu şekildedir⁷⁰:

Ya kadıyül hâcât, ya kâfiyel mühimmât

Manası; *Ey istek ve ihtiyaçları karşılayan Allah'im ve ey mühim işlere gücü yeten, kâfi gelen Allah'im*

Minare giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe:

1. Ya hayyu ya kayyum ya ze'l celali ve ikram

2. 1210 (Foto.111)

Manası; *Ey celal ve kerem sahibi Allah'im 1795*

Cami içerisinde duvarlarda yer alan hat yazılar üzerinde tarih bilgisi veren yazılar bulunmaktadır. Doğu duvarda pencerenin hemen solunda yer alan ve Allah'ın bazı isimleri ile H.1212-M.1797 tarihinin yazdığı bir hat yazıda sağ alt köşede “Ketebe el fakir el Seyyid İbrahim Şükrü Gaffarallahu” (Foto.81) yazmaktadır. Metal üzerine yazılmış olan yazılardan tarih ibaresi son cemaat yerinin kubbesi üzerinde yer alan âlem üzerindedir. “Ya Allah Ya Muhammed Lâ İlâhe İllallah Muhammedun Resulullah sene 1212” yazmaktadır. Bu tarih miladi 1797 tarihine denk gelmektedir. (Foto.67).

⁶⁷ BİLGİN, Sabit, *Keban Yusuf Ziya Paşa Camisi Ve Külliyesi*, Elazığ, 2017, s.86

⁶⁸ BİLGİN, Sabit, a.g.e., s.83

⁶⁹ BİLGİN, Sabit, a.g.e., s.83

⁷⁰ BİLGİN, Sabit, a.g.e.,s.83

Değerlendirme:

Külliyeye inşasının azaldığı bir dönem olan 18. yüzyıl sonlarında Keban'da inşa edilen Yusuf Ziya Paşa Külliyesi⁷¹ bu bakımdan önem arz etmektedir. İlçenin ayakta olan tek tarihi camisi olması ve merkezi bir yerde olması sebebiyle camiye cemaatin ilgisi yoğundur. Cami ve etrafında yer alan diğer yapılar (cami, kütüphane, helalar, şadırvan, çeşme) 2017 yılı ağustos ayında başlatılan restorasyon çalışmaları sebebi ile cami ibadete kapalıdır. Restorasyon çalışmaları sırasında avluda var olduğu bilinen günümüzde ayakta olmayan, fakat izleri olan medresenin yapılacak olan kazı çalışmaları ile planı ve mimari elamanları ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Bazı kaynaklarda⁷² minberden bahsedilirken “mermer minber” ibaresinin kullanıldığı görülmüştür. Minber tamamen düzgün kesme taş olup, sonradan yağlı boya ile boyanmış olduğundan yağlı boya mermer hissi yaratmış ve böylelikle bu yanılgıya düşülmüştür.

Cami içerisinde ve son cemaat yerinde yer alan kalemşi bitkisel ve geometrik motiflerden oluşan kompozisyonların caminin ilk yapıldığı dönemde de böyle bir süsleme programının var olup olmadığına dair bir kayıt mevcut değildir. Camiye ait tarihi bilinmeyen siyah beyaz fotoğraflarda duvarların sade olduğu duvarlarda sadece hatların yer aldığı görülmektedir (Foto.113-114-116). Ayrıca var olan bu bezemesel öğelerin orijinal olmadığı yer yer dökülen sıvaların altından çıkan beton kalıntılardan anlaşılmaktadır (Foto.83). Başka bir kayıta da; 1965-66, 1979 ve 1997 yıllarında yapılan restorasyon çalışmaları sırasında caminin iç tezyinatının yenilenmiş olduğu Abide ve Eski Eser Onarım Fişlerinde yazmaktadır⁷³.

Külliyenin mimarının kim olduğuna dair bilgiye gerek kitabelerde gerekse mevcut vakfiyelerde rastlanılmamıştır. Yalnız caminin ana giriş kapısının yanında yer alan kitabede geçen “el-Hac Derviş Ahmed Binanın Oldu Emini “ (Foto.72) ibaresinde bina emininin yani inşaatı kontrol eden kişinin Hacı Derviş Ahmet isminde birisi olduğu bilgisi yer almaktadır.

Cami üzerinde yer alan kitabeleri kimin yazdığı ile ilgili bir bilgi mevcut olmamakla beraber caminin tali giriş kapısı üzerinde yer alan kitabede “Ref edip iki elin

⁷¹ ÇELİK, Kürşat, a.g.m., s.50

⁷² ASLANAPA, Oktay, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul, 1986, s.488; ŞANCI, Fuat, a.g.m., s.219 ; ARSLAN, Celil, Elazığ'daki Türk Devri Yapıları, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2003, s.70; ÇOBANOĞLU, A., Vefa, “Yusuf Ziya Paşa Külliyesi”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.44, İstanbul, 2013, s.37

⁷³ VGM Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı Abide ve Eski Eser Onarım Fişi

söyledi İzzet tarihi” (Foto.75) yazan ve İzzet iki elini kaldırarak yapım tarihini söyledi manasına gelen satırda bu kitabeyi yazan kişinin İzzet olduğunu öğreniyoruz. Kitabeyi yazan İzzet isimli kişi Darendeli İzzet Hasan Efendi olmalıdır. Darendeli İzzet Hasan Efendi Yusuf Ziya Paşa'nın kâtibî olup, aynı zamanda şair ve hat yazı ustasıdır. Osmanlı Ordusunun Mısır'a yapmış olduğu ve üç yıl süren harekât süresince ordu ile beraber giderek cereyan eden olayları not almıştır. Sefer bitince de Yusuf Ziya Paşa'nın isteği üzerine Ziyaname adlı eseri kaleme almıştır⁷⁴. Hem Yusuf Ziya Paşa'ya yakın bir şahsiyet olması hem de yazı yazma konusunda maharetli olması düşünülünce cami üzerinde yazan birçok kitabeyi onun yazmış olabileceği düşünülebilir.

Tarihi bilinmeyen siyah-beyaz fotoğraflarda duvarlarda ve kubbe kasnağında günümüzde var olan bazı hat yazı levhaların olmadığı görülmektedir (Foto.114-117). Bu eski fotoğraflarda doğu, güney ve batı duvarların bir kısmı görülmektedir. Ketebe isminin yazılı olduğu doğu duvarda Paşa mahfilinin hemen yanındaki boşaltma kemerinin içerisinde yer alan “Ketebe el fakir el Seyyid İbrahim Şükrü Gaffarallahu” yazan hat levha ile diğer tarih bilgisi veren levhalar dışında kalanların orijinalliyi tartışmaya açık bir konudur (Foto.114-116-118). Levhalar üzerinde başka ketebe ismi yazmadığından ve kaynaklarda da başka ketebeden bahsedilmediğinden diğer hat yazıları da Seyyid İbrahim Şükrü yazmış olmalıdır.

Caminin orijinal olmayan üst örtüsündeki kurşun kaplamalar en son 1997 yılında yapılan basit onarım kapsamında değiştirilmiştir⁷⁵.

3.3.1.3. Kütüphane

Genel Tanım:

Kütüphane avlunun kuzeybatı köşesinde yer almaktadır (Çiz.6). Kütüphanenin önünde şadırvan, güney cephesinde günümüzde mevcut olmayan medrese, kuzeyinde ise avluya giriş merdivenleri yer almaktadır (Çiz.10; Foto.120).

Mimari Özellikler:

Kütüphane kargir olarak inşa edilmiştir. Duvarlarını oluşturan taş malzeme yonu taş şeklinde, ocak ve bacası, pencere ve kapı girişlerinin lento ve söveleri oluşturan taş malzeme ise düzgün kesme taş şeklinde kullanılmıştır. (Foto119-121). Ahşap malzeme

⁷⁴ ERKUTUN, M., İlkın, a.g.e., s.VIII

⁷⁵ VGM Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı Abide ve Eski Eser Onarım Fişi

ise alt katta zemin ve tavanda, üst katta zeminde, doğu cephede yer alan balkonun tamamında, pencerelerde, kapılarda ve üst katta yer alan kitaplıkta kullanılmıştır. Pencere korkulukları, kapı ve pencerelerin tutacakları ve menteşeleri ile kitaplığın âlemi metal malzemeden yapılmıştır. Kubbe pencere şebekeleri ile kitaplığın kubbesi ise alçıdan yapılmıştır. Üst örtü ise kurşun kaplıdır.

Kütüphane iki katlı olarak inşa edilmiştir. Zemin ve üst kat aynı plan şemasında uzunlamasına dikdörtgen planda inşa edilmiştir (Çiz.11). Zemin katta giriş doğu duvarına yerleştirilmiş yuvarlak kemerli bir kapı açıklığından sağlanmaktadır (Foto.122). Sade olan zemin katta girişin karşısında davlumbazlı bir ocak yer alırken, ocağın sağında ve solunda birer adet dikdörtgen formda niş yer almaktadır. Güney duvarda da bir adette yuvarlak kemerli niş bulunmaktadır (Foto.121). Bu kat iki tanesi girişin olduğu doğu cephede bir tanesi de güney duvarında olmak üzere toplam üç adet yuvarlak kemerli pencere açıklığına yerleştirilmiş dikdörtgen formdaki ahşap pencere ile aydınlatılmaktadır. Üst kata kütüphanenin doğu cephesine yerleştirilmiş olan merdiven ile çıkıldıktan sonra bir balkondan geçilerek girilmektedir. Giriş yuvarlak kemerli kapı açıklığına yerleştirilmiş ahşap kapıdan sağlanmaktadır (Foto.119). Üst kat iki tanesi girişin olduğu doğu cephede bir tanesi güney duvarda ve sekiz tanesi de kubbe kasnağında olmak üzere toplam on bir adet pencere ile aydınlatılmaktadır. Duvarlarda yer alan pencereler yuvarlak kemerli bir pencere açıklığına yerleştirilmiş dikdörtgen forma sahipken, kubbe kasnağında yer alan pencereler ise alçı şebekeli, revzenli, yuvarlak kemerli olarak tasarlanmıştır. Kuzey duvarında yuvarlak kemerli bir niş yer almaktadır (Foto.128-129).

Mekân küçük olduğu için üst örtü direk duvarlara oturmaktadır. Zemin katta üst örtü ahşap hatıllı tavan (Foto.123), üst katta ise kubbe olup kubbe köşelerden tromplara oturmaktadır (Foto.126). Taşıyıcı sistem olarak duvarlar dışında üst kata girişin önünde yer alan ve bu cepheyi boydan boya kaplayan balkonu taşıyan ve çatıya kadar uzanan ahşap dikmeler karşımıza çıkmaktadır (Foto.120).

Süsleme:

Zemin katta yer alan ocağın yaşmağı kaş kemerli olup (Foto.121-120), ocağın bacası ise oldukça zarif olan sekizgen gövdesi üzerinde dört adet kaş kemerli açıklığı sahip olup, konik külahlı geçişte üç sıra silmeye yer verilmiş bir yapıya sahiptir. Üst

kata giriş kapısının hemen üzerinde yer alan kitabe sade bir çerçeve içerisine on satır olarak istifli sülüs hat ile alçak kabartma tekniğinde yazılmıştır (Foto.125).

Oldukça sade olan üst katta dikkat çeken unsur ise girişin tam karşısında ahşap kitaplıktır. Beş yüzü olan kitaplığın bir yüzü duvara yaslandırılmıştır. Her yüzde en alt sırada dilimli açıklıklar, bu açıklıkların üstünde ise üst üste üç gözü bulunan kitaplık kafes tekniğinde yapılmıştır. Kûlahı alçı olan kitaplık, üstte bir âlem ile son bulmaktadır (Foto.130).

Üst kata girişte yer alan çift kanatlı ahşap kapı ile pencereler yatay ve dikey dikdörtgen panolara ayrılmış yüzeyleri ile sade bir görüntü arz etmektedirler. Kapı ve pencerelerde dikkat çeken unsur ise dövme tekniğinde yapılmış olan menteşe ve kulplardır. Ajur olan menteşe yüzeylerine kabaralar yerleştirilmiştir (Foto.124).

Tarihlendirme:

Kütüphanenin üst kat girişi kapısı açıklığı üzerinde yer alan kitabenin transkripsiyonu ve manası şu şekildedir.

1. a.Ziya Paşa ki devletle saadete mürid olsun
b.Bu hanı eyledi ihya kamu eyyam-ı id olsun
2. a.Behişt misali tezyin eyledikçe camii cümle
b.Kütüphane inşası dahi ciddi bir hayrı bin olsun
3. a.Ziya verdi kulüb-i talibe tuhfe kitaplarla
b.Mesailde nice müşkillerin hallin müfid olsun
- 4- a.Bu vaktin hatemi tayy-i reis-i ehl-i hayratı
b.Anın dünyada ukbada yüzü daim sepid olsun
5. a.Kamu mu'cemle çıkdı Nuriya tekmil-i tarih
b.Acub ziba-i kitaplardan görenler müstefid olsun⁷⁶ (Foto.125)

Manası; *Nuri adında bir şair tarafında cami ve kütüphaneyi yaptıran kütüphaneyi kitaplar ile dolduran Yusuf Ziya Paşa'ya hayır duaları kaleme alınmış kitabede tarih ise ebced hesabı ile H. 1212 - M.1797'dir.*

Değerlendirme:

H.1310-M.1892/93 tarihli Vilayet-i Mamurat'ül Aziz Salnamesinde; "Maden kasabasında sadır-ı esbak Yusuf Ziya Paşa merhumun bina-gerdesi olarak bigayet-i

⁷⁶ BİLGİN, Sabit, a.g.e., s.31

mensi (bir cami şerif) ile yine müşarün-ileyhin bikayayı asar-ı hayriyesinden (bir kütüphane) ve derununda (üç yüz cild) ketbi ilmiye ve kezalik müessesat-ı müşarun-ileyhinden (cisim ve kargir bir hamam) mevcuddur⁷⁷.” Salnamede kütüphane içerisinde üç yüz cild kitaptan bahsedilmektedir ki bu ciddi bir rakam olup, Yusuf Ziya Paşa'nın ilme çok önem verdiği bir kanıtı olarak önemli bir bilgidir.

Yusuf Ziya Paşa Vakfı'na ait H.1212 - M.1797/1798 tarihli vakfiyede zemin katın okuma salonu olduğu yazmaktadır. Ayrıca hafız-ı kütübün alt katta ikamet ettiği, okuyucuların kitapları kütüphanede kullanması ve kitapları zorunlu haller dışında dışarı çıkartılmaması şartı da konulmuştur⁷⁸. Zemin kat okuma salonu olunca üst kat ise kitap deposu olarak kullanılmış olmalıdır. Üst katta yer alan ahşap kitaplıkta bu katın kitap deposu olduğunun en güzel kanıtıdır.

Yusuf Ziya Paşa Vakfı'na ait H.1212-M.1798 tarihli vakfiyede “Câmi'-i şerifin bitişiğinde bina eylediği kütüphaneye koyduğu, üzerleri mühürlü kitapları muhafaza eden kütüphaneciye günlük otuz akçe verilmesi⁷⁹” hayır şartı olarak konulmuştur. Kütüphanenin kitabesinde de yazdığı gibi ve bu vakfiyeden de anlaşılacağı üzere Yusuf Ziya Paşa sadece kütüphaneyi yapmakla kalmamış içerisini kitaplar ile doldurmuştur.

Üst katta yer alan kitaplık için Fuat Şancı makalesinde⁸⁰, Celil Arslan ise doktora tezinde⁸¹ sakal'ı şerif muhafazası olarak kullanıldığını belirtmektedirler. Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü kayıtlarına göre külliye Sakal'ı Şerif envanteri bulunmamaktadır. Mevcut vakfiyelerde ve belgelerde külliye Sakal'ı Şerif konulduğuna dair bir bilgi yer almamaktadır. Vakfiyelerde geçen tek Sakal'ı Şerif bahsi ise Yusuf Ziya Paşa Vakfı'na ait 6 Zilhicce H.1213-M.1798 tarihli ilam formu olup; “Sabık sadrazam, hekimbaşızade Ali Paşa'nın İstanbul'da câmi'-i şerifi yakınında türbesine lihye-i (sakal) şerif koymalarıyla câmi şeyhi Abdülkadir Efendi'nin bu lihye-i şerife'yi muhafazasını ve karşılığında Emti'a Gümrüğü malından tayîn olunan günlük dokuz akçe ücrete mutasarrıf olması⁸²” ifadesi yer almaktadır, anlaşıldığı üzere konunun Keban ile ilgisi olmayıp İstanbul'da yapılması planlanmış olan bir tasarruftur. Zaten kitaplık Sakal'ı Şerif muhafazası olmak için oldukça büyüktür (Foto.131).

⁷⁷ DURUKSU, Funda, *1310 Sene-i Hicriyesine Mahsus Salname-İ Vilayet-i Mamurat'ül Aziz*, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2013, s.59

⁷⁸ ÜNALAN, H.Sibel., *Anadolu'daki Türk Kütüphaneleri*, İstanbul, 2012, s.370

⁷⁹ VGM 579 numaralı defter 49 sayfa 28 sırada kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfına ait vakfiye

⁸⁰ ŞANCI, Fuat, a.g.m., s.221

⁸¹ ARSLAN, Celil, a.g.t., s.83

⁸² VGM 579 numaralı defter 58 sayfa 32 sırada kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfına ait ilam formu

Kütüphane üzerinde yer alan kitabede “Kamu mu’cemle çıkdı Nuriya tekmi-i tarih” ifade kitabenin Nuri isimli biri tarafından yazılmış olduğunu göstermektedir.

Kütüphanenin orijinal olmayan üst örtüsündeki kurşun kaplamalar 1997 yılında yapılan basit onarım kapsamında değiştirilmiştir⁸³.

3.3.1.4. Şadırvan

Genel Tanım:

Şadırvan caminin kuzeybatı ucunda ve kütüphanenin önünde yer almaktadır (Çiz.6-10).

Mimari Özellikler:

Tamamen taştan yapılmış olan şadırvan ongen plana sahiptir. Ongen planın her kenarında dikdörtgen panolar içerisinde çeşme aynalarına yer verilmiştir. Çeşme aynalarını oluşturan panolar birbirlerinden silmeler ile ayrılmıştır. Aynalar üzerinde sadece bir tanesi hariç diğerlerinde lüle yerleri vardır. Şadırvanda musluklarının önünde on adet taş oturma yerleri bulunmaktadır (Foto.132-133).

Süsleme:

Oldukça sade olan şadırvanda üst kısımda yer alan küçük geometrik şekiller ve yivli sarkıtlardan oluşan friz, şadırvanın dikkat çeken en önemli bezeme öğesidir (Foto.134).

Tarihlendirme:

Şadırvanın üzerinde kitabesi olmadığından yapım tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Yusuf Ziya Paşa Vakfı’na ait H.1212-M.1798 tarihli vakfiyede⁸⁴ Cami-i şerif avlusunda yer alan abdesthane olarak bahsedilen şadırvan bu tarih temel alındığında 18.yy sonunda yapılmış olmalıdır.

Değerlendirme:

Şadırvanın bu gün üzerinde ahşap sundurma yer almaktadır. 1997 yılına ait abide ve eski eser onarım fişinden edinilen bilgiye göre Vakıflar Genel Müdürlüğü

⁸³ VGM Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı Abide ve Eski Eser Onarım Fişi

⁸⁴ VGM 579 numaralı defter 49 sayfa 28 sırada kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfına ait vakfiye

tarafından daha önceden betonarme olan sundurmasının sökülerek günümüzdeki bu ahşap sundurma imal edilmiştir⁸⁵. Yusuf Ziya Paşa Vakfı'na ait H.1212-M.1798 tarihli vakfiyede “Cami-i şerif avlusunda abdesthanenin kubbesinde yakılacak kandil ve dışarıdaki tuvalet aralarında yakılacak kandiller için toplam günlük iki yüz akçe tayin eyledi⁸⁶” yazmaktadır. Vakfiyede geçen bu hayır şartından daha öncesinde yani şadırvanın ilk yapımında üst örtüsünün kubbe olduğunu anlamaktayız. Orijinal lüleri nasıldı bilemediğimiz şadırvan aynalarına günümüz yapımı musluklar takılmıştır (Foto.133).

3.3.1.5. Medrese

Genel Tanım:

Bu gün ayakta olmayan medrese kaynaklara göre kütüphane ile helâlâlar arasında yer almaktaydı⁸⁷ (Çiz.6; Foto.46).

Mimari Özellikler:

Avlu üzerinde medreseye ait bu gün fazla bir kalıntı olmamakla beraber medresenin olduğu düşünülen kütüphane ve tuvaletler arasında yapılan incelemede söz konusu medreseye ait olduğunu düşündüğümüz tuğla ve taş örgülü duvar kalıntıları ile pencere kalıntılarına rastlanmıştır (Foto.135-136). Pencere kalıntılarının oldukça yüksekte olması medresenin iki katlı olabileceği düşüncesini kuvvetlendirmektedir (Foto.137).

Süsleme:

Mevcut kalıntılar üzerinde herhangi bir bezemesel öğeye rastlanılmamıştır.

Tarihlendirme

Günümüze ulaşan bir kitabesi olmayan medresenin kaynaklarda da bir kitabesinin varlığından bahsedilmemektedir. Cami avlusundaki medreseden bahsedilen Yusuf Ziya Paşa Vakfı'na ait H.1212-M.1797 tarihli vakfiye ve atik şahsiyet kaydından⁸⁸ hareketle 18. yy sonunda yapılmış olduğunu söyleyebiliriz.

⁸⁵ VGM Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı Abide ve Eski Eser Onarım Fişi

⁸⁶ VGM 579 numaralı defter 49 sayfa 28 sırada kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfına ait vakfiye

⁸⁷ ŞANCI, Fuat, a.g.m., s.221

⁸⁸ VGM 579 numaralı defter 49 sayfa 28 sırada ve VGM 493 numaralı defterde 163-164 sayfada kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfına ait atik şahsiyet kaydı

Değerlendirme:

Yusuf Ziya Paşa Vakfı'na ait H.1212- M.1797 tarihli vakfiyede hayır şartı olarak “cami avlusundaki medresenin müderrisine günlük elli akçe verilmesi⁸⁹” konulmuştur. Yine Yusuf Ziya Paşa Vakfı'na ait H.1217-M.1802 tarihinde yapılan işlemler ile ilgili belgede ise “Cami avlusundaki medresede oturan beş öğrenciye günlük otuz akçe verilmesi⁹⁰” hayır şartı olarak konulmuştur. Bu vakfiye ve belgeden hareketle cami avlusunda zamanında bir medresenin varlığından söz edilebilir.

Sabit Bilgi kitabında; “Medresenin iki katlı olduğunu büyüklerinin anlattıklarından bildiği kadarıyla alt katta yatılı öğrencilerin yatıp kalktığı beş oda, yemekhane ve mutfak, üst katta ise bir dersane, bir müderris odası ve bir de idari personel odası bulunmakta olduğunu ve medresede yatılı ve gündüzlü öğrencilerin eğitim gördüğü⁹¹” bilgisini aktarmaktadır. Bu bilgiden hareketle bu gün medresenin olduğu düşünülen alanın boyutları göz önüne alınca söz konusu odalar bu alana sığmayacağından medresenin iki katlı olduğu düşüncesi kuvvetlenmektedir.

Yusuf Ziya Paşa Vakfı'na ait H.1212-M.1798 tarihli vakfiyede “beş adet medresenin her birinde sakin olan yatılı öğrencilerin her birine altışar akçe verilmesi⁹²” hayır şartı olarak konulmuştur. Yukarıda Sabit Bilgi'nin kitabından alıntı yaptığımız “alt katta yatılı öğrencilerin yatıp kalktığı beş oda” ibaresi de bu vakfiye doğrultusunda kesinleşmektedir.

3.3.1.6. Helâlar

Genel Tanım:

Helâlar avlun güneybatı köşesinde, avluya girişin sağlandığı güney cephedeki merdivenlerin hemen başında yer almaktadır (Çiz.6-7; Foto.138).

Mimari Özellikler:

Taş duvarlar içten sıvalı, dıştan ise sıvasız olup örgüde kullanılan taş moloz taş şeklindedir. Giriş kapısı ile helâların giriş kısımlarında kullanılan taş ise düzgün kesme

⁸⁹ VGM 579 numaralı defter 49 sayfa 28 sırada ve VGM 493 numaralı defterde 163-164 sayfada kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfına ait atik şahsiyet kaydı

⁹⁰ VGM 489 numaralı defter 181 sayfa 717 sırada kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfına ait atik şahsiyet kaydı formu

⁹¹ BİLGİN, Sabit, a.g.e., s.39

⁹² VGM 579 numaralı defter 49 sayfa 28 kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfına ait vakfiye

taş şeklinde olup, girişler yuvarlak kemerli kapı açıklarına sahiptir. Zemin ise mermer kaplıdır (Foto.138-140).

Helâ iki koridorun kesişmesi ile “L” şeklinde bir plana sahiptir. “L” kısa kenarı giriş koridoru uzun kenarı ise beş adet helânın karşılıklı yerleştirildiği bir yapıdadır. Dikdörtgen plan arz eden helâlarda aydınlatma ve havalandırma birer adet abajur pencere ile sağlanmaktadır (Foto.139-140).

Üst örtü ise içten tonoz dıştan ise düz dam şeklindedir (Foto.146).

Süsleme:

Oldukça sade olan helâlarda bezemesel anlamda dikkate değer bir unsur bulunmamaktadır.

Tarihlendirme:

Yusuf Ziya Paşa Vakfı'na ait H.1212-M.1798 tarihli vakfiyede “Cami-i şerif avlusunda abdesthanenin kubbesinde yakılacak kandil ve dışarıdaki tuvalet aralarında yakılacak kandiller için toplam günlük iki yüz akçe tayin eylesenmesi⁹³” hayır şartı olarak konulmuştur. Vakfiyeden hareket ile helâların 18. yy sonunda inşa edilmiş olduğunu söylememek mümkündür.

Değerlendirme:

1997 yılında yapılan basit onarım kapsamında helâlara PVC kapılar yapılmış, taş olan zemin sağlıklı olmadığından mermer kaplanmıştır⁹⁴. Tuvaletler bugün hala kullanılmaktadır.

3.3.1.7. Hamam

Genel Tanım:

Külliyenin diğer bir yapısı olan hamam caminin 150 m. kadar güneybatısında yer almaktadır. Hamam kot farkından dolayı kuzeyinden geçen Bağdat Caddesinin oldukça aşağısından yer almakta olup, kuzey-güney doğrultulu eğimli bir arazi üzerinde inşa edilmiştir (Harita:3).

⁹³ VGM 579 numaralı defter 49 sayfa 28 sırada kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfına ait vakfiye

⁹⁴ VGM Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı Abide ve Eski Eser Onarım Fişi

Mimari Özellikler:

Taş olan duvarlarda genel itibari ile kullanılan taş malzeme yonu taş şeklindedir. Hamamın bugün yıkılmış olan sıcaklık kısmı kubbesinde ve tonozlarda tuğla malzemenin kullanıldığını görmekteyiz.

Hamam güneye doğru eğimli bir arazi üzerinde doğu-batı doğrultulu dikdörtgen planda inşa edilmiştir. Celil Arslan'ın paylaşmış olduğu plan şemasına göre⁹⁵ doğuda soyunmalık, ılıkılık, haçvari sıcaklık ve batıda ise külhan bölümü ile sonlanan bir plan şemasına sahiptir (Çiz.16). Kubbesi yıkılmış olan sıcaklık kısmı dışında kalan diğer; halvet hücreleri, soyunmalık, külhan gibi kısımlar tonoz ile örtülmüştür (Foto.142-144).

Süsleme:

Sıcaklık kısmını örten kubbeye geçişin sağlandığı pandantifler üzerinde sivri kemerli sağır nişlere yer verilmiştir (Foto.144).

Tarihlendirme:

Hamama ait bir kitabenin varlığı bilinmemektedir. Kitabesi olmadığı için hamamın ne zaman yapıldığını bilmekteyiz. Ancak mevcut salname ve vakfiyeler yardımı ile bu konuyu değerlendirebiliriz. H.1310-M.1892/93 tarihli Vilayet-i Mamurat'ül Aziz Salnamesinde; "Maden kasabasında sadır-ı esbak Yusuf Ziya Paşa merhumun bina-gerdesi olarak bigayet-i mensi (bir cami şerif) ile yine müşarün-ileyhin bikayayı asar-ı hayriyesinden (bir kütüphane) ve derununda (üç yüz cild) ketbi ilmiye ve kezalik müessesat-ı müşarun-ileyhinden (cisim ve kargir bir hamam) mevcuttur"⁹⁶ bilgisi yer almaktadır.

Yusuf Ziya Paşa Vakfı'na ait H.1208-M.1793 tarihli vakfiyede "Keban'da Büyük Hamam (Hamam-ı Kebir)'ın kırk hissedenden dokuz buçuk hissesi"⁹⁷, Yusuf Ziya Paşa'nın Hanımı Ayşe Hanım Vakfı'na ait H.1208 M.1794 tarihli vakfiyeye⁹⁸ ile Elazığ -Keban'da kurulu Yusuf Ziya Paşa Vakfı'na ait H.1212-M.1798 tarihli vakfiyede⁹⁹ çalışır durumda olan hamamın kira gelirlerinin tasarrufuna dair bilgiler yer almaktadır. Mevcut salname 1792 ve vakfiyelerden en erken 1793 tarihli vakfiye ile Yusuf Ziya

⁹⁵ARSLAN, Celil, a.g.t., s.629

⁹⁶DURUKSU, Funda, a.g.t., s.59

⁹⁷VGM 578 numaralı defter 288 sayfa 103 sırada kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfına ait vakfiye

⁹⁸VGM 578 numaralı defter 290 sayfa 104 sırada kayıtlı Aişe Hanım Vakfına ait vakfiye

⁹⁹VGM 579 numaralı defter 49 sayfa 28 sırada kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfına ait vakfiye

Paşa'nın Keban Maden Emmini olarak atandığı 1792 tarihini temel aldığımızda hamamın 1792/1793 yılları içerisinde yapılmış olduğunu söyleyebiliriz.

Değerlendirme:

Bu gün kullanılmayan hamam oldukça harap durumdadır. Doğu tarafında yer alan soyunmalık kısmı üzerine 1970'li yıllarda betonarme bir hamam inşa edilerek hamam iyice tahrip edilmiştir (Foto.143). İçerisi moloz ve çöp dolu olan hamam tehlike arz ettiğinden hamamın içerisine girilip incelenmesi mümkün olmamıştır. İncelediğimiz kadarı ile vakfiye ve kaynaklar ışığında hamamı değerlendirmeye çalışacağız.

Elazığ'a giden yolun sağında meyilli bir arazi üzerinde aralarında 30 m. kadar mesafe bulunan iki tane eski hamam yer almaktadır. Bu hamamlardan hangisinin külliyyeye ait olduğuna dair bir belge olmamakla beraber geçmişten gelen yöresel söylentiler ile yerel halkın bu hamama Yusuf Ziya Paşa Hamamı demesi ve Ertuğrul Danık¹⁰⁰ ve Celil Arslan'ın¹⁰¹ vermiş olduğu bilgiler ile camiden 150 m. kadar uzakta Elazığ'a giden yolun hemen sağında yer alan ilk hamamın külliyyeye ait olduğunu söylemek mümkündür.

Hamam ile ilgili olarak Yusuf Ziya Paşa Vakfı'na ait H.1208-M.1793 tarihli vakfiyede "Keban'da Büyük Hamam (Hamam-ı Kebir)'in kırk hissedenden dokuz buçuk hissesi"¹⁰² vakfedilen akarlar arasında sayılmaktadır. Yusuf Ziya Paşa'nın Hanımı Ayşe Hanım Vakfına ait H.1208-M.1794 tarihli vakfiyeye¹⁰³ göre; "Keban merkezde büyük hamamın kırk hissesinden dokuz buçuk hissesini, içindeki ve dışındaki eklentileriyle birlikte vakfedilmesi" ve yine aynı vakfiyede "Hamamın müteveli eliyle kiraya verilmesi ve hâsıl olan kiradan evvela Malatya'da, Eşbuzi adındaki mahalde bina ve inşa eylediği mescidin imamına günlük on akçe ücret verilmesi" hayır şartı olarak konulmuştur. Elazığ-Keban'da kurulu Yusuf Ziya Paşa Vakfı'na ait H.1212-M.1798 tarihli vakfiyede¹⁰⁴ "Eşi Ayşe Hanım'ın vakfelediği hamamın kalan yirmi parça hissesi" vakfedilen akarlar arasında sayılmaktadır.

Vakfiyelerden hareketle hamamında Yusuf Ziya Paşa Vakfı'na ait olduğunu külliyenin bir parçası olarak inşa edildiğini söylemek mümkündür.

¹⁰⁰ DANIK, Ertuğrul, "Yukarı Fırat Bölgesi 2006 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt:2, Kocaeli, 2007, s.355-356

¹⁰¹ ARSLAN, Celil, a.g.t., s.87-89

¹⁰² VGM 578 numaralı defter 288 sayfa 103 sırada kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfına ait vakfiye

¹⁰³ VGM 578 numaralı defter 290 sayfa 104 sırada kayıtlı Aişe Hanım Vakfına ait vakfiye

¹⁰⁴ VGM 579 numaralı defter 49 sayfa 28 sırada kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfına ait vakfiye

Külliye ait yapılar içerisinde en kötü durumda olan yapı kuşkusuz hamamdır. Biran önce müdahale edilmez ise hamam ayakta olan yapı elemanlarını da kaybedecektir. Hamam ile ilgili sıkıntı hamamın şahıs mülkiyetinde olması sebebi ile müdahale etmenin zorluğundan kaynaklanmaktadır.

3.3.1.8.Çeşmeler

Külliye ait olduğu düşünülen üç adet çeşme bulunmaktadır. Bu çeşmelerden bir tanesi caminin güney cephesinde istinat duvarı üzerinde diğeri avluya girişin sağladığı kuzeybatı girişin dışında çaprazında yer alırken üçüncü çeşme ise caminin 550 m. kuzeybatısında, Fırat Mahallesiinde yer almaktadır.

3.3.1.8.1. Avlunun Güney Cephesinde İstinat Duvarı Üzerinde Yer Alan Çeşme

Genel Tanım:

Avlunun güney cephesinde istinat duvarı üzerinde yer alan çeşmenin önünden yol geçmektedir (Foto.60).

Mimari Özellikler:

Çeşme tamamen taştan inşa edilmiştir.

Çeşme tek cepheli, dikdörtgen formlu (dıştan dışa 149x247 cm), sivri kemerli bir özellik göstermektedir (Çiz.12). Lülesi mevcut olmayan çeşmenin kurna kısmı ise önünden geçen yol kotunun yükselmesinden dolayı günümüze ulaşamamıştır (Foto.145).

Arkasındaki istinat duvarına gömülü olan çeşmenin düz olan üst kısmı cepheden hafif çıkıntı yapmaktadır.

Süsleme:

Oldukça sade olan çeşme sivri kemeri iki katlı yapılarak ve üst kısımdan ve iç kısmı dolaşan silmeler ile hareketlendirilmeye çalışılmıştır.

Tarihlendirme:

Çeşme nişini dolaşan silmenin hemen üstünde dikdörtgen formdaki kitabelik kısmı bu gün boştur. Kitabesi olmadığı için çeşmenin tam olarak ne zaman yapıldığı

belli değildir. Ancak güney cephede istinat duvarı üzerinde yer aldığı için külliye meydan getiren yapıların inşasına başlanmadan önce yapıların yerleştirilmesi planlanan arazinin tesviyesi sırasında yapılmış olan bu istinat duvarının inşası sırasında yapılmış olmalıdır. Külliyenin yapımına 1794 tarihinde başlanıldığına göre bu tarihte yapılmış olmalıdır.

Değerlendirme:

Kaynaklarda, bu gün boş olan kitabelik kısmında yer alan kitabenin kaybolduğu bilgisi verilmektedir¹⁰⁵ fakat kitabenin nerede olduğu ve üzerinde hangi bilgilerin yazdığı yayınlanmamıştır. Güney cephe istinat duvarının orta noktasında yer alan çeşme bu duvarın hantal görüntüsünü yumuşatarak insani boyutlara indirgemıştır. Suyu akmayan çeşmenin üzeri yer yer beton ile sıvanarak tahrip edilmiştir. (Foto.77).

3.3.1.8.2. Avluya Girişin Sağlandığı Kuzeybatı Cephede Girişin Çaprazında Yer Alan Çeşme

Genel Tanım:

Çeşme kuzeybatı cephede avluya girişin çaprazında yer almaktadır. Batı cephesine yapılan duvar ile bağımlı hale getirilen çeşmenin doğu cephesinde ise merdiven yer almaktadır (Foto.146).

Mimari Özellikler:

Taşın kesme ve moloz şekli kullanılarak inşa edilmiştir. Çeşme nişinde, ayaklarda ve kemerde kesme taş diğer kısımlarda moloz taş kullanılmıştır.

Tek cepheli, kareye yakın dikdörtgen formlu (dıştan dışa 210x219 cm), sivri kemerli bir sokak çeşmesidir (Çiz.13).

Çeşme nişini örten profilli ayaklara oturan ve silmeler ile hareketlendirilmiş olan sivri kemer düzgün bir görünüm sergilememektedir. Niş içerisini dolaşan silmenin tam orta noktasında bu gün mevcut olmayan lüenin açıklığı yer almaktadır. Kurna kısmı olamayan çeşmenin önünden ise küçük bir kanal geçmektedir. Çeşmenin üzeri düz dam şeklindedir.

¹⁰⁵ BİLGİN, Sabit, a.g.e., s.42

Süsleme:

Süslemesi olmayan çeşme oldukça sadedir.

Tarihlendirme:

Kitabesi bulunmayan çeşmenin yapım tarihi bilinmemektedir. Taşıdığı mimari özellikler itibari ile 18. yy sonunda inşa edilmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Değerlendirme:

Çeşmenin banisi ve yapım tarihi kitabesi olmadığına ve külliyeyle ait mevcut belge ve vakfiyelerde de bilgisi geçmediğinden bilinmemektedir. Külliye ile ilgili çalışmaları bulunan Metin Sözen¹⁰⁶, Fuat Şancı¹⁰⁷, Celil Aslan¹⁰⁸ ve Ahmet Vefa Çobanoğlu¹⁰⁹ külliyeinin bir parçası olarak bu çeşmeye yer vermemişlerdir. Azime Ferya Aktaş ise yüksek lisans tezinde¹¹⁰ çeşmeye yer vermiş fakat külliyeini bir parçası olarak değerlendirmemiş, çeşmenin tarihi ve banisinin ise bilinmediğini belirtmiştir. Çeşmenin mimari formu, sadeliği ve sivri kemerli olması gibi özellikleri bakımından güney cephede yer alan çeşme ile mukayese ettiğimizde benzer özelliklerinden dolayı aynı dönemde yapılmış olduklarını söylemek mümkündür. Külliyeinin bir parçası olarak inşa edilmiş olduğunu düşündüren bir diğer sebepte yapıların yerleştirildiği arazinin eğimi kuzey ve güney sokaklar arasında su taşımaya zorlaştıracağından kuzey-güney doğrultulu eğimin iki ucuna yapılan bu çeşmeler ile bu zorluğunun giderilmesi planlanmış olmalıdır. Saymış olduğumuz bu durumlardan dolayı bu çeşmenin de külliyeinin bir parçası olarak Yusuf Ziya Paşa tarafından yaptırılmış olduğu kanaatindeyiz (Foto.146).

¹⁰⁶ SÖZEN, Metin, "Keban'da Türk Eserleri", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, S.27/306, İstanbul, 1970, s.16

¹⁰⁷ ŞANCI, Fuat, a.g.m., s.222

¹⁰⁸ ARSLAN Celil, a.g.t., s.64-89 Kaller Mahallesinde yer alan iki çeşmeden bahsedilmemiştir.

¹⁰⁹ ÇOBANOĞLU, A.,Vefa, a.g.m., s.37-38; Kaller Mahallesinde yer alan iki çeşmeden bahsedilmemiştir.

¹¹⁰ AKTAŞ, A. Ferya. *Elazığ İli Çeşmeleri*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2009, s.159

3.3.1.8.3. Fırat Mahallesinde Yer Alan Çeşme

Genel Tanım:

Fırat Mahallesinde yer alan bu çeşme caminin 550 m kadar kuzeybatısında inşa edilmiş olan bir sokak çeşmesidir (Harita:3-4). Çeşmenin arka tarafında sonradan yapılmış olan cami, doğusunda Yusuf Ziya Paşa'nın kızlarına ait türbe yer alırken batısından ve güneyinden ise yol geçmektedir (Foto.113).

Mimari Özellikler:

Taş malzemeden inşa edilen çeşmede taşın düzgün kesme olan şekli kullanılmıştır.

Tek cepheli olan çeşme dikdörtgen formda (dıştan dışa 160x286x112cm ölçülerinde) sivri kemerli bir yapıya sahiptir (Çiz.14). Çeşme nişinin içerisinde dolaşan silmenin hemen üzerinde kitabelik kısmı kitabeliğin sağında ve solunda birbirine paralel iki adet yuvarlak kemerli taslık yer almaktadır. Çeşmenin kurna ve lüle kısmı yol kotunun yükselmiş olmasından dolayı günümüzde mevcut değildir. Çeşmenin üzeri düz dam şeklindedir (Foto.147).

Süsleme:

Çeşme nişinin içerisini ve çeşme saçağını prizmatik üçgenlerden oluşan bir bordür dolanmaktadır. Çeşme nişini dolanan bordürün hemen altında üç adet pano yer almaktadır. Panoların içerisine oldukça estetik kaş kemerler işlenmiştir. Kademeli olarak yapılmış çeşme kemerini basit geometrik şekillerden oluşan bir bordür dolanmaktadır (Foto.150).

Tarihlendirme:

Çeşmenin kitabesi günümüzde yerinde olmadığından çeşmeyi yukarıda bilgilerini yukarıda vermiş olduğumuz diğer iki çeşme ile karşılaştırarak tarihlendireceğiz. Bu iki adet çeşme ile mimari form, sadelik ve sivri kemerli olmaları gibi özellikler bakımından benzerliğinin olması bu çeşmenin de külliye ile aynı tarihlerde 18. yy sonunda yapılmış olabileceğini göstermektedir.

Değerlendirme:

Günümüzde kullanılmayan çeşme yol kotunun oldukça altında kalmış ve arka kısmına ise sonradan tuvaletlerin yapılması ile orijinal dokusunu kaybetmiştir. Tarihi bilinmeyen eski bir fotoğrafta çeşmenin orijinalinde bağımsız olarak inşa edilmiş olduğunu ve bugün neredeyse üçte birinin yol kotunun altında kalmış olduğunu görmekteyiz (Foto.151). Ayrıca bu fotoğrafta günümüzde çeşmenin arka tarafında yer alan ve açılış beratına göre 1970 yılında yapılmış olan camiyi de göremiyoruz. Demek oluyor ki bu fotoğraf 1970 yılından önce ya da aynı yıl cami yapılmadan önce çekilmiş olmalı. Bu fotoğrafta çeşme nişi içerisinde yer alan, günümüzde tamamını göremediğimiz ve üzerinde kaş kemerli bir bezeme işlenmiş olan panoların devamını görmekteyiz (Foto.151). Panoların altında sade olan üç adet pano daha yer almakta olup, ortadakinin üzerinde çeşme lülesinin yer aldığı görülen bir başka detaydır. Ayrıca çeşmenin sağ tarafında bir adet de dinlenme sekisi görülmektedir. Fotoğrafta dikkat çeken en önemli detay bu gün çeşme üzerinde olmayan kitabenin yerinde olmasıdır (Foto.152).

Bu gün çeşmenin yanında yer alan ve Yusuf Ziya Paşa'nın kızlarına ait türbe içerisinde yer alan ve mezar taşı olarak kullanılan bir adet kitabe bulunmaktadır. Kitabe oldukça deforme olduğunda okunamamaktadır. Okunabilen ilk satırın son cümlesi şu şekilde bitmektedir; "hayr delil" yapılan hayrın belgesi anlamına gelen bu ibare mezar taşlarında ilk satırda yer alan bir ibare olarak karşımıza çıkmaz (Foto.162). Çeşme için düzenlenmiş olan eski eser fişinde¹¹¹ yer alan siyah beyaz eski bir fotoğrafta yer alan kitabeyi (Foto.152) bu kitabe ile karşılaştırdığımızda aynı kitabe oldukları çok net görülmektedir. Çeşme kitabe nişinin eni 55 cm boyu ise 57 cm ölçülerindedir. Türbe içerisinde yer alan kitabenin ise eni 44 cm boyu ise 55 cm ölçülerindedir. Bu eski fotoğrafta kitabenin en kısmının çeşme kitabe nişine tam oturmadığını ve boş kalan kısmın da ek yapılarak doldurulmuş olduğunu görülmektedir. Sonuç olarak günümüzde türbe içerisinde yer alan kitabenin aslında çeşmenin orijinal kitabesi olduğunu söyleyebiliriz.

¹¹¹ Elazığ Müze Müdürlüğü uzmanlarınca hazırlanmış olan 05.10.1983 tarihli eski eser fişi

3.3.1.9. Türbe

Genel Tanım:

Türbe Kaller Mahallesi'nde yer alan yapıların kuzeybatısından yaklaşık 550 m. kadar uzağında, Fırat Mahallesi'nde yer almaktadır (Harita:3-4).

Mimari Özellikler:

Beden duvarları taş malzemeden inşa edilmiş olup, taş düzgün kesme taş şeklinde kullanılmıştır. Türbede pencere lentoları ahşap malzemeden yapılmıştır.

Türbe içten içe 3,50x3,56 m. dıştan dışa ise 4,65x4,67 m. ölçülerinde kare planda inşa edilmiştir (Çiz.15). Türbenin güneybatı köşesi yarıya kadar pahlanmıştır (Foto.153). Türbeye batısında yer alan sivri kemerli bir kapı açıklığından geçilerek girilmektedir (Foto.154). Kapı giriş kemerinin üzerinde kitabe nişi yer almaktadır. Türbenin kuzey ve güney duvarında ikişer doğu ve batı duvarında birer tane olmak üzere toplam altı adet dikdörtgen formda demir parmaklıklı pencere bulunmaktadır. Pencere dış cephelerde alınlıkları sivri kemerli olarak tasarlanmış, türbe içerisinde ise pencereler dıştaki görüntülerinin aksine yuvarlak kemerli bir görünüm arz etmektedirler (Foto.155-161). Zeminin toprak olduğu türbe içerisinde yan yana iki adet toprak mezar yer almaktadır (Foto.157).

Süsleme:

Kapı giriş kemerinin üzerinde yer alan kitabe kısmının iki yanında ise küçük nişler içerisine yerleştirilmiş kabalar, kıvrımlı dal motifi ile geometrik bezemelerin işlendiği birer pano yer almaktadır. Kapı kemeri ve üzerinde yer alan iki adet pano ile kitabelik kısmı ve pencereler küçük geometrik motifler ile hareketlendirilmiş bir bordür çevrelemektedir (Foto.163). Sivri kemerli olarak tasarlanmış olan pencere alınlıklarından batı ve güney cephede yer alan alınlıklara birer Mühr-i Süleyman motifi işlenmiştir (Foto.164). Güney cephenin doğu tarafında kalan pencerenin alınlığı yerinden çıkmış olup, türbe içerisinde yer alan alınlık mezar taşı olarak kullanılmaktadır (Foto.155-162).

Tarihlendirme:

1973 yılına ait eski bir fotoğrafta yerinde olduğunu gördüğümüz kitabe bu gün yerinde olmadığından ve türbe içerisinde yer alan mezarlarında şahide taşının

olmamasından dolayı türbenin yapım tarihi bilinmemektedir. Türbe ile ilgili olarak M.1798 tarihli vakfiyenin varlığı ve külliye'nin diğer yapıları ile mimari, süsleme ve taş işçilik gibi benzerliklerinin olmasından dolayı Türbenin külliye ile birlikte 18.yy sonunda yapılmış olduğunu söyleyebiliriz.

Değerlendirme:

Üst örtüsü olmayan türbede üst örtünün olmayışı ile ilgili olarak iki ihtimalden söz edilebilir. Bu ihtimallerden ilki elde olmayan sebeplerden dolayı tamamlanamamış olması, diğeri ise genç yaşta vefat eden kızların yarım kalmış hayatlarının temsili olarak bilerek bu şekilde bırakılmış olması olabilir. (Foto.153).

Yusuf Ziya Paşa Vakfı'na ait H.1212-M.1798 tarihli vakfiyede “Kürtkendi Câmii önünde bulunan kızlarının türbelerini temizleyen, süpüren ve her cuma gecesi bir kandil yakmak üzere bir kimsenin türbedar olmasını ve günlük on akçe almasını, aynı şahsın cuma, bayram ve kadir gecelerinde bir kandil yakması¹¹²“ hayır şartı olarak konulmuştur. Vakfiyede geçen Kürtkendi bugünkü Fırat Mahallesi'nin o dönemki adıdır¹¹³. Vakfiyesinden de anlaşıldığı üzere türbe içerisinde yer alan iki adet mezar Yusuf Ziya Paşa'nın kızlarına aittir.

Türbe genel olarak iyi durumdadır. Fakat türbe içerisinde yer alan incir ağacı zamanında müdahale edilmediği için oldukça büyümüş ve köklenmiş olup, türbe ve mezarlara zarar vermektedir (Foto.159-160).

3.3.2. Külliye Ait Bazı Teberrukat Eşya Örnekleri

Teberrukat sözlükte bağışlar, bağışlamalar anlamlarına gelmektedir¹¹⁴. Cami ve mescitlere bağışlanan her türlü eşyaya da “Teberrukat Eşyası” yani “Bağışlanmış olan eşya” denilmektedir. Külliye ait teberrukat eşyasına örnek olarak hat levhalar ile şamdanlar bu başlık altında değerlendirilecektir. Tarih olarak 18. yy sonu 19. yy başına tarihlenen bu teberrukat eşyaları döneminin özelliklerini yansıtması bakımından güzel örneklerdir. Hat levhalar üzerinde uygulanan vazodan çıkan çiçek, yaprak ve dal motifleri ile yine aynı şekilde şamdan üzerinde yer alan çiçek, yaprak ve dal motifleri dönemin Edirnekârî üslubunu yansıtması bakımından oldukça dikkat çekici örneklerdir. Eski resimlerde cami içerisinde yer aldığını gördüğümüz şamdan ve hatlar günümüzde

¹¹² VGM 579 numaralı defter 49 sayfa 28 sırada kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfına ait vakfiye

¹¹³ BİLGİN, Sabit, a.g.e., s.46

¹¹⁴ DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 2011, s.1221

güvenlik açısından tehlike arz ettiğinden camiden kaldırılarak müze envanterlerine dâhil edilmişlerdir¹¹⁵.

3.3.2.1. Hat Levhalar

Hat sanatı İslam Sanatında özellikle Türk-İslam sanatında önemli bir yere sahiptir. Sözlükte; yazmak, çizmek; kazmak; alamet koymak” anlamlarındaki Arapça hatt masterından türeyen ve “yazı, çizgi; çığır, yol” gibi manalara gelen hat kelimesi (çoğul hutüt ve ahtat) terim olarak “Arap yazısını estetik ölçülere bağlı kalıp güzel bir şekilde yazma sanatı (hüsnu'lhat, hüsn-i hat)” anlamında kullanılmaktadır¹¹⁶. Hat levha örneklerimiz kâğıt üzerine yazıldıktan sonra ahşap üzerine yapıştırılarak meydana getirilmişlerdir.

3.3.2.1.1. Kâbe Tasvirli Hat Levha Örneği

Üzerinde Kâbe tasvirinin bulunduğu bu levha oldukça dikkat çekici bir örnektir. Dikdörtgen formlu olan bu hat levhanın ortasında etrafı ince bir bordür ile sınırlandırılmış Kâbe tasviri ve tasviri üç taraftan saran evlere yer verilmiştir. Bu orta alanın etrafını ise yine sarı renkte ince bir bordür dolandırırken en dışta dört taraftan çevreleyen kalın bordürün üzeri ise nesih hatlı yazı şeritleri ile doldurulmuştur (Foto.165).

3.3.2.1.2. Vazo Formunda Yazılmış Hat Levha Örneği

Boyuna dikdörtgen formlu olan bu hat levha dönemin natüralist çiçek kompozisyonlarını yansıtmaya bakımdan güzel bir örnektir. Aynalı celi-sülüs hat ile resmedilmiş vazo ve vazunun içerisinden çıkar vaziyette Edirnekari üslupta natüralist gül ve karanfil motifleri işlenmiştir (Foto.166).

3.3.2.1.3. Hattat İbrahim Şükrü Tarafından Yazılmış Hat Levha Örneği

Kareye yakın bir forma sahip hat levhanın neredeyse tüm yüzeyi dairesel bir form çizen aynalı sülüs hat ile istifli yazılmış “Lailahe illa hu” yazısı kaplamaktadır. Levhanın orta alanında yazıların yerleştiriliş şekli ile damalı bir görünüm elde edilmiştir. Dairesel formda dört yönden “ج” ‘lar dışarı doğru taşırılmıştır. Yazıların

¹¹⁵ Hat levhalar ve şamdanların resimleri Gaziantep Mevlevihanesi Vakıf Eserleri Müzesine gitmeden önce tarafımda çekilmiştir.

¹¹⁶ DERMAN, M., Uğur, “Hat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.16, İstanbul, 1997, s.427

araları kırmızı rengin hâkim olduğu küçük çiçek motifleri ile bezenmiştir. Levhanın dört köşesine kırmızı renkte stilize birer çiçek motifi yerleştirilmiştir. Levhanın sol alt köşesinde yer alan ketebe kısmında İbrahim Şükrü ismi ile H.1207-M.1792 tarihi yazmaktadır (Foto.167).

İbrahim Şükrü ismi daha önce cami içerisinde doğu duvarda pencerenin hemen solunda “Ketebe el fakir el Seyyid İbrahim Şükrü Gaffarallahu” yazan hat yazıda karşımıza çıkmıştır.

3.3.2.1.4. Hattat Ahmet Hamdi Tarafından Yazılmış Hat Levha Örneği

Bu hat levha dikdörtgen formda olup, merkezinde celi sülüs hat ile “Ra-sül hikmeti mehafetullahi ve tevfiği illa billahi” bu yazının altında sülüs hat ile “mâfellâhu teala ha fe külle şey'in sadak resul” sol alt köşede ters üçgen formundaki ketebe kısmında ise “Meşka Ahmet Hamdi Hazreti vali baher Eyalet-i Erzurum ve Trabzon Sadr-ı Esbak Yusuf Ziya Paşa” yazmaktadır. Yazı araları Edirnekari tarzda yapılmış bitkisel motifler ile bezenmiştir (Foto.168).

3.3.2.1.5. Vav Şeklinde Aynalı Yazılmış Hat Levha Örneği

Kareye yakın dikdörtgen formulu hat levhanın tüm yüzeyi aynalı celi sülüs hat ile yazılmış iki adet “و” ile kaplıdır. Vav’ların içerisi istifli yazılmış Ayet-el Kürsi ile doldurulmuştur. İki vav’ın arasında meydana gelen ve levhanın tam orta noktası olan bu boşluğa günümüzde bir kısmı deforme olmuş vazo içerinden taşar vaziyette Edirnekari üslupta işlenmiş çiçek motifi işlenmiştir. Bu orta noktanın etrafına ise vav’ların kuyruk kısımları ile paralel bir görüntü çizen iki adet selvi motifi yerleştirilmiştir. Levhanın üst köşelerine birer adet çiçek motifi yerleştirilmiştir (Foto.169).

Bu hat levha dönemin Edirnekari özelliklerini yansıtmaları ve cami içerisinde duvarlarda yer alan celi sülüs “و” şeklindeki hatlar (Foto.78) ile aynı tarzda yapılmış olması bakımından önemli bir örnektir. Hattat İbrahim Şükrü tarafından yazılmış hat levha örneğinde olduğu gibi¹¹⁷ hem bu hat levha hem de cami içerisinde yer alan celi sülüs vav’lar aynı kişi tarafından yazılmış olmalıdır.

¹¹⁷ Hattat İbrahim Şükrü ismi “İbrahim Şükrü Tarafından Yazılmış Hat Levha Örneği” hat levhanın ve cami içerisinde doğu duvarda pencerenin hemen solunda yer alan hat yazının ketebe kısmında yer almaktadır. Bu örnekte İbrahim Şükrü hem cami içerisinde hem de ahşap levha üzerine hat yazıları yazmıştır.

3.3.2.1.6. Yusuf Ziya Paşa Tarafından Yazılmış Olan Hat Levha Örnekleri

Yusuf Ziya Paşa'nın küçük yaşlarda hüsn-ı hat dersleri almış olduğunu bilinmektedir (Bkz. Bölüm II). Yusuf Ziya Paşa'nın ketebe kısmında isminin yazılı olduğu iki adet hat levha ile yazım tekniği ve kompozisyon olarak bu iki hat levhaya benzerliğinden dolayı Yusuf Ziya Paşa tarafından yazmış olması muhtemel hat levha örneği konumuz açısından önem arz eden örneklerdir.

3.3.2.6.1. III. Selim Han'ın Tuğrasının İşlenmiş Olduğu Hat Levha Örneği

Bu levhalardan ilki merkezinde celi-sülüs hat ile yazılmış olan III. Selim Han'ın tuğrasının yer aldığı hat levha olup, dikdörtgen bir forma sahiptir. Tuğranın sağ alt bölümünde demet şeklinde çiçek motifi yer alırken onun hemen üzerinde vazodan çıkan Edirnekari üsluptaki çiçek motifleri yer almaktadır. Üst köşelere birer çiçek motifi yerleştirilmiş levhanın sol alt köşesinde ise kartuş içerisinde “Eser-i Hassa-i Gazi el-Hac Yusuf Ziya Paşa Vali-i Halebu’ş Şehba ve Emin-i Maadin-i Hümanyum sene 1223” yazmaktadır. Anlamı ise; eserin sahibinin Halep Valisi ve Maden Emmini Gazi ve Hacı Yusuf Ziya Paşa olduğu ve M.1808 tarihinde yapmış olduğu manasına gelmektedir (Foto.170).

3.3.2.6.2. III. Selim Han'ın Tuğrasının İşlenmiş Olduğu İkinci Hat Levha Örneği

Merkezinde III. Selim Han'ın tuğrasının yer aldığı bir diğer hat levhada ketebe kısmı ve tarihi okunamamaktadır. Ancak üslup, kompozisyon ve yazım tekniği açısından bir önceki tuğralı hat levha ile benzer özellikler taşıyor olması Yusuf Ziya Paşa tarafından yapılmış olduğunu düşündürmektedir. Diğer levhaya göre daha iyi durumda olan bu levhada Edirnekari üsluptaki zarif çiçekler tuğranın içerisi de dâhil olmak üzere tüm yüzeyi ve bordürleri kaplamaktadırlar (Foto.171).

3.3.2.6.3. Ya Hazret-i Bilal-ı Habeşi Yazan Hat Levha Örneği

Yusuf Ziya Paşa elinde çıkmış olan üçüncü hat levhada dikdörtgen formda olup, merkezinde celi sülüs hat ile “Ya Hazret-i Bilal-ı Habeşi” yazmaktadır. Bu yazının hemen altında üç satır olarak “Eser-i Hassa-i Sadrı Esbak Gazi el-Hac Yusuf Ziya Vali-i Halebu’ş Şehba ve Emin-i Maadin-i Hümanyum sene 1223” yazmaktadır (Foto.172). Anlamı ise; eserin sahibinin eski sadrazamlardan Halep Valisi ve Maden Emmini Gazi ve

Hacı Yusuf Ziya Paşa olduğu ve 1808 tarihinde yapmış olduğu manasına gelmektedir. Yazılı orta alanın etrafı üç taraftan bitkisel bezemeler ile çevrelenmiştir. Yine levhanın en dışında bitkisel bezemelerden oluşan bir bordür yer almaktadır (Foto.172).

3.3.2.2. Şamdanlar

Sözlükte “mum taşıyıcı aydınlatma aracı” anlamına gelen şamdan Arapça şem' (mum) kelimesinden Farsça -dân ekiyle yapılan şem'dân-şamdan kelimesinden gelmektedir¹¹⁸.

Hat levhalar gibi şamdanlarda güvenlik açısından tehlike arz ettiğinden camiden alınarak Gaziantep Mevlevihanesi Vakıf Müzesi envanterine kaydedilmişlerdir. Şamdanlar döneminin maden sanatını, işçiliğini yansıtmaya bakımdan oldukça önemli örneklerdir. Pirinçten döküm tekniğinde, parçaların birleştirilmesi ile meydana getirilmiş olan bu şamdanlar üzerine işlenmiş olan motif ve yazılar kazıma tekniğinde yapılmıştır. Şamdanların her biri ikişer örnek olarak yapılmışlardır.

3.3.2.2.1. Kaidesi Çan Formunda Olan Şamdan Örneği

Büyükliklerinden dolayı mihrap ya da berat şamdanı olarak adlandırılan bu iki örnek yine diğerlerinden farklı olarak bezeme ve yazı kompozisyon bakımından da oldukça zengin bir işçiliğe sahiplerdir. Çan formundaki kaidenin tabanı dilimlidir. Kaide düz bir tabla ile son bulmaktadır. Şamdanın boyun kısmı silmeler ile hareketlendirilmiş olup, üst kısımda yuvarlak bir bombe ve onun üstünde yer alan dilimli tabla kısmı ile mumluk kısmına geçilmektedir (Foto.173). Silindirik gövdeli mumluk kısmının üzeri silmeler ile hareketlendirilmiş olup, tabla kısmı dilimler ile hareketlendirilmiştir. Kaide üzerinde iki ucu palmet şeklinde sonlanan üç adet panoya yer verilmiştir. Panoların uzun kenarında palmet içerisinde işlenmiş olan “Maşallah” ile başlayan yazılarda; “Vakafe haze er-rıza men yefalu mâ-yeşâ” , “Yesserallahu bi'l hayr sene 1211” ve “ El- Hac Hazreti Yusuf Ziya Paşa” ibareleri yazmaktadır. Kaide kısmı ve panoların iç kısımları hariç yoğun bir bitkisel bezeme kompozisyonu görülmektedir. Selviler, çiçekler, Rumiler, salbekli şemseler ve geometrik motifler ile bütün kaidenin yüzeyi bezenmiştir. Şamdan üzerinde yer alan motifler klasik motiflerden vazgeçilemediğini göstermektedir (Foto.173).

¹¹⁸ BOZKURT, Nebi, “Şamdan”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.38, İstanbul, 2010, s.328

3.3.2.2.2. Kaidesi Yuvarlak Formlu Olan Şamdan Örneği

Diğer bir şamdan örneği de yine iki örnek olarak yapılmış olup, dairesel tabanlı ve yuvarlak gövdeli kaide üzerinde zarif gövdenin on bir boğum yaparak yükseldiğini görmekteyiz. İki adet kenarları dilimli tablası bulunan şamdanın büyük olan tablası çanak şeklinde, üstte yer alan diğer tablası ise düz olarak yapılmıştır. Şamdan armut şeklindeki boyunluk kısmı ve onun üstünde yer alan silindirik formlu mumluk kısmı ile son bulur (Foto.174). Kaide üzerinde yer alan etrafı küçük çiçek ve geometrik motifler ile bezenmiş dikdörtgen pano şeklindeki kitabelikte “Vakafe el- Hac Yusuf Ziya Paşa” ibaresi yazmaktadır. Bu yazı ve bezemelerin etrafı ise gözyaşı motifinde oluşan bir bordür ile çevrelenmekte olup, panonun iki ucuna birer geometrik motif işlenmiştir (Foto.174).

3.3.2.2.3. Kaidesi Havan Formunda Olan Şamdan Örneği

İki adet olarak yapılmış olan bu şamdan örneğinde kaide kısmı havan şeklinde olup, kenarları düz olan yuvarlak bir tabana oturmaktadır. Kaide kısmının üzerinde çanak şeklindeki tabla kısmı yer alırken tabla kısmının üzerinde altı boğumlu gövde yükselir. Gövde dilimli düz bir tabla ve onun üzerinde yer alan boğumlu boyun kısmı ve silindirik gövdeli mumluk kısmı ile sonlanır (Foto.175). Kaide üzerinde iki ucu palmet şeklinde sonlanan kartuş içerisinde “Vakafe el- Hac Yusuf Ziya Paşa” ibaresi yazmaktadır (Foto.175).

3.4. Elazığ İli Keban İlçesi Yusuf Ziya Paşa'nın Konağı Hamamı

Fotoğraf No : 176-180

Şekil No :-

Harita No : 3

İnceleme Tarihi : 09.11.2017

Bulunduğu Yer : Elazığ Keban Kaller Mahallesi Türkmen Sokak

Yaptıran : Yusuf Ziya Paşa

Yapan :-

Yapım Tarihi : 18. yy Sonu

Genel Tanım

Hamam, Kaller Mahallesi, Yusuf Ziya Paşa Camii'nin yaklaşık 1 km kadar doğusunda Türkmen Sokak'ta yer almaktadır. Hamamın 130 m. kuzeydoğusunda günümüzde kullanılmayan eski bir değirmen¹¹⁹ yer almaktadır. Bu değirmenin varlığından dolayı bu bölgeye Değirmenbaşı¹²⁰ denilmektedir (Harita:3). Hamamın batısında ait olduğu konak yıkılarak yerine sonradan düz damlı, taştan, tek katlı olarak inşa edilmiş ev yer alırken, hamam kuzey ve doğu taraftan bahçe ile çevrilirdi (Foto.176).

Mimari Özellikler

Hamamın beden duvarlarını oluşturan taş malzeme moloz taş şeklinde, kubbe ve tromplar tuğla olarak inşa edilmiştir. Zemini yıkılan kubbenin molozu ile dolu olduğunda zeminin kaplamsı görülemediği (Foto.179).

Küçük olan hamamın tek bir mekânı mevcuttur. Kare planlı bu mekâna batı cepheden birleşik olduğu evin içerisinden geçilerek girilmektedir. Giriş dikdörtgen formda bir kapı açıklığından sağlanmaktadır. Hamamın doğu ve güney duvarında birer adet dikdörtgen formda pencere yer almaktadır. Üst örtüyü oluşturan kubbe tromplara oturmaktadır (Foto.178).

Süsleme

Oldukça sade olan hamamda trompların aralarına yerleştirilmiş olan sağır sivri kemerlerden başka dikkate değer bir unsur bulunmamaktadır (Foto.180).

¹¹⁹ Yusuf Ziya Paşa Vakfı'na ait H.1208- M.1793 tarihli vakfiyede vakfedilen akarlar arasında "Değirmenbaşı yakınında bina eylediği bir adet dingi" yer almaktadır. Fakat bu değirmen ile vakfiyede geçen dingin aynı yapı olduğunu söyleyebileceğimiz kadar bilgi ve belge olmadığından burada sadece dipnot bilgisi olarak vermeyi uygun görmekteyiz.

Tarihlendirme

1793 tarihli vakfiyede yer alan bilgidен dolayı bu tarihte varlığı bilinen hamam 18. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş olmalıdır.

Elimizde ki mevcut vakfiyelerden; Tunceli- Çemişgezek'te kurulu Yusuf Ziya Paşa Vakfı'na ait olan H.1208-M.1793 tarihli vakfiyede Keban'da Kürtkendi adlı yerde bina eylediği mescid-i şerifin görevlilerinin ücretlerinin ödenmesi için vakfedilen akarlar arasında; “Değirmenbaşı'nda bina ve inşa eylediği konağı da vakfetmiştir ki içinde odalar, bir küçük hamam ve havlusu vardır, konağın bitişiğinde yine bir adet bahçe ile sofa ve eyvan¹²¹“ sayılmaktadır. Vakfiyede geçen akarlar arasında sayılan “küçük hamam” yukarıda yer alan diğer bilgiler ile de birbirini tamamladığından bu hamamın Yusuf Ziya Paşa tarafında yaptırılmış olduğunu göstermektedir.

Değerlendirme

Hamamın bugünkü sahipleri 1936 yılında açık arttırma yolu ile konağı satın almışlardır. Yıkılmak üzere olan konağın malzemeleri ile bu günkü evi yapmışlardır. Ev sahibinin aktarmış olduğu bilgiye göre 30-35 sene önce hamamın kubbesinin mevcut olduğu yönündedir.

Ma'adin-i Hümayun Eminleri genellikle Keban'da kendilerine ayrılmış olan saraylarında oturmuşlardır¹²². Yusuf Ziya Paşa konağı Keban'a Çil Mehmet Ağa'nın mühürdarı sıfatı ile geldiği (1779) zaman kullanmış olmalıdır. Maden Emimi olarak atanınca kendisine tahsis edilen sarayda oturan Paşa boşa çıkan konağı Kürtkendi de yer alan cami akarları için vakfetmiştir.

¹²¹ VGM 578 numaralı defter 288 sayfa 103. sırada kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfına ait vakfiye

¹²² TIZLAK, Fahrettin, “XVIII. Yüzyıl Sonu İle XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Harput Çevresinde Madencilik Faaliyetleri”, *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, Elazığ,23-25 Mayıs 2013, s.355

3.5. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa Köşkü (Nüzhet-ül Hazra)

Fotoğraf No : 182-203

Şekil No : 17-18

Harita No : 5

İnceleme Tarihi : 09.07.2017

Bulunduğu Yer : Erzurum Palandöken Köşk Mahallesi

Yaptıran : Yusuf Ziya Paşa

Yapan : -

Yapım Tarihi : 1795-1798

Genel Tanımı:

Yusuf Ziya Paşa Köşkü bir diğer adıyla Nüzhet-ül Hazra (gezilip sefa bulunacak yeşil yer¹²³), Erzurum İli, Palandöken İlçesinde adını verdiği Köşk Mahallesi'nde Bahçe Sokak'ta yer almaktadır (Harita:5).

Köşk 1988 yılında taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilmiş ve yapı gurubu ise II. derece anıtsal yapı olarak belirlenmiştir¹²⁴. Köşkün cephelerinin önü açık olup, sadece batı cephenin önüne sonradan yapılmış olan muhdes yapı sebebi ile bu cephe yarıya kadar kapatılmıştır. Günümüzde düğün salonu olarak kullanılmakta olan bu muhdes betonarme bina ile köşkün arasına üzeri düz dam şeklinde olan betonarme bir geçiş mekânı eklenmiştir (Foto.182-183). Köşkün yer aldığı bahçe ise günümüzde aile çay bahçesi olarak kullanıldığından bahçe içerisine çeşitli mekânlar ve yapay süs havuzları yapılmıştır. Bu eklentiler ile Köşkün orijinalliği ve çevre dokusu kısmen bozulmuştur (Foto.181).

Mimari Özellikler:

Köşk taş ve ahşap malzeme kullanılarak inşa edilmiştir. Taş malzeme duvarlarda, sütunlarda ve güney cephede yer alan merdivenlerde kullanılmıştır. Taş duvarlar içten ve dıştan sıvalıdır (Foto.190-193-194). Ahşap malzeme ise taşıyıcı sistemde, kapılarda, pencerelerde, çatı saçaklarında, zemin ve tavan kaplamalarında, doğu cephede yer alan balkon korkulukları ve zemininde, çatıda yer alan güvercinlikte kullanılmıştır (Foto.181). Köşkte alçı malzemenin de kullanıldığını görmekteyiz. Köşkün zemin ve üst katında yer alan mekânların duvarlarında yer alan ve bütün duvarları içten içe dolaşan bezeme kuşağı alçıdan yapılmıştır (Foto.186-194). Köşkün

¹²³ DEVELLİOĞLU, Ferit, a.g.e., s.356-994

¹²⁴ Erzurum Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 15.12.1988 tarih ve 121 sayılı kurul kararı

ve güvercinliğin çatısı kiremit kaplıdır. Merdiven basamakları ile zemin katın zemini mozaik beton kaplıdır (Foto.181).

Köşk kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen bir alan üzerinde kareye yakın dikdörtgen planda iki katlı olarak inşa edilmiştir. Köşkün iç mekânları ise şöyledir; zemin kat geniş dikdörtgen bir alandan oluşurken, üst kat ise büyük bir dikdörtgen salon, sonradan yapılan onarımlarda tuvalet ve mutfığa dönüştürülmüş olan iki odadan oluşmaktadır (Çiz.17). Zemin katın ve üst katın giriş kısımları farklı cephelerden sağlanmaktadır. Zemin kata giriş Köşkün batı cephesine sonradan birleştirilmiş olan bugün düğün salonu olarak kullanılan muhdes yapının kuzey ve güney cephesine yerleştirilmiş olan muhdes kapılardan geçilerek sağlanmaktadır (Foto.183). Bu alandan geçildikten sonra ulaşılan zemin katın çift kanatlı kapısı batı cephesinde yer almaktadır (Foto.185). Sade bir plan arz eden zemin kat kuzey duvarda üç, güney duvarda bir ve doğu duvarda bir adet olmak üzere toplam beş adet dikdörtgen formdaki pencere ile aydınlatılmaktadır. Üst kata giriş ise Köşkün güney cephesinde yer alan “L” formundaki çift yönlü ve sivri kemerli küçük bir eyvanın üzerine oturmakta olan merdivenlerden çıkılarak sağlanmaktadır (Foto.184). Üst katta girişin sağlandığı çift kanatlı ahşap kapının önünde dikdörtgen formda bir sahanlığı bulunmaktadır. Kapıda geçildikten sonra girilen dikdörtgen plandaki holün solunda mutfak, sağında tuvalet yer almaktadır (Foto.192-193). Bu mekânlarda dikdörtgen plandadır. Holün tam karşısında ise dikdörtgen planda salon yer almaktadır (Foto.194). Salona girişte solda yer alan kapı ile sonradan yapılan onarımlar ile terasa çevrilmiş olan alana çıkılırken (Foto.195), sağda yer alan kapı ile dikdörtgen formdaki balkona çıkılmaktadır (Foto.197). Üst kat kuzey duvarda üç, batı duvarda iki, güney duvarda iki ve doğu duvarda iki adet olmak üzere toplam dokuz adet dikdörtgen formda pencere ile aydınlatılmaktadır. Çatının üzerinde yer alan kare planlı güvercinliğin giriş kısmı batı cephesinde yer almaktadır.

Köşkün ve çatısında yer alan güvercinliğin üst örtüleri dört yöne meyilli kırma çatı şeklindedir. Köşkün çatısı dört cephede ve köşelerde yer alan sütunlara ve sütunlar üzerinde yer alan konsollara oturtulmuştur. Bu sütunlardan köşelerde yer alanlar üst kat seviyesinde başlamış olup, duvar içerisine otururken, duvarların orta noktasında yer alan sütunlar ise zemine oturmaktadır. Zeminden birinci kata kadar taş olarak yükselen sütunlar bu noktadan çatıya kadar ahşap olarak devam etmektedirler (Foto.182-190). Doğu cephede yer alan balkon, zeminde birinci katta kadar uzanan taş gömme sütunların üzerine oturan ahşap konsollara oturmakta ve balkonun köşelerinde dört adet

ahşap dikmenin iki tanesinin üzerinde yer alan ahşap konsollar ile çatıya bağlanmaktadır (Foto.182). İç mekânlarda ise taşıyıcı sistem zemin katta kullanılmıştır. Zemin katta orta kısımda iki sıra şeklinde dört adet ahşap dikme üst katı taşımaktadır (Foto.186-187).

Süsleme:

Bir köşke nazaran oldukça sade olan yapıda bezemesel anlamdan dikkat çeken en önemli unsur bütün cephelerde ikişer adet olan ve zeminden üst kata kadar uzanan Barok tarzdaki taş sütunlardır. Düz silmeli kaidesi olan sütunların başlıkları volütlü olup, iyonik tarzda yapılmışlardır (Foto.201-202).

Ahşap süsleme açısından oldukça sade olan köşkte çatı, balkon saçakları ile üst katta tavanının kenarlarında ters palmet motifleri, zemin ve üst katta tavanların orta noktasına on kollu yıldız motifi işlenmiştir (Foto.189-197).

Köşkün zemin ve üst kat duvarlarında enlemesine alçıdan alçak kabartma tekniğinde yapılmış çiçek ve yaprak motiflerinden oluşan bir bordür yer almaktadır. Bu bordür pencere ve kapı üstlerinde daha büyük ve helozanlar çizer ve istiridye kabuğundan oluşan bir kompozisyon oluştururlar. Üst katta salonda ayrıca pencere yanlarına sekiz adet alçıdan yine aynı tarzda vazodan çıkan çiçek motifi işlenmiştir (Foto.187-196).

Tarihlendirme:

Kitabesi olmayan Köşk kaynaklara göre; Yusuf Ziya Paşa tarafından yaptırılmıştır¹²⁵. Yusuf Ziya Paşa iki dönem Erzurum Valisi olarak görev yapmıştır. İlki 1794-1798 tarihleri arasında ikincisi ise Mart 1807 tarihinde başlamış Eylül 1807 tarihinde sona ermiştir (Bkz. II. Bölüm Yusuf Ziya Paşa'nın Hayatı). Köşk daha uzun süren ilk dönem valiliği sırasında 1794-1798 yılları arasında yapılmış olmalıdır.

Köşk H.1310-M.1892 Erzurum Salnamesinde şöyle anlatılmaktadır; “Ahalinin nüzhet gâhına mahsus şehirden hariç tahtanî ve fevkanî bir salon ve üç odalı Nüzhet-ül Hazra namıyla müanven ve mükemmel bir kasr-ı dil-âra ve pişgânında envan-i şüküfe ve ezhar ile müzeyyen Ravzat-ül Hazra (Yeşil Cennet) namıyla bir bahçe bir havz-ı kebir vardır.¹²⁶“ Bu bilgiye kasır olarak bahsedilen köşkün etrafının yemyeşil bir bahçe

¹²⁵ KONYALI, İbrahim, Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleri İle Erzurum Tarihi*, İstanbul, 1960, s.437

¹²⁶ KONYALI, İbrahim, Hakkı, a.g.e., s.437

olduğu ve bu bahçe içerisinde büyük bir havuz yer aldığı anlaşılmaktadır. Günümüzde Köşkün bahçesinde büyük bir havuz olmasa da yeşillik anlamında yer yer am ağaçları mevcuttur.

Değerlendirme:

zerinde “Erzurum Köşk Mesiresi” yazan ve tarihi bilinmeyen eski bir fotoğrafta (Foto.203) görüyoruz ki köşkün batı cephesi sonradan yapılan müdahaleler ile oldukça bozulmuştur. Fotoğrafta bu cephede zemin katta c adet dikdörtgen pencere (bu gün olmayan) birinci katta ise duvara gömme olan taş sütün başlıklarına oturan ve konsollar ile taşınan alt kısmı kıvrımlar ile hareketlendirilmiş bir saçağı olan balkon görülmektedir. Yine bu eski fotoğrafta çatı saağında ters palmet motiflerinin yer almakta, fakat fotoğrafta görülen palmet motifleri bu günkü motiflerden farklı olarak daha seyrek ve ince yapıda oldukları görülmektedir. Günümüzdeki palmet motifleri muhtemelen son onarımda yeniden yapılmış olmalıdır. Köşkün i meknlarında duvarları çepeçevre dolaşan ve oldukça yeni görünen ali süslemeler ve tavan kaplaması da son onarımda yapılmış olmalıdır.

Köşk yıllar içinde c defa onarım geçirmiştir. Bunlar; 1821-1824 yılları arasında Erzurum’da valilik yapan Mehmet Emin Rauf Paşa, 1921 yılında Belediye Reisi Edip Somunoğlu ve 1986 yılında Erzurum Belediyesi tarafından yaptırılmıřtır¹²⁷.

Genel itibari ile iyi durumda olan Köşk sonradan yapılan muhdes yapılar orijinalliğini ve evre dokusunu bozmaktadır. Restorasyon kapsamında bu yapılar yıkılarak köşk eski görüntüsüne kavuşturulmalıdır.

¹²⁷ YURTTAş, Hüseyin, ÖZKAN, Haldun, KşKL, Zerrin, *Yolların, Suların ve Sanatın Buluştuğu şehir Erzurum*, Erzurum, 2008, s.295

3.6. Tunceli Çemişgezek Tağar Köprüsü (Yusuf Ziya Paşa Köprüsü)

Fotoğraf No: 204-213

Şekil No : 19

Harita No : 6

İnceleme Tarihi: 12.08.2017

Bulunduğu Yer: Tunceli Çemişgezek Vişneli Gurup Köy Yolu Tağar Çayı Üzerinde

Yaptıran: Yusuf Ziya Paşa

Yapan: -

Yapım Tarihi: 1807

Genel Tanımı:

Tunceli İline bağlı Çemişgezek İlçesinde yer alan köprü, İlçe merkezinin 3 km kadar dışında Vişneli Gurup Köy yolunda aynı ismi taşıdığı Tağar Çayı üzerinde yer almaktadır (Harita:6). Dağlık bir arazide kuzey-güney doğrultulu bir vadi üzerine yapılmış olan köprü oldukça sağlam durumda olup, stabilize köy yollarını birbirine bağlamaktadır (Foto.206).

Mülkiyeti Karayolları Genel Müdürlüğü'ne ait köprü 1986 yılında I. derece anıtsal yapı olarak tescil edilmiştir¹²⁸.

Mimari Özellikler:

Köprüde inşa malzemesi olarak kullanılan taş kesme ve moloz taş şeklinde kullanılmıştır. Kemer ve korkuluklar kesme taştan tempan duvarları ile tabliye kısmı yonu taştan inşa edilmiştir. Köprü her iki girişinden ek duvarlar ile genişletilerek dışa doğru taşırılmıştır (Foto.204).

Köprü 4,2 m genişliğinde, 45 m. uzunluğunda, kemer açıklığı 15,8 m., kemer yüksekliği ise 9 m. olup, yan duvarlarının kalınlığı 0.40 m, korkuluk yüksekliği ise 0.75 m. ölçülerindedir¹²⁹. Doğu-batı doğrultulu olarak inşa edilmiş olan köprü tek açıklıklı sivri kemerli olup, Fügen İLTER tarafından yapılan köprü tipolojisine göre dik köprüler grubuna girmektedir (Çiz.19).

¹²⁸ 13.02.1986 tarih ve 1839 sayılı Taşınmaz Kültür Varlıkları Yüksek Kurulu Kararı

¹²⁹ ONAT, Onur, SAYIN, Erkut, "Tarihi Tağar Köprüsünün Doğrusal Olmayan Sismik Analizi", 5. *Tarihi Eserlerin Güçlendirilmesi ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu*, Erzurum, 2015, s.301

Süsleme:

Köprüde orijinal korkuluklar, babataşı ve çörtlenler mevcut olup, babataşı ve bazı korkuluk taşlarında yer yer yüzeysel geometrik bezemelere yer verilmiştir (Foto.211) Özellikle batı tarafındaki girişin solunda yer alan ve orijinal olan babataşında çerçeve içerisinde iki adet gülçe motifine yer verilmiştir (Foto.211). Oldukça sade olan köprüde dikkat çeken diğer unsurlar ise; köprü kemerinin iki katlı bir görünüm sergilemesi ile köprünün güney cephesinde kemerin sol tarafında yer alan kitabesidir. Taş olan kitabe yuvarlak kemerli bir niş içerisine yerleştirilmiş olan kaş kemerli oldukça estetik bir çerçeve içerisine dokuz satır olarak, alçak kabartma tekniğinde talik hat ile yazılmıştır (Foto.212).

Tarihlendirme:

H.1307-M.1891/1892 tarihli Ma'muretül'aziz Vilâyeti Salnamesinde “Çemişgezek’e 3 km mesafede Tağar Suyu üzerindedir. Yusuf Ziya Paşa tarafında 1222 (1807) de yaptırılmıştır” bilgisi yer almaktadır¹³⁰. 1310 (1892-1893) tarihli Vilayet-i Mamurat’ül Aziz Salnamesinde; “Kasabanın (Çemişgezek) pişkâhından ceryân eden Tağar Nehri üzerinde (iki adet kârgir köprü) mevcûd olup bunun birisi (merhûm Yusuf Ziya Paşa’nın) zamanında bir göz olarak inşâ olunmuş gâyet mesnu ve metindir¹³¹“. Köprünün güney cephesinde kemerin sol tarafında yer alan kitabe metninin transkripsiyonu ve manası şu şekildedir:

1. Maşallah
2. Emin Madeni vali el-Hac Yusuf Ziya Paşa ve
3. Ede yad ona Paşa.....hami
4. Eyyid maksadı rıza-i hak rahmet etti ma inşaaya
5. Güzel hamd kıldı tarihi bünyadı ebed-i
6. Mirimiran ceddinizhan el sahibul hayrat
7. Allah ya Rabb kabul eyleye cizr-i icadı
8. Baniye oldu nasib etti icadı bi tarih
9. Cihan durdukça ma'mur ide Hak bu cizr-i bünyadı Sene 1222¹³² (Foto.212)

¹³⁰ ÇULPAN, Cevdet, *Türk Taş Köprüleri Ortaçağdan Osmanlı Devri Sonuna Kadar*, Ankara, 2002, s.189

¹³¹ DURUKSU ,Funda, a.g.t., s.73

¹³² ÇULPAN, Cevdet, a.g.e., s.190; Çekmiş olduğumuz fotoğraflarda kitabenin son satırı tam çıkmadığından sadece kitabenin bu son satırı Cevdet ÇULPAN’dan alınmıştır.

Manası; *Maden Emini Vali Hacı Yusuf Ziya Paşa'nın köprüyü Allahın rızasını kazanmak için yaptırdığı, dünya durdukça Allah'ın bu köprü yapısını ayakta tutması diledikten sonra M. 1807 tarihi yazmaktadır*

Değerlendirme:

Kitabesinden de anlaşılacağı üzere köprü 1807 yılında Yusuf Ziya Paşa tarafından yaptırılmıştır. Bu tarihte Yusuf Ziya Paşa Erzurum Valisi ve Şark Seraskeri olarak görev yapmaktadır. Bölgeye yakınlığı ve hayırsever kişiliğinin neticesi olarak bu köprüyü yaptırmış olmalı.

Oldukça iyi durumda olan köprü günümüzde de kullanılmaktadır. Günümüze kadar bilinen iki onarım geçirmiştir. Bunlardan ilki 1902 yılında Diyarbakır Valisi Akif Paşa tarafından yapılmıştır¹³³. Diğeri ise 1987 yılında Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından yapılmıştır. Bu günkü durumunu eski bir fotoğrafı (Foto.213) ile karşılaştırdığımızda 1987 yılında yapılan restorasyon kapsamında planlanan ve aşağıda maddeler halinde sıralanan işlerin yapılmış olduğu görülmektedir. Yapılan bu işlemler ise şöyle sıralanmaktadır¹³⁴:

1. Kemer üzerindeki düşen taşlar orijinaline uygun olarak tamamlanacak
2. Tempan duvarındaki; yatay ve düşey çatlaklar sökülerek orijinaline uygun olarak onarılacak.
3. Mansap tarafındaki tempan duvarı üzerindeki sonradan yapılmış olan sıva sökülerek orijinal doku ortaya çıkarılacak.
4. Kemer içindeki ve tempan duvarındaki derzler elden geçirilip takviyeler yapılacaktır.
5. Mansap; Vişnelik Köyüne taraf tempan duvarındaki sökülen taşlar orijinaline uygun olarak tamamlanacaktır.
6. Sonradan yükseltilen döşeme ve korkuluklar sökülecek, köprünün orijinal eğimi tekrar kazandırılacaktır.
7. Korkuluklar önce yükselen sonra alçalan şekilde devam ettirilecek, batı taraftaki girişin sağında yer alan babataşı hariç diğer 3 adet bozulmuş olan babataşı yenilenecek.

¹³³ ONAT, Onur, SAYIN, Erkut, a.g.m., s.301

¹³⁴ Şubat 1987 Tarihli Onarım Notu Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi

3.7. İstanbul Üsküdar Yusuf Ziya Paşa Çeşmesi (Köşe Çeşmesi)

Fotoğraf No : 214-219

Şekil No : 20-21

Harita No : 7

İnceleme Tarihi : 03.11.2017

Bulunduğu Yer : İstanbul Üsküdar Çengelköy Hamam Çeşmesi Sokağı

Yaptıran : Yusuf Ziya Paşa

Yapan :-

Yapım Tarihi : 19. yy başı

Genel Tanımı:

Yusuf Ziya Paşa Çeşmesi bir diğer adıyla Köşe Çeşmesi, İstanbul İli, Üsküdar İlçesinde, Çengelköy Semtinde Hamam Çeşmesi Sokağında yer almaktadır (Harita:7).

Çeşme iki sokağın kesiştiği bir noktada yer almaktadır. Bu yüzden köşe çeşmesi de denilen çeşme oldukça iyi durumdadır (Foto.214). Su deposu, tek cepheli, dikdörtgen formu, üçgen alınlıklı olan çeşme mermerden yapılmış bir sokak çeşmesidir. Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait çeşme 1983 yılında korunması gerekli eski eser olarak tescil edilmiş¹³⁵ yapı gurubu ise 2011 yılında I. grup yapı olarak belirlenmiştir¹³⁶.

Mimari Özellikleri:

Çeşme mermerden, arkasında yer alan su deposu ise tuğla ve taştan almasıık duvar tekniğinde inşa edilmiştir (Foto.214).

Çeşme arka tarafında yer alan dikdörtgen plandaki su deposunun pahlanmış olan güneybatı köşe noktasına yerleştirilmiştir. Çeşme 320 x 165 cm ölçülerinde boyuna dikdörtgen planda klasik tarzda inşa edilmiştir (Çiz.21). Sığ olan çeşme nişi iki yandan ayaklar ile sınırlandırılmıştır. Tek olan lüle bu niş içerisinde yer alan sığ bir niş içerisine yerleştirilmiştir. Yol kotunun yükseltilmesinden dolayı çeşmenin kurna kısmı ve dinlenme sekileri yolun altında kalmıştır. Çeşme nişini üçgen bir alınlık örtmektedir. Üçgen alınlık silmeler ile çevrelenmiştir (Foto.216).

Dikdörtgen plandaki su deposunun üç yöne meyilli çatısı kiremit kaplıdır. Deponun doğu cephesinde kare formda bir pencere açıklığı yer almaktadır (Foto.214).

¹³⁵ Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun 24.06.1983 tarih ve 15175 sayılı kararı İstanbul VI Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğü Arşivi

¹³⁶ 02.06.2011 tarih ve 3641 sayılı İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı

Süsleme:

Çeşme lülesi kemerinin orta noktasından palmet motifi sarkan sepetkulpu kemerli sığ bir niş içerisinde yer almaktadır (Foto.215). Çeşme nişini örten üçgen alınlığın hemen altında kitabe yer almaktadır. On iki satır olan kitabe alçak kabartma tekniğinde sülüs hat ile yazılmıştır (Foto.217). Kitabenin sağ ve soluna alçak kabartma tekniğinde dairesel pano içerisine yerleştirilmiş olan birer adet ay ve yıldız motifi yer almaktadır (Foto.216). Kitabenin hemen üstünde yer alan üçgen alınlık silmeler ile çevrelenmiştir. Alınlığın tam orta noktasında II. Mahmut'un tuğrasının yer aldığı sarı renk çerçevesi olan oval bir madalyon yer almaktadır (Foto.218). Tuğrayı yaprak motifleri çevrelemiş olup, tuğranın üst kısmına tuğranın yer aldığı madalyonun dış kısmına ise üç yapraklı bir çiçek motifi yerleştirilmiştir. Tuğra ve kitabe yeşil zemin üzerine sarı renk kullanılarak yazılmışlardır (Foto.218).

Tarihlendirme:

Çeşme alınlığının hemen altında yer alan kitabesine göre Yusuf Ziya Paşa tarafından Hanımı Ayşe Hatun için yatırılmış olan çeşme, 1862 yılında Mahmut Paşa tarafından tamir ettirilmiştir. Kitabenin transkripsiyonu şu şekildedir;

1. Yusuf Ziyâ Paşa meğer etmiş bu mevki'de güzâr
2. Kalasın deyü bir nev-eser sarf eylemiş nakd-ı revân
3. Menkühesi merhümeysi yâd ile ol ma'sümeysi
4. Bu çeşme-i ma'lümeysi etmiş binâ ol nüktedân
5. Bir nice müddetten beri gayre geçüb mecrâları
6. Varlıktan olmuşdu berî mânend-i beyt-i şâirân
7. Ayyâdzâde pür-sehâ kıldı yeni baştan binâ
8. Mecrây-ı diğerden ana eski suyun etti revân
9. Bundan sigâr ile kibâr içdikce suleyle u nehâr
10. Etsin duâ-yı bî-şumâr ashab-ı hayra an be an
11. İnci gibi nazm eyledim târîh-i dil-cûsun Fatîn
12. Mahmud Paşa hayrıdır bu çeşme-i âb-ı revân 1279¹³⁷ (Foto.217)

Manası; *Çeşme Yusuf Ziya Paşa tarafından vefat etmiş olan eşi adına yaptırmıştır. Mahmut Paşa tarafından 1862 yılında onartılan çeşmeye Fatîne adında bir şair tarafından yazılmış bu kitabe eklenmiştir.*

¹³⁷ ERTUĞ, Necdet, *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyyatı*, C.1, İstanbul, 2006, s.86

Çeşme üzerinde yer alan kitabe, yukarıda yer alan metninden de anlaşılacağı üzere onarım kitabesidir. Kitabede ismi geçen ve çeşmeyi tamir ettiren Mahmut Paşa, Tunus'ta devlet adamı iken Paris'e yerleşmiş oradan da 1852 tarihinde İstanbul'a gelmiştir. Çengelköy sahilinde bir yalıda oturan Mahmut Paşa burada oturduğu sırada H.1279-M.1862-63 tarihinde Yusuf Paşa'nın yaptırmış olduğu çeşmeyi onartmış ve kendi ismini de kitabeye yazdırmıştır¹³⁸. Çeşmeye kimi kaynaklarda Mahmut Paşa Çeşmesi de denilmesi buradan gelmektedir. Yine bazı kaynaklarda çeşmenin Yusuf Ziya Paşa tarafından 1862-63 tarihinde yaptırılmış olduğu bilgisinin verilmesi kitabede geçen "Yusuf Ziya Paşa tarafında vefat etmiş olan eşi adına yaptırılmıştır" yazmasından kaynaklanmaktadır. Yusuf Ziya Paşa 1817 yılında vefat ettiğinden, bahsedilen bu tarihte çeşmeyi yaptırmış olması mümkün değildir. Söz konusu bu tarih (1862-1863) onarım geçirdiği ve kitabenin konulduğu tarihtir.

İncelenen vakıf kayıtlarında ve kaynaklarda çeşmenin hangi tarihte yaptırıldığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Kitabede "Yusuf Ziya Paşa vefat eden eşi adına yaptırmıştır" ifadesi yazmaktadır. Eşi Ayşe Hanım ise 1812 yılının başında Yusuf Ziya Paşa'da ise Ağustos 1817 yılda vefat etmiştir (Bkz. II. Bölüm Yusuf Ziya Paşa'nın Hayatı). Çeşmeden bu iki tarih arasında yani 1812-1817 yılları arasında bir tarihte yaptırılmış olduğu kanaatindeyiz.

Değerlendirme:

Oldukça iyi durumda olan çeşme İstanbul'un diğer birçok tarihi çeşmesi gibi suyu akmadığından günümüzde kullanılmamaktadır. Mahalle sakinlerinden edindiğimiz bilgiye göre çeşmenin yedi yıl öncesine kadar suyunun akmakta olduğu yönündedir. 1977 tarihli çeşmeye ait eski bir fotoğraf (Foto.219) bu gün mevcut olmayan çeşmenin tek olan lülesi, dikdörtgen kurnası ve kurnanın iki yanında yer alan dinleme sekileri görülmektedir. Günümüzde yol kotunun yükselmiş olmasından kaynaklı sekilerin bir kısmı ile kurnanın tamamı mevcut değildir. Çeşmenin arka kısmına yapılmış olan betonarme muhdes bir binada çeşmenin orijinal dokusunu bozmaktadır. Yapılacak restorasyon çalışması ile hem çeşmenin sekileri ve kurnası ortaya çıkarılmalı hem de arka tarafındaki muhdes bina yıkılarak orijinal çevre dokusu yeniden kazandırılmalıdır.

¹³⁸ HASKAN, Mehmet, N, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, C.3 İstanbul, 2001, s.1443

3.8. Günümüze Ulaşmayan, Vakfiyelerde ve Kaynaklarda Adı Geçen Eserler

Yusuf Ziya Paşa Erzurum, Trabzon, Bağdat, Basra, Konya ve Halep Valiliği, Sadrazamlık görevi sebebi ile İstanbul'da, Eğriboz, Karlılı ve Sakız muhafızlığı görevleri ile yukarıda sıralanan farklı şehirlerde bulunmuştur (Bkz. Bölüm-1). Çalışmamızdaki yapılar Malatya, Tunceli Çemişgezek, Elazığ Keban, Erzurum ve İstanbul Üsküdar'da yer almaktadır. Yukarıda ismi geçen diğer şehirlerde de yaptırmış olduğu eserler illaki olmalıdır. Fakat Yusuf Ziya Paşa tarafından yaptırılmış olan eserler eldeki veriler ile katalog bölümünde sıraladığımız örnekler ile sınırlı kalmıştır.

Aşağıda bilgilerini paylaşacağımız eserler ise günümüzde ayakta olmayan ya da kısmen ayakta olan eserlerdir. Bu yapıları kaynaklar, salname ve vakfiyeler doğrultusunda Yusuf Ziya Paşa ile ilişkilendirmiş bulunmaktayız.

İlk olarak elimizde bulunan arşiv belgelerine ve vakfiyelere konu olmuş, buldukları şehir bilinen fakat şehir içerisinde nerede olduğu tam olarak tespit edilememiş olan; Keban'da mektep ve Gümüşhane Kelkit'te hamam bulunduğu tespit edilmiştir. Söz konusu bu yapılara ait belgeleri sıralayacak olursak;

Mektep ile ilgili belgeler şunlardır;

Yusuf Ziya Paşa Vakfî'na ait H.1212-M.1797 tarihlerindeki görevli ve ücretleriyle ilgili atik şahsiyet kaydının formunda "Cami civarında bulunan mektep muallimine günlük yirmi akçe¹³⁹" verilmesi hayır şartı olarak konulmuştur.

Keban'da Yusuf Ziya Paşa Vakfî'na ait, 8 Receb 1215/1800 tarihli zeyl-i vakfiyenin Vakıf Adı kısmında; "Sadrazam, Yusuf Ziya Paşa Hazretleri'nin Keban'da bina eyledikleri câmi'-i şerif, mekteb ve kütübhâne vakfî¹⁴⁰ yazmaktadır.

Elazığ-Keban'da Kurulu Yusuf Ziya Paşa Vakfî'na ait H.1212-M.1798 tarihli vakfiyede "Vakfedilen akarların gelirleri ile beyan edilen şartların yerine getirilmesinden sonra arta kalan ile vakfeyletiğim taşınmazların ve akarın, câmi, medreselerin, mektephânenin, kütüphane ve sâir eklentilerinin iktiza eden bakım ve onarımlarının yapılmasını¹⁴¹ şart koşturmuştur.

Yusuf Ziya Paşa Vakfî'na ait, 11 Zilhicce 1215-M.1800 tarihli vesikanın formunda; "Vâkıf Keban'da mektep ve kütüphanelerin görevlileri için vakfettiği yerler sıralandıktan sonra, adı geçen köy ve mezralarda bulunan tımar sahiplerine haklarını

¹³⁹ VGM 493 Numaralı defterin 163 - 164 sayfalarında kayıtlı atik şahsiyet kaydının formudur

¹⁴⁰ VGM 579 Numaralı defterin 60.sayfa 22. sırasında kayıtlı zeyl-i vakfiye formu

¹⁴¹ VGM 579 Numaralı defterin 49. sahife 28. sırasında kayıtlı vakfiye

verdikten sonra geri kalan gelirleri mektep, cami ve kütüphanenin ihtiyaç ve görevlileri için vakfetmiştir¹⁴².

25 Nisan 1317 (08.05.1901)¹⁴³, 15 Mayıs 1317 (28.05.1901)¹⁴⁴ ve 15 Ağustos 1317 (28.08.1901)¹⁴⁵ tarihli arşiv belgeleri Yusuf Ziya Paşa'nın 1212 tarihli vakfiyesinde "Keban Madeninde bina eylediği mektepte çocukları okutan muallim efendiye günlük yirmi akçe verilmesi" hayır şartının nasıl devam ettirileceğine dair yazışmalar içeren kayıtlardır. Bu belgelerde de anlaşıldığı üzere 1901 tarihinde mektep faaliyetine devam etmektedir.

Hamamın konu olduğu vakfiyenin metni ise şu şekildedir;

Kelkit'te Kurulu Yusuf Ziya Paşa Vakfı'na ait, 25 Safer 1212/1797 tarihli zeyl vakfiye formunda vakfedilen akarlar arasında "Kelkit Kazası'na tâbi Samakermiş nâm-ı diğer Çiftlik Kasabası'nda bina eylediği bir hamam¹⁴⁶" sayılmaktadır.

Sonuç olarak yukarıda sıralamış olduğumuz kayıtlara göre Keban'da Yusuf Ziya Paşa Cami'ye yakın bir yerde yer alan mektep 18. yy sonlarına doğru inşa edilmiş olmalıdır. Hamam ise Gümüşhane Kelkit Kasabası'nda yer almakta olup, 18. yy sonlarına doğru inşa edilmiş olmalıdır.

Aşağıda başlıklar halinde sıralanacak olan yapılar ise arşiv belgelerinde ve vakfiyelerde geçen, günümüzde tamamen yıkılmış veya kısmen ayakta olan yapılar olup, bu eserlerin yerleri ise tam olarak bilinmektedir.

3.8.1. Erzurum İli Palandöken İlçesi Abdurrahman Gazi Türbesi

Fotoğraf No : 220-225

Şekil No : -

Harita No : 5

İnceleme Tarihi : 09.07.2017

Bulunduğu Yer : Erzurum Palandöken Maksutefendi Mahallesi

Yaptıran : Erzincanlı Ahmet İzzet Paşa

Yapan :-

Yapım Tarihi :-

Türbe günümüze orijinal şekli ile ulaşmamıştır. Mevcut türbe 1982 yılında Erzurum Belediyesince yenilenmiştir. Erzurum şehir merkezinin güneydoğusunda

¹⁴² VGM 579 Numaralı defterin 63. sayfasının 34. sırasında kayıtlı vesikanın formu

¹⁴³ BOA Arşiv Fon Kodu EV.MKT.CHT., Dosya No 505/0,Gömlek No 81

¹⁴⁴ BOA Arşiv Fon Kodu EV.MKT.CHT., Dosya No 492/0,Gömlek No 107

¹⁴⁵ BOA Arşiv Fon Kodu BOA-EV.MKT, Dosya No 2666/0,Gömlek No 16/1

¹⁴⁶ VGM 579 Numaralı defterin 53. sayfasının 29. sırasında kayıtlı zeyl vakfiye formu

yaklaşık dört km kadar uzağında, Eğerli Dağı eteklerinde 738 ada 1-2 parsel numarası üzerinde yer almaktadır (Harita:5). Türbenin batısında cami, kuzeyinde ise iki adet eski mezarın yer aldığı hazire yer almaktadır (Foto.224-225).

Abdurrahman Gazi Türbesi 1976 yılında eski eser olarak tescillenmiş yapı gurubu ise I. derece anıtsal yapı olarak belirlenmiştir¹⁴⁷.

Türbenin duvarları doğal taş kaplıdır. Doğu-batı doğrultulu dikdörtgen planda inşa edilmiştir. Türbeye giriş doğu ve batı cephelere yerleştirilmiş olan kapılardan sağlanmaktadır (Foto.220-222). Batı cephedeki girişin üzerinde bir adet kitabe yer almaktadır. Türbe içersinde oldukça büyük, doğu-batı doğrultulu, şahide taşı kavuklu olan bir mezar yer almaktadır. Türbe içten yan yana iki kubbeli, dıştan ise dört yöne meyilli çatı ile örtülüdür. Çatının orta noktasında çokgen kasnağa oturmuş bir kubbe yer almaktadır.

Türbe içerisi yarıya kadar desenli seramik ile diğer kısımlar kubbeler, pandantifler ve duvarlar ise boyalı nakışlar ile kaplanmıştır. Batı girişi üzerinde yer alan kitabe taş üzerine alçak kabartma tekniğinde istifli nesih hat ile yazılmıştır. Sade olan kitabenin çerçevesi dilimli motifler ile çevrelenmektedir (Foto.223).

Mevcut vakfiyelerde Erzurum'da kurulmuş olan Yusuf Ziya Paşa Vakfı'na ait, 11 Safer H.1212-M.1797 tarihli zeyl vakfiyede¹⁴⁸ türbe ile ilgili bir bilgi yer almamaktadır. İbrahim Hakkı Konyalı; Türbeye batısından bitişik olan Ahmet İzzet Paşa'nın yatırmış olduğu camiden girildiğini, kapısının doğu köşesinden caminin içine açıldığını belirtmektedir. Bu kapı üzerinde yağlı boya ile boyanmış nesih hat ile yazılmış on yedi satırlık bir kitabe olduğunu belirten Konyalı kitabenin transkripsiyonunu ve manasını da şu şekilde vermektedir¹⁴⁹;

- 1- Tealalah ne ziba tarh bulmuş cay-i dil-keştir
- 2- Cemal-i cümleye ayine var-i hüsn-ü an her ca
- 3- Mücessem nürdan tasvirdir ya beyt-i ma'murun
- 4- Ya mirat-i zeminde aks-i gülzarr-i cinan-asa
- 6- Cenab-ı Hazret-i Yusuf Ziya Paşay-i rezm-ayin
- 7- Ki Valiy-i Erzurum hem madin-i kan-i kerem hakka
- 8- Halilesi cenab-i Ayişe Hanım ki tevfikle
- 9- Bu cay-i dil-keşi imar idüb ber tarh-i nev-peyda

¹⁴⁷ 13.11.1976 tarih ve A-188 sayılı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Kararı

¹⁴⁸ VGM 579 numaralı defter 54 sayfa 30. sırada kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfına ait zeyl vakfiye

¹⁴⁹ KONYAL, H., İbrahim, a,g,e., s.363-364

- 10- İdüp mimar-i akl-ı hizmet-i tamirinememur
- 11- Güzel üslub-i mergup üzre bünyad eyledi hakka
- 12- Cenab-ı çar-i yar-i güzinin aşkına salim
- 13- İki beyitte cevherdar ki dört tarih didi hala
- 14- Havası ruh-feza resmi ki gam-ferse suyu Zemzem
- 15- Acayip dil-küşa cennet şerefi tarhıyla dır cana
- 16- Yeni i'mal edildi kabr-i Gazi Abdü Rahman kim
- 17- Hitam buldu ki pek güzel ne rana tarihçe-i ruh-efza
- 18- Sene 1211 (Foto.223)

Manası; *Kitabeye göre türbeyi Erzurum Valisi Yusuf Ziya Paşa'nın eşi Ayşe Hanım 1796 yılında yeni baştan yapmak sureti ile imar etmiştir.*

İçerisinde Abdurrahman Gazi Hazretleri'nin mezarının yer aldığı türbe kitabesinden de anlaşılacağı üzere Yusuf Ziya Paşa'nın eşi Ayşe Hanım tarafında onartılmıştır. Türbenin kuzey cephesinde duvar içerisinde yer alan kitabede 1982 yılında Belediyece yenilendiği yazmaktadır. Türbenin son hali belediyenin yapmış olduğu onarımı yansıtmaktadır. Bu onarım ile duvarları doğan taş kaplanmış, türbenin içerisindeki desenli seramik ve kalemşi süslemeler yapılmıştır.

Türbenin batı tarafında yer alan betonarme cami yerinde bulunan eski cami yıkılınca onun yerine yapılmıştır. Eski cami ile ilgili olarak Konyalı; Sultan Abdülmecit zamanında H.1264-M.1847 yılında Erzincanlı Ahmet İzzet Paşa tarafından yaptırılmış olduğunu aktarmaktadır¹⁵⁰. Bu ilk camide türbeden sonra yapılmış olup, Yusuf Ziya Paşa ve Ayşe Hanım ile ilgisi bulunmamaktadır.

Kuzey tarafta yer alan Hazire 1990 yılında eski eser olarak tescillenmiş yapı gurubu ise I. derece anıtsal yapı olarak belirlenmiştir¹⁵¹. Hazirede yer alan iki adet mezarın şahide taşlarında yer alan bilgiden; mezarlardan bir tanesi “Abdullak Budak ismi ile M.1883/1938 tarihi” (Foto.224) diğeri ise “Mustafa oğlu Kemal ismi ile M.1888 tarihi” (Foto.225) yazmaktadır. Şahideler üzerinde yazan tarihlerden de anlaşılacağı üzere Ayşe Hanım'ın türbeyi tamir ettiği tarihten (1796) sonraki bir döneme ait bu mezarların Yusuf Ziya Paşa ve ailesi ile bir bağlantılarının bulunmadığını düşünmekteyiz.

¹⁵⁰ KONYAL, H., İbrahim, a.g.e., s.180

¹⁵¹ 25.01.1990 tarih ve 199 sayılı Erzurum Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı

3.8.2. Elazığ İli Keban İlçesi Han (Yusuf Ziya Paşa Şehir Hanı)

Fotoğraf No : 226

Şekil No : -

Harita No : 3

İnceleme Tarihi : 09.11.2017

Bulunduğu Yer : Elazığ Keban Kaller Mahallesi Paşa Caddesi

Yaptıran : Yusuf Ziya Paşa

Yapan :-

Yapım Tarihi : 18. yy sonu

Han günümüzde ayakta değildir. Yusuf Ziya Paşa Camii'nin kuzeybatı tarafında yaklaşık 300 m. kadar uzağında (Harita:3), Han'ın daha önceden olduğu bilinen yerde bu gün dükkânlar yer almaktadır (Foto.226).

Bu gün ayakta olmadığı ve herhangi bir kalıntısı da bulunmadığı için inceleme şansımız olmayan Hanı ancak kaynaklar ve vakfiyelerde yer alan bilgiler ile değerlendirebileceğiz. 1968 yılında Keban'da incelemelerde bulunan Metin Sözen Han ile ilgili yazmış olduğu makalede; "Çarşıbaşı denilen yerde yer alan Han'dan yalnız giriş kapısı ve duvar izleri görülebilmektedir. Bugün içi değiştirilip bar olarak kullanılan bu yapının, en ilginç yanı giriş kapısının iki yanında yer alan birbirine benzer hayvan kabartmalarıdır. Kemerin ve silmelerin üst kısımlarda yer alan rozetlerden, kapının oldukça geç bir tarihte yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Han'ın bu kapısı dışında, mimarisini belirleyecek bir ögenin bulunmayışı, tarihlendirmeyi güçleştirmektedir. Tek dikkat çeken nokta, rozetlerin Yusuf Ziya Paşa Camisi'nde karşımıza çıkan bazı motiflerle benzer yanları oluşudur. Kabartmalar ise ikinci kez kullanılmayıp, özellikle burası için yapılmış izlenimi vermektedir¹⁵²" bilgisini aktarmaktadır.

Mevcut vakfiyelerden Tunceli - Çemişgezek'te kurulu Yusuf Ziya Paşa Vakfı'na ait H.1208-M.1793 tarihli vakfiyede Keban'da Kürtkendi adlı yerde bina eylediği mescid-i şerifin görevlilerinin ücretlerinin ödenmesi için vakfedilen akarlar arasında; "Saray yakınında bina eylediği üstünde odalar ve altında ahır olan Han¹⁵³" sayılmaktadır. Başka bir vakfiye Elazığ - Keban'da kurulu "Yusuf Ziya Paşa Vakfı"na ait H.1212-M.1798 tarihli vakfiye olup, vakfiyede "Keban'da bina ve inşa eylediği Saraya bitişik Câmi-i Ziyaiyye (Ziyaiyye Camii) diye bilinen caminin nöbetleşerek beş

¹⁵² SÖZEN, Metin, (1970), a.g.m., s.12

¹⁵³ VGM 578 Numaralı defter 288 sayfa 103. sırada kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfına ait vakfiye

vakit imamlık görevinde bulunan birinci imamına günlük kırk akçe; ikinci imamına günlük otuz akçe¹⁵⁴ ücret verilmesi hayır şartı olarak konulmuştur.

Metin Sözen'in bilgisini paylaşmış olduğu han ile 1793 tarihli vakfiyede geçen hanın aynı han olduğunu düşünüyoruz. Şöyle ki; vakfiyelerden ilkinde (1793) "Saray yakınlarında bina eylediği han" ibaresi geçmektedir ki bu da hanın ile sarayı yakın olduğu anlamına gelmektedir. İkinci vakfiyede (1798) ise "Saraya bitişik Ziyaiyye Camii" ibaresinden ilk vakfiyede geçen saray yapısının bu vakfiyeden anlaşıldığı üzere camiye bitişik bir noktada yer aldığıdır.

Sonuç olarak; Yukarıdaki vakfiyelerden camiye bitişik bir saray olduğunu ve saray yakınlarında da bir han yer aldığı anlaşılmaktadır. Bu gün bu yapılardan (han, saray ve cami) sadece cami ayakta kalabilmiştir. Cami ise hanın olduğu söylenen yere 300 m. kadar bir mesafede yer almaktadır.

Böylelikle hem Metin Sözen'in yayınlamış olduğu han ile vakfiyede akarlar arasında sayılan "Han" yukarıda yer alan diğer bilgiler de birbirini tamamladığından hanın Yusuf Ziya Paşa tarafında 18. yy sonlarında yaptırılmış olduğu sonucuna varılmaktadır.

3.8.3. Elazığ İli Keban İlçesi Eski Kürtkendi Camii

Fotoğraf No : 227

Şekil No : -

Harita No : 3

İnceleme Tarihi : 09.11.2017

Bulunduğu Yer : Elazığ Keban Fırat Mahallesi

Yaptıran : Yusuf Ziya Paşa

Yapan :-

Yapım Tarihi : 18. yy sonu

Vakfiyelerde bahsedilen bu eski cami bu gün ayakta değildir. Yerine sonradan yapılmış olan günümüzdeki cami Fırat Mahallesi Camii diye adlandırılmakta olup, cami açılış beratına göre 1970 yılında yapılmıştır.

Fırat Mahallesi Camii aynı adı taşıdığı mahallede Yusuf Ziya Paşa Camii'nin yaklaşık 550 m. kadar kuzeydoğusunda (Harita:3) Yusuf Ziya Paşa'nın yaptırmış olduğu türbe ve çeşmenin hemen arka tarafında yer almaktaydı (Foto.227).

¹⁵⁴ VGM 579 numaralı defter 49 sayfa 28. sırada kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfına ait vakfiye

Kürtkendi Cami'ye ait bilgi veren mevcut vakfiyeler şunlardır; Tunceli - Çemişgezek'te kurulu "Yusuf Ziya Paşa Vakfı'na ait H.1208-M.1793 tarihli vakfiyede vakfın hayratı bilgisinde "Keban'da Gördgendi (Kürtkendi) adlı yerde bina eylediği mescid-i şerif¹⁵⁵" yazmaktadır.

Yusuf Ziya Paşa Vakfı'na ait H. 1212 M. 1797 tarihli görevli ve ücretleriyle ilgili atik şahsiyet kaydında "Cami (Kürtkendi?) önünde bulunan türbesinde görevli türbedara günlük 10 akçe¹⁵⁶" verilmesi hayır şartı olarak konulmuştur.

Yusuf Ziya Paşa Vakfı'na ait H.1212-M.1798 tarihli vakfiyede "Kürtkendi Câmii önünde bulunan kızlarının türbelerini temizleyen, süpüren ve her cuma gecesi bir kandil yakmak üzere bir kimsenin türbedar olmasını ve günlük on akçe almasını, aynı şahsın cuma, bayram ve kadir gecelerinde bir kandil yakması¹⁵⁷" hayır şartı olarak konulmuştur.

Keban Madeni'nde Gazi el-Hac Yusuf Ziya Paşa Hazretleri Vakfı'na ait, H. 29 Zilhicce 1224-M.4 Şubat 1810 tarihlizeyl vakfiye de "Vakıf Kurucusu; daha önce Keban'da bina ve inşa eyledikleri Ziyaiyye Câmii-i Şerifi, kütübhâne, medrese, mekteb-i şerif, Kürdkendi adıyla anılan mahalde bina eyledikleri câmii-i şerifin ihtiyaçları için tanzim eyledikleri vakfiyesinde kayıtlı akarlara aşağıda beyan edilen Keban'daki çiftliklerini de ekleyerek anılan hayrat eserlerinin ihtiyaçlarına vakfetmiştir¹⁵⁸" bilgisi yer almaktadır.

Yusuf Ziya Paşa'nın Kürdkendi'de inşa ettiği cami hitabeti (hatiplik) defter-i Hacı Ali üzerinde kayıtlı olduğuna dair 2 Muharrem 1213 (16.06.1798) tarihli tevcih kaydı¹⁵⁹

M.1312-H.1894/95 tarihli Vilâyet-i Ma'mûret-ül-Azîz Sâlnâmesinde Keban Maden Kazı Camileri Cetvelinde; Sadr-ı esbak Yusuf Ziya Paşa Kürtkendi Mahallesi Camii¹⁶⁰ olarak bilgisi verilmektedir.

Vakfiyelerde "Kürtkendi Câmii" olarak geçen bu eski cami Fırat Mahallesi'nin o dönemki adının Kürtkendi olmasından¹⁶¹ dolayı bu adı almıştır.

¹⁵⁵ VGM 578 numaralı defter 288 sayfa 103. sırada kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfına ait vakfiye

¹⁵⁶ VGM 493 numaralı defter 163-164 sayfalarına kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfına ait görevli ve ücretleriyle ilgili atik şahsiyet kaydı

¹⁵⁷ VGM 579 numaralı defter 49 sayfa 28 sırada kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfına ait vakfiye

¹⁵⁸ VGM 579 numaralı defter 284 sayfa 120.sırada kayıtlı Keban Madeni'nde Gazi el-Hac Yusuf Ziya Paşa Hazretleri Vakfı'na ait zeyl vakfiye

¹⁵⁹ BOA, Arşiv Fon Kodu: C_EV, Dosya No: 00530/0,Gömlek No: 26751/0

¹⁶⁰ BAYINDIR, Cem, "Sâlnâme-İ Vilâyet-i Ma'mûret-ül-Azîz", *Keban Gazetesi*, S.89, Keban, 31 Mayıs 6 Haziran 2007

Günümüzde ayakta olmayan ancak vakfiyelerde bilgisi yer alan Kürtkendi Camii kerpiçten yapılmış, ahşap minareli bir cami olup, zamanla yıkılan caminin yerine¹⁶² 1970 yılında günümüzdeki betonarme cami yapılmıştır.

¹⁶¹ BİLGİN, Sabit, a.g.e., s.46

¹⁶² Bu bilgi mahalle sakinleri ve günümüzdeki caminin cemaatinden edinilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. DEĞERLENDİRME

Bu çalışma kapsamında kaynakların incelenmesi, arşiv belgesi taraması ve alan çalışması ile 3 adet cami, 4 adet çeşme, 1 adet şadırvan, 2 adet türbe, 1 adet kütüphane, 1 adet köşk, 2 adet hamam, 1 adet köprü ve 1 adet helâ yapısı ile 6 adet şamdan ve 8 adet hat levha örneği tespit edilmiştir. Alanda yapılan çalışmalar ile yerinde incelenen yapıların katalogları yapılmıştır. Bu başlık altında katalog bölümünde bilgileri verilen yapıların aynı türdeki diğer eserlerle ile plan tipolojisi ve bezemesel üslup açısından karşılaştırmaları yapılarak, eserlerin Türk Sanatı'nın gelişim çizgisindeki yeri açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Çalışma kapsamında incelenen cami, çeşme, türbe, hamam, köprü, şadırvan ve kütüphane yapı örneklerinin başka şehirlerdeki örnekleri üzerine çalışma yapan araştırmacılar bu yapıları kendi bakış açıları ile gruplara ayırmışlardır.. Her araştırmacı farklı bir bakış açısıyla değerlendirmeler yaparak kendi tipolojilerini ortaya koymuştur. Yapılan bu farklı değerlendirmelerden ve tipolojilerden katalog kısmında yer alan yapı örneklerine en uygun olanları ve en iyi şekilde tamamlayanları seçilerek yapılar ve taşıdıkları farklı özellikler aşağıda yer alan başlıklar altında değerlendirilmiştir.

4.1. Plan ve Mekân

4.1.1. Camiler

Cami Arapça cem' kökünden türeyen, "toplayan, bir araya getiren" anlamında olup, başlangıçta sadece cuma namazı kılınan büyük mescidler için kullanılan el-mescidü'l-câmi' (cemaati toplayan mescid) tamlamasının kısaltılmış şeklidir¹⁶³.

Tezimize konu olan üç adet cami bulunmaktadır. Bu üç camiden bir tanesi yıkık durumda diğer iki tanesi ise sağlam olup, günümüzde kullanılmaktadır. Bu üç camide üç ayrı plan tipini görmekteyiz. Bu plan tipleri; enlemesine gelişen dikdörtgen plan, derinlemesine dikdörtgen plan ve merkezi kubbeli plan şeması olmak karşımıza çıkar.

Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii'nde uygulanan enlemesine dikdörtgen plan şeması Anadolu'da hatta Anadolu öncesi Türk mimarinde çokça tercih edilen bir plan şemasıdır. Anadolu öncesinde bu plan tipini Karahanlı Mimarisinde Talhatan Baba

¹⁶³ ÖNKAL, Ahmet, BOZKURT, Nebi, "Cami, Dinî ve Sosyokültürel Tarihi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.7, İstanbul, 1993, s.46

Camii (11. yy sonu 12. yy başı) ¹⁶⁴ ve Gazneli Mimarisinde Leşkeri Bazar Ulu Camii (11. yy ilk yarısı)¹⁶⁵ örneklerinde görmekteyiz. Anadolu'da ise bu plan tipinin ilk örneği Diyarbakır Ulu Camii'dir (1091-92)¹⁶⁶.

Malatya merkezde Yusuf Ziya Paşa Cami'ne hem yakınlık arz etmesi hem de yapım tarihinin önce olması bakımından enlemesine dikdörtgen plan tipine sahip camiye Tahtaminareli Camii (1750) örnek verebiliriz. Malatya merkez de yer alan Tenekeli Hacı İlyas Camii (1890), Malatya Gündüzbey Hacı Bekir Camii (1881-1882) buldukları yer itibari ile yakınlık arz etmeleri ve enlemesine plan şemasına sahip olan bu camiler Yusuf Ziya Paşa Camii'nden etkilenmeler gösteren camilere örnek olarak verilebilir.

Çemişgezek Ulukale Köyü Camii derinlemesine dikdörtgen planda mihraba paralel dört sahına ayrılmış bir plan şemasına sahiptir. Anadolu'da cami olarak bu plan şemasının kullanıldığı ilk örneklerden biri bölgeye yakın olması bakımından Divriği Kale Camiidir (1181). Tunceli Mazgirt Elti Hatun Camii (13. yy), Malatya Battalgazi Toptaş Camii (16. yy) ve Malatya Yeşilyurt Cami-i Kebir (1752-1753) derinlemesine gelişen plan tipinin diğer örnekleridir. Tunceli Nazimiye Ahmet Şükrü Camii (1876) daha sonraki dönem için etkileşim gösteren örnek olarak verilebilir.

Konumuz olan son cami örneği ise Keban Yusuf Ziya Paşa Camii'dir. Cami ortada yer alan kubbenin dört yandan tonozlar ile desteklendiği merkezi bir plan şeması sergiler. Alışık olunan merkezi kubbenin yanlardan tromplar ve küçük kubbeler ile desteklendiği merkezi plan şemasından farklı bir özellik göstermesi bakımından ilginç bir örnektir. Merkezi plan tipinin Türk-İslam sanatındaki ilk örneği Orta Asya'da XI. yüzyıla tarihlenen Karahanlı'ların Kışlak Hazara Camii'dir¹⁶⁷. Anadolu'da birçok camide uygulanan merkezi plan şemasının en eski tarihli örneği Danişmend Gazi dönemine (1086 – 1104) tarihlenen Tokat Garipler Cami'dir. Bu yapıda köşe kubbeleri ve tromplar kullanılmamış Hünkâr mahfilinin kubbesi hariç merkezi kubbe dört yandan tonozlarla desteklenmiştir¹⁶⁸. 16. yy Osmanlı Mimarisinde büyük ölçüde ortaya çıkan dört yarım kubbeli merkezi plan şemasını ilk araştırmalarını 1378-1392 tarihli İznik Yeşil Camii'nde görmekteyiz. Merkezi kubbe prizmatik üçgenler üzerine

¹⁶⁴ ASLANAPA, Oktay, *Türk Sanatı*, İstanbul, 1999, s.29

¹⁶⁵ ASLANAPA, Oktay, a.g.e., s.44

¹⁶⁶ ASLANAPA, Oktay, a.g.e., s.102

¹⁶⁷ ASLANAPA, Oktay, a.g.e.,s.20

¹⁶⁸ ŞANCI, Fuat, a.g.m., s.217

oturmakta¹⁶⁹. Fatih Camii (1771) ve Hekimoğlu Ali Paşa Camii (1734-1735) merkezi kubbeli plan şemasının İstanbul örnekleri olarak sıralayabiliriz.

Yusuf Ziya Paşa Keban'da camiyi yaptırdığı sırada Erzurum'da Vali görevindedir. Erzurum'da Lala Mustafa Paşa tarafından 1562 yılında yaptırılan camide de merkezi plan şeması uygulanmış olup, Yusuf Ziya Paşa'nın bu planı örnek aldığı Erzurum'da olmasına rağmen bölge ile alakasını kesmeyerek Keban'da bu plan şemasını uygulattığı fikrini akla getirmektedir¹⁷⁰. Elbistan Ulu Camii (1516-1522), Diyarbakır Fatih Paşa Camii (1516-152) ve Adıyaman Ulu Camii merkezi planın 16. yüzyılda Anadolu Türk mimarisinde uygulandığı önemli örneklerdir.¹⁷¹ Daha yakın olması bakımından Elazığ merkez Mollakendi Kasabası IV. Murat Camii (16. yy başı) ve Malatya Arapgir Cafer Paşa Camii (1694) örnek olarak verilebilir. Bu camiler inşa edildikleri yerler itibari ile Keban'a yakın olmalarından dolayı bölgesel bir etkilenmenin olması olası bir durumdur.

Yakın olması bakımından merkezi kubbeli plan şemasının uygulandığı Harput Sare Hatun Camii (1843) ve Malatya Merkez Yeni Camii (1889-1910)¹⁷² gibi örnekler ise Keban Yusuf Ziya Paşa Camii'nden etkilenmeler gösteren camilere örnek olarak verilebilir.

Keban Yusuf Ziya Paşa Camii bulunduğu bölge itibari ile örneğine pek rastlamadığımız büyük ve çok amaçlı bir külliye parçası olması açısından güzel bir örnektir. Camiyi önemli kılan bir diğer özelliği ise avlusu içerisinde helâya sahip olmasıdır. Bölgede avlusunda orijinal helâ yapısı bulunduran başka bir örnek yapılan taramalarda görülmemiştir.

4.1.2. Türbeler

İslam Mimarisinin önemli yapıları olan türbeler tanınmış şahsiyetlerin, siyasi ve dini bakımdan önemli kişilerin ve yahut bunların yakınlarının gömüldükleri mezar yapılarıdır. Katalog bölümünde iki adet türbe örneği yer almaktadır. Bu türbeler günümüze sağlam olarak gelmiş olup, bir tanesinin üst örtüsü bulunmamaktadır.

Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Türbesi dikdörtgen planda, üç taraftan kapalı önden ise açık olan türbe eyvan şeklinde iki ayrı mekân şeklinde tasarlanmıştır.

¹⁶⁹ ASLANAPA, Oktay, a.g.e., s.29-219

¹⁷⁰ ŞANCI, Fuat, a.g.m., s.217

¹⁷¹ ŞANCI, Fuat, a.g.m., s.217

¹⁷² SÖZEN, Metin, (1970), a.g.m., s.16

Anadolu’da eyvanlı türbelerin en eski örneği M.1252 tarihli Tunceli Mazgirt Elti Hatun Türbesidir¹⁷³. Günümüzde eyvan kısmı yıkılmış olan bu türbe Malatya örneğine yakınlığı bakımından örnek gösterilebilir.

Bölgesel anlamda uzak olsalar da eyvan tipindeki türbelere Konya Merkez Musalla Mezarlığında yer alan Gömeç Hatun Türbesi (12. yy sonları), Yozgat Çayıralan Çerkez Bey Türbesi (1587-88) ve Kayseri Ali Cafer Türbeleri¹⁷⁴ örnek olarak verilebilir.

Keban’da Yusuf Ziya Paşa’nın kızlarına ait olan türbe kare planda inşa edilmiştir. Anadolu Selçuklulardan beri kullanıla gelen kare planlı bu grubun örnekleri arasında; Kayseri Pınarbaşı Melik Danişment Gazi Türbesi (12. yy sonları), Bitlis Ahlat Şeyh Necmettin Türbesi (1222), Diyarbakır Sultan Sücaeddin Türbesi (1208)¹⁷⁵ ve Diyarbakır Eğil Nebi Melak Türbesi (18. yy)¹⁷⁶, Erzurum Hasan Basri Türbesi ve Üç Kümbetler Anonim Kümbet (13. yy)¹⁷⁷ verilebilir.

4.1.3. Çeşmeler ve Şadırvan

Araştırmamıza konu olan ve katalog kısmında ayrıntılı tanımı yapılan dört çeşme ve bir adet şadırvan bu başlık altında değerlendirilecektir.

Farsça’da “göz” anlamındaki çeşm’den geldiği umumiyetle kabul edilen Çeşme kelimesinin su çıkan kaynak, pınar ve gözlere çeşm denilmesinden kaynaklı bunların akıtıldığı küçük yapılara çeşme denilmektedir¹⁷⁸. Çeşme ile ilgi yayınları bulunan; İbrahim Hilmi Tanışık¹⁷⁹, Semavi Eyice¹⁸⁰, Ayhan Aytöre¹⁸¹, Celal Esad Arseven¹⁸², Yılmaz Önge¹⁸³, Örcün Barışta¹⁸⁴, Nuran Kara Pilehvarian¹⁸⁵, Ayla Ödekan¹⁸⁶ gibi

¹⁷³ KARPUZ, Haşim, *Anadolu Selçuklu Mimarisi*, Konya, 2001, s.75

¹⁷⁴ KARPUZ, Haşim, a.g.e., s.74-75

¹⁷⁵ KARPUZ, Haşim, a.g.e., s.71

¹⁷⁶ TUNCER, O., *Cezmi, Anadolu Kümbetleri Beylikler Osmanlı Dönemi*, Ankara, 1991, s.160-161

¹⁷⁷ YURTTAŞ, Hüseyin, ÖZKAN, Haldun, KÖŞKLÜ, Zerrin, a.g.e., s.132-133

¹⁷⁸ EYİCE, Semavi, “Çeşme”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.8, İstanbul, 1993, s.277

¹⁷⁹ TANIŞIK, H., İbrahim, *İstanbul Çeşmeleri I*, İstanbul, 1943, s.V-VI

¹⁸⁰ EYİCE, Semavi, a.g.m., s.277-288

¹⁸¹ AYTÖRE, Ayhan, “Türklerde Su Mimarisi”, *Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi*, Ankara, 1962, s.58-60

¹⁸² ARSEVEN, C., Esad., *Türk Sanatı Tarihi*, İstanbul, 1954, s.495

¹⁸³ ÖNGE, Yılmaz, *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, İstanbul, 1997, s.14

¹⁸⁴ BARIŞTA, H., Örcün., “Başkent İstanbul’dan Örnekleriyle Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Çeşmeleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.12, Ankara, 2002, s.390-391

¹⁸⁵ PİLEHVARİAN, K., Nuran, “Osmanlı Çeşme Mimarisi”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.12, Ankara, 2002, s.396

¹⁸⁶ ÖDEKAN, Ayla, “Çeşme”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul, 1992, s.488-489

araştırmacılar çeşme tipolojisini çeşitli biçimlerde ele almışlardır. Çeşmeler diğer yapılara göre daha küçük ölçekli ve nispeten sade yapılar oldukları için normal bir yapıdaki cephe ya da yapı elemanı ayrımı çeşmelerde söz konusu olamamaktadır. Bizde değerlendirmemizi Ayla Ödekan'ın yapmış olduğu çeşme tipolojisine¹⁸⁷ göre çeşme örneklerimizi cephe kompozisyonlarına ve buldukları yere (bağımlı ya da bağımsız) göre değerlendireceğiz.

Cephe kompozisyonlarına göre, katalog bölümünde incelemiş olduğumuz çeşmelerden Keban Kaller Mahallesi'nde Yusuf Ziya Paşa Camii'nin Avlunun Güney Cephesinde İstinat Duvarı Üzerinde Yer Alan Çeşme ve Avluya Girişin Sağlandığı Kuzeybatı Cephede Girişin Çaprazında Yer Alan Çeşme ile Fırat Mahallesi'nde Yer Alan Çeşme örneklerimiz sivri kemerli, İstanbul Üsküdar Yusuf Ziya Paşa Çeşmesi (Köşe Çeşmesi) düz atkı kemerli olarak tasarlanmışlardır.

Çeşme cephe kompozisyonlarında sivri kemer kullanımı Anadolu'da yaygın olarak kullanılmış bir cephe düzeni olup, bölgede de bu düzenin çok sayıda örneği karşımıza çıkmaktadır. Örnek verecek olursak Keban Kilise Çeşmesi (18. yy sonu ?), Harput Alaaddin Bey Çeşmesi (1580-1581)¹⁸⁸, Pertek Sağman Köyü Salih Bey Külliyesi Çeşmesi (16. yy), Pertek Çelebi Ağa Camii Çeşmesi (16. yy), Palu Ulu Camii Çeşmesi (18. yy ikinci yarısı), Çemişgezek Eski Ulukale Köyü Meydan Çeşmesi (18. yy), Divriği Süleymanağa Mahallesi Çeşmesi (19. yy)¹⁸⁹, Erzurum Camiarkası Çeşmesi (18. yy), Erzurum Çetenci Abdullah Paşa Çeşmesi III (1754)¹⁹⁰, Arapgir Hacı Şerif Ağa Çeşmesi (19. yy) örnek olarak verilebilir.

Düz atkı kemerli çeşmelere bölgede örnek olarak; Elazığ'da; Merkez Ulukent (Hüseyin Köyü) Mahallesi Seyid Kasım Çeşmesi, Palu Kındık Çeşmesi¹⁹¹ İstanbul'da ise; Üsküdar Ümmü Gülsüm Hanım Çeşmesi (1817-1818), Üsküdar Hibbetullah Valide Sultan Çeşmesi (1791-1792) Beşiktaş Bezm-iAlem Valide Sultan Çeşmesi (1839-1840), Eyüp Mihrimah Sultan Çeşmesi (1838-1839)¹⁹², Beyoğlu Bilal Ağa Çeşmesi (1796-1797), Sarıyer Hasan Paşa (Kaptan Gazi) Çeşmesi (1784-1785), Beyoğlu Hüseyin Paşa Çeşmesi (1798-1799)¹⁹³ Fatih Sadrazam Seyyid Hasan Paşa Çeşmesi (1744-1745)¹⁹⁴

¹⁸⁷ ÖDEKAN, Ayla, a.g.m., s.488-489

¹⁸⁸ AKTAŞ, A., Ferya, a.g.t., s.269

¹⁸⁹ ARDIÇ, Selda, *Divriği Çeşmeleri*, (Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Basılmamış Lisans Tezi), Konya, 2005, s.15

¹⁹⁰ YURTTAŞ, Hüseyin, ÖZKAN, Haldun, KÖŞKLÜ, Zerrin, a.g.e., s.204-263

¹⁹¹ AKTAŞ, A., Ferya, a.g.t., s.275

¹⁹² ERTUĞ, Necdet, a.g.e., C.I, s.87;106; 178,

¹⁹³ ERTUĞ, Necdet, a.g.e., C.II, s.87; 106; 178; 147; 165

Üsküdar Selimiye (Şah Sultan) Çeşmesi (1823-1824), Üsküdar Tiryal Hanım Çeşmesi (1660-1661)¹⁹⁵, Üsküdar Kethüda Mehmet Paşa Çeşmesi (1728)¹⁹⁶ örnek olarak verilebilir.

Buldukları yere göre bağımlı çeşmeler; Keban Kaller Mahallesi'nde Yusuf Ziya Paşa Camii'nin Avlunun Güney Cephesinde İstinat Duvarı Üzerinde Yer Alan Çeşme ve İstanbul Üsküdar Yusuf Ziya Paşa Çeşmesi (Köşe Çeşmesi), bağımsız çeşmelere ise; Keban Kaller Mahallesi'nde Yusuf Ziya Paşa Camii'nin Avluya Girişin Sağlandığı Kuzeybatı Cephede Girişin Çaprazında Yer Alan Çeşme¹⁹⁷ ile Fırat Mahallesi'nde Yer Alan Çeşme bu guruba dâhil olan çeşmelerdir.

Cephe kompozisyonlarına göre, katalog bölümünde incelemiş olduğumuz çeşmelerden Keban Kaller Mahallesi'nde Yusuf Ziya Paşa Camii'nin Avlunun Güney Cephesinde İstinat Duvarı Üzerinde Yer Alan Çeşme ve Avluya Girişin Sağlandığı Kuzeybatı Cephede Girişin Çaprazında Yer Alan Çeşme ile Fırat Mahallesi'nde Yer Alan Çeşme örneklerimiz sivri kemerli, İstanbul Üsküdar Yusuf Ziya Paşa Çeşmesi (Köşe Çeşmesi) düz atkı kemerli olarak tasarlanmışlardır.

Farsça kökenli şad=çok ve revan=akar anlamına gelen kelimelerinin birleştirilmesi sonucu oluşturulmuş olan şadırvan¹⁹⁸ kelimesi Türkçeye farklı bir anlam kazanarak geçmiştir. Mimari bir terim olarak cami avlularında ortadaki havuzun çevresindeki musluklardan ve ortasındaki fiskiyeden su akan, üzeri kubbeli abdest yerini ifade eder¹⁹⁹. İslam Dininin temizliğe önem vermesi ve ibadetinde abdest alınarak yapılmasının bir sonucu olarak cami avlularında kendine yer bulmuş olan şadırvan mimarisinde bir takım estetik unsurlar da aranmamış değildir.

Katalog bölümünde incelemiş olduğumuz bir adet şadırvan örneği yer almaktadır. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi içerisinde inşa edilmiş olan bu şadırvan hem bölgede benzer uygulamaya, yani orijinal şadırvanlı cami örneğine pek rastlanılmaması ve çokgen planı ile güzel bir örnek teşkil etmektedir²⁰⁰.

¹⁹⁴ ERTUĞ, Necdet, a.g.e., C.III, s.87; 106; 178; 33

¹⁹⁵ HASKAN, N., Mehmet, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, C.3, İstanbul, 2001, s.1144-1177

¹⁹⁶ ÇEÇENER, H., Besim, *Üsküdar Merkez Mahalleleri Osmanlı Dönemi Su Uygurluğı Eserleri*, İstanbul, 2007, s.62

¹⁹⁷ Bu çeşme örneğimiz sonradan yapılan duvarlar ile kısmen bağımlı hale getirilmiş olsa da orijinalinde bağımsız bir çeşmedir. Bkz. Katalog 2.3.1.8.2. Avluya Girişin Sağlandığı Kuzeybatı Cephede Girişin Çaprazında Yer Alan Çeşme

¹⁹⁸ ARSEVEN, C., Esad., a.g.e., s.511

¹⁹⁹ KILCI, Ali, "Şadırvan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.10, İstanbul, 2010, s.219

²⁰⁰ TALİ, Şerife, *Osmanlı Dönemi İstanbul Camilerinde Şadırvanlar*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2009, s.58-62;

Çokgen planlı cami şadırvanı örneklerine; bölgesel anlamdan Diyarbakır Ulu Camii Şadırvanı (1849), Diyarbakır Behram Paşa Camii Şadırvanı (1572), Ankara Hacı Bayram Camii Şadırvanı (1427), Kastamonu Taşköprü Abdal Hasan Zaviyesi Şadırvanı (15. yy), İstanbul Sultan Ahmet Camii Şadırvanı (1617), Kocaeli Yukarı Halidere Şadırvanıdır (17. yy.)²⁰¹, Edirne Selimiye Camii Şadırvanı (1569-1574) örnek olarak verilebilir.

İstanbul örneklerini ise; Fatih Camii Şadırvanı (1463-1470), Aksaray Davut Paşa Camii Şadırvanı (1798-1799), Yedikule İmrahor İlyas Bey Camii Şadırvanı (15. yy), Eyüp Cezeri Kasım Paşa Cami Şadırvanı (1515), Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Cami Şadırvanı (1571-1572), Fatih Hacı Hamza Cami Şadırvanı (1577), Beyoğlu Çorlulu Ali Paşa Cami Şadırvanı (1763-1764), Fatih Hekimoğlu Ali Paşa Cami Şadırvanı (1734-1735), Fatih Haseki Sultan Cami Şadırvanı (1538-1540), Eminönü Küçük Ayasofya Cami Şadırvanı (1740)²⁰² şeklinde sıralayabiliriz.

4.1.4. Kütüphane

Arapça kökenli kütüb=kitaplar²⁰³ kelimesi ile Farsça kökenli hane=ev²⁰⁴ anlamına gelen kelimelerin birleşmesi ile oluşmuş olan kütüphane; kuruluş amaç ve görevine uygun olarak kitap, film, plak vb. her türlü düşünce ve sanat ürününü toplayan, düzenleyen ve genel olarak karşılık gözetmeden ve ayırım yapmadan okurların yararına sunan kurum²⁰⁵ anlamına gelmektedir.

Mısır ve Mezopotamya'daki kazılarda ortaya çıkarılmış olan kütüphaneler bilinen ilk ve önemli kütüphaneler olup, bunlar tapınak ve saray kütüphaneleridir²⁰⁶. Helenistik Çağ'da ise Bergama ve İskenderiye kentlerinde yapılmış olan kütüphaneler²⁰⁷ bulunmaktaydı. İslam dünyasında ise ilk kütüphanelerin Emeviler Döneminde aynı zamanda birer okul olarak görev yapan mescidlerde ortaya çıktığı

Şadırvanlar ile ilgi doktora tezinde yapmış olduğu sınıflandırmaya göre çokgen planlı cami şadırvanı özelliği taşıyan grup içerisinde değerlendirebiliriz.

²⁰¹ YÜTER, Z., Fatma, *İstanbul'da Su Mimarisi ve Şadırvanlar*, (Haliç Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Atat Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2014, s.80

²⁰² TALİ, Şerife, *Osmanlı Dönemi İstanbul Camilerinde Şadırvanlar*, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2009, s.65-255

²⁰³ DEVELİOĞLU, Ferit, a.g.e., s,619

²⁰⁴ DEVELİOĞLU, Ferit, a.g.e., s,373

²⁰⁵ GÜNDÜZ, Mahmut, "İslam'da Kitap Sevgisi ve İlk Kütüphaneler", *Vakıflar Dergisi*, S.XI, Ankara, 1976, s.167

²⁰⁶ ÜNALAN, S., Hacer, a.g.e., s.21

²⁰⁷ SÖZEN, Metin, TANYELİ, Uğur, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1999, s.132-133

sanılmaktadır²⁰⁸. İslam Dininin okumayı, öğrenmeyi, ilim sahibi olmayı her insana farz kılması²⁰⁹ kitabın dolayısı ile kitapların sağlıklı ve korunaklı bir şekilde saklanması, herkesin kolay bir şekilde ulaşabilmesi İslam Dünyasında da kütüphane yapılarının yapılmasının en büyük sebebidir.

Anadolu'da Selçuklu ve Beylikler dönemlerinde Büyük Selçuklu dönemi kütüphaneleri bir cami, medrese vb. bir yapının içinde kütüphaneler görülmektedir. Özellikle hemen her medresede kütüphane kurulduğu bilinmektedir²¹⁰. Anadolu Selçukluların başkenti Konya'da başlangıçtan itibaren büyük bir ilim hareketinin yaşandığı bir şehir olmuştur. Bu sebepten olsa gerek Anadolu'da ilk özel kütüphanenin kuruluşu Konya'da görülmüştür. Anadolu Selçuklular Döneminde Anadolu'da kazalarda, hatta köylerde bile medrese ve kitaplıklar vardı²¹¹. Anadolu'da eski çağlardan beri varlığı bilinen kütüphaneler 18-19. yüzyılda batılılaşmanın bir simgesi olmuşlar²¹² ve bu dönemde Anadolu'da özellikle İstanbul'da birçok kütüphane yapılmıştır²¹³. Osmanlı devleti sınırları içerisinde 1894 tarihinde 276 kitaplık bulunmakta idi²¹⁴.

İslam mimarisinde sadece dini ihtiyaçların değil, sosyal ihtiyaçlarında düşünüldüğünü gösteren yapılar olan külliyeler ve bu külliyelerden birisi olan Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi ve onun bir parçası olan kütüphane yapısı sosyal amaçlı yapılara bir örnek teşkil etmesi bakımından Anadolu'da yapılmış olan güzel bir örnektir.

Mahmut Gündüz Osmanlı İmparatorluğundaki kütüphaneleri; cami ve medrese kitaplıkları, cami ve medrese kütüphaneleri, saray kütüphaneleri ve genel - özel kütüphaneler olmak üzere dört başlık altında sınıflara ayırmıştır²¹⁵. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Kütüphanesi'ni bu sınıflama içerisinde "cami ve medrese kütüphaneleri" sınıfına dâhil etmek mümkündür.

Keban'a yakın yerlerden; Arapgir'de Yusuf Ziya Paşa'nın kısa bir süre kölesi olduğu Ispanakçı Mustafa Paşa tarafından 1773-74 tarihinde inşa edilen Molla Eyüp Kütüphanesi ile Darende'de 1778 tarihinde külliyenin bir parçası olarak inşa edilen

²⁰⁸ ERÜNSAL, E., İsmail, "Kütüphane", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.27, İstanbul, 2003, s.11

²⁰⁹ GÜNDÜZ, Mahmut, a.g.m., s.185

²¹⁰ ÜNALAN, S., Hacer, a.g.e., s.27

²¹¹ GÜNDÜZ, Mahmut, a.g.m., s.181

²¹² KUBAN, Doğan, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul, 2007, s.557-662

²¹³ ARSEVEN, C., .Esad., a.g.e., s.470

²¹⁴ KUBAN, Doğan, a.g.e., s.558

²¹⁵ GÜNDÜZ, Mahmut, a.g.m., s.183

Cebecizade Mehmed Paşa Kütüphanesi Keban'daki kütüphane gibi düzgün kesme taştan kubbeli olarak inşa edilmiş olmaları ile benzer özellik taşıırken Keban'da ki kütüphane iki katlı olarak inşa edilmiş olması ile bu kütüphanelerden ayrılırlar. Eğimli arazide yol kotunun oldukça altında kalan kütüphanenin diğer örnekler gibi tek katlı inşası içerinin karanlık olmasına yol açacağından bu durum düşünülmüş olmalı ki iki katlı bir plan tercih edilmiştir.

İki katlı kütüphanelere Anadolu'da; Kastamonu Şeyh Şabanı Veli Kütüphanesi (1611-1612), Antalya Elmalı Ümmü Gülsüm Hanım Kütüphanesi (1904), Sivas Merkez Ziya Bey Kütüphanesi (1908) örnek olarak verilebilir²¹⁶.

Külliyeye içerisinde yer alan erken tarihli kütüphaneye Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'nin (1529) batı avlu girişin üzerindeki iki odadan oluşan kitaplık²¹⁷ güzel bir örnek teşkil etmektedir. İstanbul'da iki katlı olarak inşa edilmiş olan kütüphaneler; Vefa Sadrazam Şehit Ali Paşa Kütüphanesi (1715), Üsküdar Ahmediye Kütüphanesi (1721), Veliyüddin Efendi Kütüphanesi (1734), Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi Kütüphanesi (1738), iki katlı olup, Keban örneğinde olduğu gibi ikinci katlar kitap deposu²¹⁸ olarak kullanılmıştır.

4.1.5. Köprü

Köprü en basit anlamı ile köprü, yaya ve taşıtları herhangi bir yatay engelleri aşmaları için inşa edilmiş strüktürdür²¹⁹. İnsanlığın var oluşundan beri akarsuları ve doğal engelleri kolayca aşmak her zaman sorun olmuştur. İnsanoğlu bu durum ile ilgili sürekli çözümler üretilmeye çalışılmış ve işte bu uğraşların sonucunda köprü mimarisi doğurmuştur.

Mimarlık tarihinin bilinen en eski taş köprüsünden biri Anadolu'da M.Ö XIII. yüzyılda Hititlerin başkenti Boğazköy'de inşa edilmiştir. Çanakkale'nin Ayvacık İlçesinde Behramkale Köyünde olduğu gibi Anadolu'da antik çağdan kalma köprü kalıntıları da vardır²²⁰. Roma ve Bizans döneminden günümüze ulaşan çok sayıda köprü vardır ve bunlar hala kullanılmaktadır. Roma çağına ait köprülere örnek olarak Bergama, Çavdarhisar, Cendere ve Adana Taş Köprü verilebilir. İmparator Justinianus'un yaptırmış olduğu Beşköprü olarak bilinen köprü ise Bizans Çağı

²¹⁶ ÜNALAN, S., Hacer ,a.g.e., s.168; 346; 397

²¹⁷ KUBAN, Doğan, a.g.e., s.558

²¹⁸ KUBAN, Doğan, a.g.e., s.560

²¹⁹ SÖZEN, Metin, TANYELİ, Uğur, a.g.e., s.137

²²⁰ ÇULPAN, Cevdet, a.g.e., s,1-2

köprüsüne örnek olarak verilebilir. Selçuklu ve Beylikler döneminde de köprü inşaatına devam edilmiştir. Osmanlı döneminde ise köprülerin bakımı ve onarımı ile ilgilenen bir grup oluşturulmuştur. Bu dönemde köprüler vakıf yolu ile yapılmaya devam edilmiştir²²¹.

Cevdet Çulpan köprü tipolojisini dönemlere göre ayırmış (Antik, Roma, Bizans, Uzakdoğu, Selçuklu ve Osmanlı gibi) Anadolu Türk Devri Köprülerini farklı özelliklerine göre sekiz başlık altında ele almış²²², Kazım Çeçen köprüleri kâgir, ahşap ve yüzer köprüler olarak üç grupta incelemiş²²³, Fügen İlder ise düz ve dik köprüler olmak üzere iki gruba ayırarak ele almıştır²²⁴.

Katalog kısmında yer alan Tağar Köprüsü Fügen İlder'in yapmış olduğu köprü tipolojisine göre tek kemer gözlü dik bir köprüler tipolojisine girmektedir. Tek kemer açıklıklı dik köprüler Anadolu'da Romanlılar'dan beri kullanılan bir plan şeması olup, bu köprülerin en tanınmış 2. yüzyılda Adıyaman Kahtada'da Cendere suyu üzerinde yapılmış olan Cendere Köprüsüdür²²⁵. Selçuklu çağına ait Çemişgezek Sivindin Köyünde Karar Deresi üzerinde yer alan Sivindin Köprüsü (12-13. yy)²²⁶ tek kemer açıklıklı plan şemasına sahip olması, aynı bölgede olması ve Tağar Köprüsünden önceki bir tarihte yapılmış olması sebebi ile Tağar Köprüsü'ne örnek teşkil etmiş olmalıdır.

Karadeniz bölgesi özellikle Rize Anadolu'da tek kemer gözlü köprülerin en çok bulunduğu bir yerleşim alanına sahiptir²²⁷. Rize köprülerine örnek olarak; Hala Lıvık Çakesli Köprüsü (1797)²²⁸, Şenyuva (Çıncıva) Köprüsü (1696)²²⁹, 19. yy örneklerine ise; Çamlıhemşin Kavak Köprüsü, Çayeli Kaptanpaşa Köprüsü ve Merkez Ambarlı Köprüsü'nü örnek verebiliriz.

Sivas Divriği Murçinge Köprüsü (13. yy)²³⁰, Elazığ Ağın Karamağra Köprüsü (5-6. yy)²³¹, Elazığ Keban Alişan Değirmen Köprü (12-13. yy)²³², Gümüşhane Karamustafa Deresi Köprüsü (yapılış tarihi bilinmiyor) ve Gümüşhane Gümüşkaya

²²¹ PEKİN, Faruk, YILMAZ, F., Hayri, a.g.e., s.6-7

²²² ÇULPAN, Cevdet, a.g.e., s.1-7

²²³ ÇEÇEN, Kazım, "Köprü", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.26, Ankara, 2002, s.252-254

²²⁴ İLTER, Fügen, *Osmanlılara Kadar Anadolu Türk Köprüleri*, Ankara, 1978, s.27

²²⁵ SÖZEN, Metin, TANYELİ, Gülsün, GERMEN, Murat, *Türkiye'nin Köprüleri*, İstanbul, 2000, s.12

²²⁶ ÇULPAN, Cevdet, a.g.e., s.76

²²⁷ ALTINSAPAN, Erol, *Tek Kemer Gözlü Rize Köprüleri*, Eskişehir, 2001, s.1

²²⁸ ALTINSAPAN, Erol, a.g.e., s.58

²²⁹ ALTINSAPAN, Erol, a.g.e., s.63

²³⁰ PEKİN, Faruk, YILMAZ, H., Fehmi, a.g.e., s.174

²³¹ ÇULPAN, Cevdet, a.g.e., s.3

²³² ÇULPAN, Cevdet, a.g.e., s.76

(Kodilbahçe) Köprüsü (yapılış tarihi bilinmiyor)²³³, Van Erçiş Koç Köprüsü (yapılış tarihi bilinmiyor)²³⁴, Arapgir. Derbeder Köprüsü (18. yy ikinci yarısı)²³⁵ ve Eski Arapgir Kale Köprüsü (Beylikler Dönemi)²³⁶ bölgede tek kemer gözlü dik köprü örnekleri arasında sayabiliriz.

4.1.6. Hamamlar

Hamamlar temizliğin temel alındığı İslam Dini gereği Türk-İslam mimarisi içerisinde şehirlerin vazgeçilmez yapısıdır. Arapça'da "ısıtmak; sıcak olmak" anlamındaki hamm (hamem) kökünden türeyen hamam (hammâm) kelimesinin sözlük anlamı "ısıtan yer" demek olup, "yikanma yeri" mânasında kullanılmaktadır²³⁷.

Anadolu'da Gaziantep'in İslâhiye ilçesi dolaylarındaki Zincirlihöyük'te yapılan kazılarda, milâttan önce 1200 yıllarına doğru büyük Hitit Devleti yıkıldıktan sonra kurulan Geç Hitit döneminde yapılmış bir hamam kalıntısı bulunmuştur²³⁸. Antik dönemde Roma devrinde yaygınlaşmış olan hamam mimarisi Bizans devrinde de devam etmiştir. Türklerde ilk hamam örneği ise Büyük Selçuklular dönemine ait olup, İran'da bulunan Nigar Hamamı'dır²³⁹. Belirli bir plan şemasında inşa edildikleri için yıllar içerisinde plan şeması pek değişme uğramayan hamam mimarisi, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı mimarisinde çifte hamamlar olarak karşımıza çıkar.

Semavi Eyice Osmanlı Hamamları üzerine çalışmalar yapmış ve Osmanlı Dönemi hamam mimarisinde sıcaklıkların başlıca altı değişik planda uygulandığını tespit edilmiştir²⁴⁰. Bu tipolojiyi ise şu şekilde sıralamıştır;

- A Tipi. Sıcaklığı dört eyvanlı ve köşelerde halvet hücreleri olan tip
- B Tipi. Sıcaklığı yıldızvari tip
- C Tipi. Kare bir sıcaklık etrafında sıralanan halvet hücreli tip
- D Tipi. Sıcaklığı çok kubbeli tip
- E Tipi. Sıcaklığı kubbeli dikdörtgen şeklinde olan çifte halvetli tip
- F Tipi. Ilıklık-sıcaklık ve halvetin eş odalar halinde olduğu tip

²³³ ÇULPAN, Cevdet, a.g.e., s.207

²³⁴ ÇULPAN, Cevdet, a.g.e., s.209

²³⁵ *Malatya Kültür Envanteri*, Malatya, 2014, s.194

²³⁶ *Malatya Kültür Envanteri*, Malatya, 2014, s.196

²³⁷ EYİCE, Semavi, "Hamam", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.15, İstanbul, 1997, s.403

²³⁸ EYİCE, Semavi, (1997), a.g.m., s.403

²³⁹ KARPUZ, Haşim, a.g.e., s.105

²⁴⁰ EYİCE, Semavi, (1997), a.g.m., s.417-419

Çağın getirdiği yenilik olarak her evin kendi banyosunun olması hamamlara olan ilginin azalmasına sebep olmuştur. Kendi kaderine terk edilen hamamlar ya yıkılmış ya da yıkılmaya yüz tutmuştur. Tezimize konu olan iki adet hamamda da yıllar yılı kullanılmadıklarından yıkılan hamamlar ile aynı kaderi paylaşmaktadırlar.

Bu iki hamam örneğimiz Keban İlçesinde yer almaktadırlar. Hamamlardan Yusuf Ziya Paşa Hamamı şehir merkezinde halkın kullanımına açık olarak yapılmıştır. Doğu-batı doğrultulu dikdörtgen planda inşa edilmiş olan bu hamam klasik planda doğuda soyunmalık, ılıkılık, dört eyvanlı sıcaklık ve batıda ise külhan bölümlerinden oluşmaktadır. Sıcaklık kısmı kubbe diğer mekânlar ise tonozlar ile örtülüdür. Semavi Eyice'nin yapmış olduğu hamam tipolojisine göre; A Tipi. Sıcaklığı dört eyvanlı ve köşelerde halvet hücreleri olan tip özelliği taşımaktadır. Elazığ Harput Cimşit Hamamı (16. yy) Keban örneğindeki gibi klasik tarzda soğukluk, ılıkılık, sıcaklık ve külhan kısmından oluşmaktadır. Sıcaklığın üstü kubbe ile örtülü olan hamamdan farklı olarak diğer kısımlarda da küçük kubbeler kullanılmıştır.

Bölgede sıcaklığı dört eyvanlı ve köşelerde halvet hücreleri olan tipin diğer örnekleri; Harput Kale Hamamı (16. yy ikinci yarısı), Palu I. Nolu Hamam (1659-1660)²⁴¹ ve Harput Yeni Arslaniye Hamamı²⁴² şeklinde sıralanabilir.

Katalog bölümünde yer alan diğer hamam örneği ise Yusuf Ziya Paşa'nın Konağı dâhilinde inşa edilmiş olan hamamdır. Kare planlı hamamın sadece sıcaklık bölümü olup, üzeri ise kubbe (kubbesi günümüzde yıkılmıştır) ile örtülüdür.

Özel saray, konak ve yalı hamamlarından günümüze çok az örnek ulaşabilmiştir. XVIII-XIX. yüzyıllarda genellikle tuğladan yapılan bu hamamlar, tek bir kitle içine toplanmış her biri birkaç metre karelik hacimlerden ibarettir. Bunlardan Vefa'da Coğrafya Enstitüsü iç avlusunda ve Eyüp'ün merkezinde restorasyonu yapılmış bir konağın bahçesinde küçük konak hamamının harabeleri hâlâ durmaktadır. Boğaziçi'ndeki Zarif Mustafa Paşa Yalısı Hamamı Zarif Orgun tarafından müstakil bir makalede incelenmiştir. XVIII. yüzyılda yapılan bu özel yalı hamamında, sıcaklık bölümündeki kurnaların ayna taşlarının iki yanında şamdanlık nişleri vardır. Özel hamamların son örneklerinden biri, günümüzde Çamlıca Kız Lisesi içinde bakımsız halde bulunan, işlemeli mermer süslemesiyle dikkati çeken Ahmed Râtib Paşa

²⁴¹ ARSLAN, Celil, a.g.t., s.348-352

²⁴² ARSLAN, Celil, a.g.t., s.504

Konağı'ndadır. Üsküdar Çinili'de ki Afganîler Tekkesi bahçesi köşesinde harap halde duran hamam ise henüz dikkat çekmemiş bir örnektir²⁴³.

4.1.7. Köşk

Büyük bir sivil yapıya bağlı veya bağımsız olarak inşa edilen süslü küçük binaları nitelendirmek için kullanılan köşk kelimesi aslen Farsça kökenli olup, kır ve açıklık yerlerde ya da bahçe içinde bulunan bağımsız evleri, yazlık binaları ifade eder. Ayrıca bir saray veya konak bahçesinde müstakil olarak yapılan süslü küçük binalar ile spor yarışmalarının izlendiği, önlerinde yer alan meydanlarda cirit, tomak gibi oyunların oynadığı bazı yapılara köşk denilmektedir. Gülhane ve Dolmabahçe Köşkleri örneğin Alay Köşkü gibi²⁴⁴.

Tezimize konu olan ve katalog kısmında incelemiş olduğumuz bir adet köşk yapımız bulunmaktadır. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa Köşkü (Nüzhət-ül Hazra) kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen bir alan üzerinde kareye yakın dikdörtgen planda iki katlı olarak kâgir ve ahşap malzemeden inşa edilmiştir.

Köşkler başkent olmaları sebebi ile yoğun olarak İstanbul ve Edirne'de yapılmışlardır. Birden fazla katlı olarak yapılan İstanbul köşklarine; Florya Köşk'ü (18. yy başında III. Ahmed devrinde inşa edildiği bilinmektedir), İstinye Bahçe Köşk'ü (18. yy başında III. Ahmed devrinde yapılmıştır.) Heybeliada Hünkâr Köşkü (19. yy ilk yarısı II. Mahmud devrinde yapılmıştır) örnek olarak verebiliriz²⁴⁵.

Anadolu'da ise birden fazla katlı olarak inşa edilmiş köşkler; Diyarbakır Merkez Gazi (Seman) Köşkü (15. yy), Diyarbakır'da Dicle kıyısında Cihannüma Köşkü (17. yy başları)²⁴⁶, daha sonraki dönemlerde yapılan birden fazla katlı bulunan köşklere ise; Diyarbakır Merkez Bekir Paşa (Ömer Bekir Köşkü) Köşkü (19. yy sonu 20. yy başında) Diyarbakır Merkez Kuşdili Köşkü (1904)²⁴⁷, Trabzon Atatürk Köşkü'ü (1840)²⁴⁸ örnek olarak verilebilir.

²⁴³ EYİCE, Semavi, (1997), a.g.m., s.421

²⁴⁴ DENKNALBANT, Ayşe, "Köşk", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.26, Ankara, 2002, s.279-280

²⁴⁵ DENKNALBANT, Ayşe, a.g.m., s.280-281

²⁴⁶ SÖZEN, Metin, *Diyarbakır'da Türk Mimarisini*, İstanbul, 1971, s.236

²⁴⁷ ÇİFTÇİ, Pınar, *Diyarbakır'ın Dicle Kıyısı'ndaki Köşk Yapıları*, (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2007, s.25-34

²⁴⁸ KARPUZ, Haşim, *Trabzon*, Ankara, 1990, s.74

4.2. Malzeme ve Teknik

4.2.1. Taş

Birçok uygarlıkta olduğu gibi Türklerde de uzun süre durması arzu edilen dini ve diğer yapılar özellikle 15. yy'dan sonra sıklıkla taş kullanılarak yapılmıştır²⁴⁹. Taşın doğada bolca bulunması kolay ve çabuk elde edilebilir bir malzeme olması hali ile taşın yapılarda en çok tercih edilen malzeme olmasının diğer bir sebebidir.

Birçok mimari yapıda olduğu gibi çalışmamıza konu olan yapıların genelinde taş malzemenin ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmektedir. İncelemiş olduğumuz yapılarda taş üç şekli ile yonu, kesme ve moloz olarak kullanılmıştır. Taş süslemeler ise alçak kabartma, oyma ve ajur tekniğinde yapılmıştır.

Taş malzemenin yonu taşı şeklindeki hali yapılarda ağırlıklı olarak beden duvarlarında kullanıldığını görülmüştür. Ayrıca yonu taşı, Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesinde merdiven basamakları (güneybatı cephede yer alan girişte merdiven basamakları sonrada mermer ile kaplanmıştır.) ve avlunun zemininde, köprü örneğinde tempan duvarları ile tabliye kısmında Üsküdar Yusuf Ziya Paşa Çeşmesinin (Köşe Çeşmesi) su deposu yonu taş tuğla ile beraber kullanılarak almaşık duvar tekniğinde inşa edilmiştir.

Taşın kesme şekli bütün yapı gruplarında kapı ve pencerelerin söve lentolarında kullanılmıştır. Ayrıca sütunlarda, ayaklarda, kemerlerde, mihrap, minber, köşe pahları ile payandalarda, son cemaat yerinin zemin kaplamalarında ve minarenin tamamında, köprüde kemer ve korkuluklarda, çeşmelerden üç adedinde (İstanbul Üsküdar Yusuf Ziya Paşa Çeşmesi hariç); çeşme nişinde, ayaklarda ve kemerde kısacası ön cephelerde, köşk örneğimizde sütunlarda ve güney cephede yer alan merdivenlerde, kütüphanede ocak ve bacada, helâda giriş kapıları kesme taştan inşa edilmiştir. Şadırvan ve Keban da Yusuf Ziya Paşa'nın kızlarına ait türbenin tamamında ise kesme taş kullanılmıştır. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Türbesinde mezar taşlarında kullanılmıştır.

Taşın moloz taş şekli ise; Çemişgezek Ulukale Köyü Camii, Keban da Yusuf Ziya Paşa'nın Konağının Hamamında ve Keban Külliyesinin helâ duvarlarının ağırlıklı olarak moloz taş ile örüldüğü görülmektedir.

²⁴⁹ ARSEVEN, C., Esad., a.g.e., s.747

4.2.2. Ahşap

Ahşap malzeme çalışma kapsamımızda yer alan yapılarda yoğunluk olarak ikinci sırada kullanılan bir malzeme olmuştur. Ahşap malzemede teknik olarak kazıma, çakma ve kafes tekniği kullanılmıştır. Çeşmeler, köprü ve şadırvan (Çemişgezek Ulukale Köyü Camii yıkılmış olduğunda ahşap malzemesi hakkında tespit yapılamamıştır) hariç diğer bütün yapılarda ahşap malzeme kullanılmıştır. İç mekânlarda zemin kaplamasında, Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii harim ve son cemaat yerinin tavan kaplamalarında, yapıların kapı ve pencere kanatlarında ahşap malzeme kullanılmıştır. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Camiinde vaaz kürsüsü, Hünkâr ve kadınlar mahfili Kütüphane doğu cephede yer alan balkonun ve üst katta yer alan kitaplık ise tamamen ahşaptan yapılmıştır. Keban Yusuf Ziya Paşa'nın kızlarının türbesinde pencere lentoları ahşaptır. Konumuz olan yapılar içerisinde en fazla ahşap malzemenin kullanıldığı yapılardan birisi Erzurum Yusuf Ziya Paşa Köşkü (Nüzhet-ül Hazra) olup, bu yapıda ahşap farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Ahşap malzeme taşıyıcı sistemde, çatı saçaklarında, doğu cephede yer alan çatıda yer alan güvercinlikte kullanılmıştır.

Ayrıca Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi'ne ait hat levhalarında kağıt üzerine yazıldıktan sonra ahşap üzerine yapıştırılarak oluşturulmuşlardır.

4.2.3. Maden

Türk Maden Sanatında iki ana yapım tekniği kullanılmıştır. Bu teknikler sığ ve ağzı geniş olan eserlerin yapımında kullanılan çekiş ile vurmak sureti ile yapılan “dövme” ve büyük boyutlu eserlerde uygulanan eritilmiş madenin istenilen biçimlerde hazırlanmış kalıplara dökülerek şekil aldırılması yolu olan yapılan “döküm” tekniğidir. Hazırlanan eser üzerinde yapılacak süslemede ise başlıca; kazıma (hak), çalma, kabartma, telkari, savat, delik-işi (ajur), kakma ve yıldız tekniği uygulanmıştır²⁵⁰.

Çalışmamıza konu olan yapılar içerisinde madeni eserlerin kullanıldığı yapılar Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi ve Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapılardan Malatya örneğinde sadece pencere şebekeleri orijinal olup, diğer madeni eserler günümüz yapımıdır. Keban Madencilik faaliyetlerinin yoğun

²⁵⁰ ERGİNSOY, Ülker, “Türk Maden Sanatı”, Başlangıçtan Bugüne Türk Sanatı Tarihi, Ankara, 1993, s.345

olduğu bir yerleşim yeri olması Keban örneğinin en fazla madeni eserin kullanıldığı yapı olmasının doğal bir sonucudur.

Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesinde; cami de aydınlatma amacıyla kullanılan şamdanlarda, külliyenin genelinde ise pencere şebekeleri, pencere ve kapıların kulp ve menteşeleri, âlemlerde ve üst örtüde kullanılan bir malzemedir.

Katalog bölümünde yer alan altı adet şamdan örneğimiz pirinçten dökme tekniğinde yapılan parçaların lehim ile birleştirilmesi ile oluşturulmuşlar ve kazıma tekniği ile üzerlerine bitkisel ve geometrik bezeme, tarih ve vakfiyeleri yazılmıştır. Bu şamdanlardan iki örnek oldukça büyük boyutlarda olup, büyüklüklerinden dolayı mihrap ya da berat şamdanı olarak adlandırılan bu iki örnek bu özelliği ile diğerlerinden ayrılmaktadır. Şamdanları önemli kılan unsur ise üzerlerinde vakfiyelerinin bulunmasıdır. Vakfiyelerinde; “Vakafe el- Hac Yusuf Ziya Paşa” yazmaktadır. Üzerinde kitabesi bulunan bu tarz şamdanlara örnek olarak Boston Museum Of Fine Arts ‘da yer alan üzerinde 532 (1137) tarihi ile Sultan Sencer adı yazan gümüş şamdan²⁵¹, Türk İslam Eserleri Müzesinde yer alan üzerinde “Bayezid Han bin Mehmed Han” yazan tombak şamdan²⁵². Türk İslam Eserleri Müzesinde yer alan ve üzerinde I. Ahmed ve IV. Murad’ın ismi ile 1639 tarihi yazan gümüş şamdan²⁵³ ve yine Türk İslam Eserleri Müzesinde yer alan “Vakfı Gonca Hatun 1120” yazan pirinç şamdan²⁵⁴ ve Ankara Vakıf Eserleri Müzesinde bulunan İstanbul Şeyh Devati Mustafa Efendi Camii Şamdanı üzerinde kitabesi bulunan diğer bir şamdan örneğidir.

Pencere ve kapıların kulp ve menteşeleri demirde dövme tekniği ile yapılmış, delik-işi (ajur) tekniği ile süslenmiş ve bazı parçaların üzeri kabalar ile hareketlendirilmiştir. Pencere şebekeleri döküm tekniğinde demirden yapılmışlardır. Bakır olan âlemler ise hem dövme ve hem de döküm tekniğinde yapılmıştır. Son cemaat yeri kubbесinin üzerinde yer âlem ise üzerinde delik-işi (ajur) tekniği ile “Ya Allah Ya Muhammed Lâ İlâhe İllallah Muhammedun Resulullah sene 1212” yazması bakımından tek örnektir. Külliye cami ve kütüphanesinin kubbeleri kurşun ile kaplıdır.

²⁵¹ ASLANAPA, Oktay, (1999), a.g.e., s.333-334

²⁵² ERGİNSOY, Ülker, a.g.e., s.354

²⁵³ ERGİNSOY, Ülker, a.g.e., s.359-360

²⁵⁴ ERGİNSOY, Ülker, a.g.e., s.359-360

4.2.4. Diğer Malzemeler

Bu başlık altında konumuz olan yapılarda kullanılan mermer, tuğla ve alçı malzeme örneklerini vereceğiz.

İstanbul Üsküdar Yusuf Ziya Paşa Çeşmesi tamamen mermerden yapılmış arkasında yer alan su deposu ise tuğla ve yonu taştan almaşık duvar tekniğinde inşa edilmiştir.

Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Hamamında kubbe ve tromplar tuğla kullanılarak inşa edilmiştir. Keban Yusuf Ziya Paşa Konağına ait hamamda bugün yıkılmış olan sıcaklık kısmı kubbesinde ve tonozlarda tuğla malzemenin kullanıldığını görülmektedir. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi'nde avlu üzerinde medreseye ait olduğu düşünülen tuğla örgülü duvar kalıntılarına rastlanmıştır.

Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Camii de üst seviyede yer alan pencereler alçı şebekeli olarak yapılmışlardır. Kütüphane de kubbe pencere şebekeleri ile kitaplığı kubbesi ise alçı malzemedan yapılmıştır.

4.3. Yapı Elemanları

4.3.1. Mimari Elemanlar

4.3.1.1. Cephe Düzenleri

Yapıların cephe düzenlerine baktığımız zaman genelinde bir sadelik hâkimdir. Camilerde giriş kuzey cephede yer aldığı bu cepheler son cemaat yeri olarak değerlendirilmiştir. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Camii kuzey cephede yer alan gösterişli taç kapısının olması bu yapıyı diğerlerinden ayırmaktadır. Camilerde Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii de güney cephede iki katlı olan pencere düzeni diğer cephelerde tek katlı görülmektedir. Düz atkı kemerli olan pencereler dikdörtgen formda değerlendirilmiştir. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Camii de bütün cephelerde iki katlı olan pencere düzenlemesi kuzey cephede tek katlı olarak görülmektedir. Alt seviyedeki pencereler dikdörtgen formda düz atkı kemerli olup, kemerin üst kısmı yuvarlak kemerli sağır niş şeklinde düzenlenmiştir. Üst seviyedeki pencereler ise daha küçük boyutta yuvarlak kemerli olarak yapılmışlardır. Camin güneydoğu ve güney batı köşeleri düzgün kesme taştan pahlanmış olarak yapılmıştır.

Katalog kısmında yer alan iki türbe örneğinde de giriş cepheleri belirgin olarak tasarlanmıştır. Malatya örneğinde türbe üç cepheden kapalı olup, batı tarafta yer alan giriş cephesi önden ise tek ayağa oturan iki sivri kemerli bir açıklığa sahiptir. Keban

örneğinde ise türbeye giriş batı cephede yer alan sivri kemerli ve taş bezemeler ile hareketlendirilmiş kapı ile sağlanmaktadır. Türbenin bütün cephelerinde tek katlı pencereler görülmektedir. Düz atkı kemerli olan pencereler dikdörtgen formda olup, kemerin üst kısmı yuvarlak kemerli sağır niş şeklinde düzenlenmiştir.

Çeşmeler klasik tarzda tek cephe olarak inşa edilmişlerdir. Üsküdar Yusuf Ziya Paşa Çeşmesinin de empire üslûp kanalıyla gelen İlkçağ sanatının üçgen alınlığı çeşmenin tacı olmuştur²⁵⁵. Çeşmelerden iki tanesi Keban Kaller Mahallesinde Yusuf Ziya Paşa Camii'nin Avluya Girişin Sağlandığı Kuzeybatı Cephede Girişin Çaprazında Yer Alan Çeşme ile Fırat Mahallesinde Yer Alan Çeşme orijinalinde bağımsız olarak yapılmış olsalar da günümüzde eklene yapılar ile bağımlı hale getirilmişlerdir. Keban örneklerinde çeşme nişini iki yandan düzgün ayaklara oturan sivri kemer örtmektedir. İstanbul Üsküdar Yusuf Ziya Paşa Çeşmesi (Köşe Çeşmesi) sığ olan çeşme nişi düz atkı kemer ile örtülmüştür. Taslık kısmı olan tek çeşme Keban Fırat Mahallesinde Yer Alan Çeşmedir. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii'nin Avluya Girişin Sağlandığı Kuzeybatı Cephede Girişin Çaprazında Yer Alan Çeşme hariç diğer çeşmelerin kitabelik kısımları vardır. Bu çeşmelerden sadece İstanbul örneğinde kitabesi mevcuttur. Çeşmelerden Keban örnekleri düz çatılı olup çatıları hafif dışarı doğru taşmıştır. İstanbul örneğinde ise çatı kırma çatı şeklinde olup, diğer çeşme örnekleri gibi hafif dışarı doğru taşırılarak inşa edilmiştir. Lülesi mevcut olmayan çeşmelerden Fırat Mahallesinde Yer Alan Çeşme ile İstanbul Üsküdar Yusuf Ziya Paşa Çeşmesi (Köşe Çeşmesi) kurna kısmı ise önlerinden geçen yol kotunun yükselmesinden dolayı günümüze ulaşamamışlardır.

İncelemiş olduğumuz yapılardan Erzurum Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü ile Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Kütüphanesi iki kat olarak yapılmışlardır. Köşkte her cephede alt ve üst katta yer alan pencereler düz atkı kemerli dikdörtgen formda tasarlanmışlardır. Köşkün zemin katına girişin sağlandığı batı cephesi zemin kat boyunca sonradan yapılan muhdes bina ile kapatılmış diğer cephelerin ise önleri açıktır. Köşkün en hareketli cephesi şüphesiz güney cephedir. Bu cephede yer alan "L" formundaki çift yönlü ve sivri kemerli küçük bir eyvanın üzerine oturmakta olan merdivenler ile üst katta girişin sağlandığı kapının önünde buluna sahanlığı yer almaktadır. Doğu cephede balkon yer alırken kuzey cephe sade tutulmuştur. Keban kütüphane örneğinde batı ve kuzey cephe zemin kat seviyesine kadar dolgu olduğunda sağır kalmıştır. Güney ve doğu cephede her iki katta da düz atkı kemerli dikdörtgen

²⁵⁵ EYİCE, Semavi, a.g.m., s.285

formlu pencerelere yer verilirken batı ve kuzey cephede pencere bulunmamaktadır. Kütüphanede alt ve üst kata girişler aynı cepheden yani doğu cepheden sağlanmaktadır. Üst kata çıkışın sağlandığı merdivenler bu cepheyi boydan boya kaplayan sağanlığa çıkmaktadır.

4.3.1.2. Mihrap

Mihrabın sözlük anlamı; camilerin kible duvarında bulunan ve imamın namaz kıldırırken durması için ayrılmış olan girintili niş olup, İslam mimarisinde mihraplar 8. Yüzyıl başlarında ortaya çıkmıştır²⁵⁶. Çalışmamıza konu olan üç adet camiden Keban ve Malatya camilerinin mihrapları sağlam olarak günümüze gelmiş Ulukale Köyü Camii ise yıkıldığı için mihrabı kısmen ayakta kalabilmiştir. Mihraplardan iki tanesi giriş eksenine yerleştirilmiş, Ulukale örneğinde ise girişe göre sağa kaydırılmıştır. Taş olan mihraplardan Keban örneği sonradan yağlı boya ile boyanmıştır. Ulukale ve Malatya örneği yarım yuvarlak, Keban ise çokgen formda niş olarak tasarlanmıştır. Yuvarlak niş olarak tasarlanmış mihraplara bölgede çokça rastlanmakta olup, Çemişgezek Süleymaniye ve Yelmaniye Camii'leri, Harput Ağa Camii, Harput Sara Hatun Camii, Harput Ulu Camii, Harput Kurşunlu Camii, Arapgir Cafer Paşa Camii, Arapgir Mirliwa Ahmet Bey Camii, Arapgir Çobalı Şakir Paşa Camii, Malatya Yeşilyurt Kölükoğlu Camii, Malatya Battalgazi Ulu Camii, Battalgazi Karahan Camii, Battalgazi Toptaş Camii ve Battalgazi Ak Minare Camii örnek olarak verebiliriz. Keban Caminin çokgen olan mihrap nişine bölgede örnekleri; Harput Alacalı Mescit, Malatya Merkez Hacı Yusuf Taş Camii, Malatya Yeşilyurt Camii Hariminde yer alan mihrap, Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii, Arapgir Ulu Camii, Elazığ Mollakendi Kasabası IV. Murad Camii, Tunceli Mazgirt Elti Hatun Camii, Harput Alacalı Mescid, Tunceli Pertek Sağman Salih Bey Camii, Pertek Çelebiağa Camii'dir. Keban örneğinde mihrap kavsarası mukarnaslı olarak tasarlanmıştır. Mukarnaslı mihrap kavsarasına örnek olarak; Arapgir Ulu Camii, Harput Alacalı Mescid, Elazığ Mollakendi Kasabası IV. Murad Camii, Tunceli Pertek Sağman Köyü Salih Bey Camii, Pertek Sungur Bey Camii örnek olarak sıralanabilir. Malatya örneğinde mihrap kavsarası istiridyeye kabuğu formundadır. Bölgede örnek teşkil eden yapılar; Malatya Ulu Camii, Tunceli Çemişgezek Süleymaniye Camii, Malatya Merkez Hanegani Pervane camii, Malatya Akçadağ Yukarıörüçkü Köyü Camii mihrap kavsaraları bu formda tasarlanmışlardır.

²⁵⁶ HASOL, Doğan, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul, 1979, s.354

4.3.1.3. Minber

Minber Camilerde cuma ve bayram namazlarında hatibin üzerine çıkarak hutbe okuduğu basamaklı mimari unsudur. Genelde camilerde hatibin hutbe okurken daha iyi görülmek ve sesini daha iyi duyurmak üzere çıktığı basamaklı mimari unsur olan minber İslam Tarihinde ilk minber Hassân b. Sâbit'in müşrikleri hicvetmesi için Mescid-i Nebevî'de geçici olarak kurulan kürsüye minberdir²⁵⁷. Yalnızca Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Camii minberi orijinal olarak günümüze gelmiştir. Mihrabın hemen yanında yer alan taş minber (sonradan yağlı boya ile boyanmıştır.) işçilik ve bezeme kompozisyonu açısından oldukça dikkat çekici bir işçiliğe sahiptir. Bölgede taş minber örneklerini çok olmasına rağmen işçilik açısından bu derece ustalık sergileyen benzer bir örnek bulunmamaktadır. Taş minberlere Harput Sara Hatun Camii, Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii, Çemişkezek Süleymaniye Camii, Tunceli Pertek Sağman, Salih Bey Camii, Pertek Sungur Bey Camii minberleri örnek olarak verilebilir.

4.3.1.4. Minare

Minare, camilerde müezzinin ezan okunmak için çıktığı yüksek ve ince yapılı kulelere denir. İslam Mimarisinde ilk olarak Emeviler Döneminde kullanılan minare Mısırda Amr Camisine yaptırılmıştır. Türk Minareleri aşağıdan yukarıya doğru; kürsü (kaide), pabuç, gövde, şerefe, külah ve âlemden oluşmaktadır²⁵⁸. Camilerden Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Camii Minaresi orijinal olarak günümüze gelmiştir. Diğer örneklerde minareler sonradan yapılmıştır. Caminin kuzeybatı köşesinde yer alan taş minare çokgen kaide ve gövdeli tek şerefeli olarak klasik tarzda inşa edilmiştir. Harput Ulu Camii, Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii Ve Mirliva Ahmet Paşa Camii Minaresi çokgen gövdeli ve tek şerefelidir.

4.3.1.5. Mahfil

Mahfil İslam mimarisinin dinî yapılarında özel kullanımları olan mekân birimlerine verilen addır. İslâm mabetlerinde halifelerin, hükümdarların veya bu iki niteliği şahsında birleştiren devlet başkanlarının maiyetleriyle birlikte namaz kılmasına tahsis edilen birimler maksûre veya mahfil olarak adlandırılmıştır. Aslında İslâm dininin özüne ters düşen ve gerek Asr-ı saâdet'te gerekse ilk üç halifenin zamanında

²⁵⁷ BOZKURT, Nebi, "Minber", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.30, İstanbul, 2005, s.101-103

²⁵⁸ HASOL, Doğan, a.g.e., s.356-357

görülmeyen bu uygulamanın ikinci halife Hz. Ömer'in camide şehid edilmesi üzerine emîrû'l-mü'minînin hayatını güvenlik altına almak için başlatıldığı, ilk defa üçüncü halife Hz. Osman'ın Medine'deki Mescid-i Nebevî'de maksûre olarak adlandırılan, zemini yükseltilmiş ve çevresi kuşatılmış bir mahalde namaz kılmayı âdet edindiği bilinmektedir. Anadolu Türk mimarisinde mahfil uygulamasının erken örneği Divriği Kale Camii'nde görülmektedir (1180-1181). Batı duvarının kuzey ucunda yer alan ve zeminden yüksek tutulmuş olan sivri kemerli kapı açıklığı yapının içinde bu yönde ahşap bir mahfilin varlığına işaret etmektedir²⁵⁹. Tek mahfil örneğimiz Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Camii de yer almaktadır. Harimde kuzey cephede girişin sağ ve solunda yer alan iki adet mahfil ahşap olarak tasarlanmışlardır. Mahfillerden girişin solunda yer alan Paşa Mahfili olup girişi dışarıdan doğu cepheden sağlanmaktadır. Harime girişte sağda yer alan mahfil ise kadınlar mahfili olup mahfile çıkış harim içerisinden sağlanmaktadır. Bölgede ahşap kadınlar mahfili örneği çok olmasına rağmen bu şekilde iki ayrı mahfil olarak düzenlenmiş Paşa mahfili olan cami örneği pek bulunmamaktadır. En yakın örnek olarak Divriği Ulu Camii de girişi Keban örneğinde olduğu gibi dışarıdan sağlanan Hünkâr Mahfili düzenlemesi yer almaktadır. Bölgede yer alan mahfilli camilerden mahfiller kuzey cephe boyunca uzanmakta bazı örneklerde ise "U" şeklini almaktadır. Arapgir Mirliva Ahmet Bey Camii, Sara Hatunda "U", Cafer Paşa, Harput Ağa Camii, Elazığ Mollakendi Kasabası IV. Murad Camii, Palu Cimşit Bey Camii, Arapgir Çobanlı Şakir Paşa Camii ve Gümrükçü Osman Paşa iki katlı olarak tasarlanmıştır.

4.3.2. Strüktürel Elemanlar

4.3.2.1. Ayak, Sütun ve Sütun Başlıkları

Çalışmamız kapsamındaki yapılardan camilerde ve Erzurum'da yer alan köşk yapısında ayak ve sütunlar kullanılmıştır. Taş ve ahşap malzemeden yapılmış olan sütun ve ayaklar yarı gömme ve serbest olarak yapılmış olup, ahşap olanlar yekpare, taş olan yığma ve yekpare olmak üzere iki şekilde meydana getirilmişlerdir. Keban Yusuf Ziya Paşa Caminde harimde ve son cemaat yerinde üst örtü taş sütunlar tarafında taşınmaktadır. Ayrıca kubbeyi ve tonozları taşıyan sivri kemerler yanlardan ise duvarların içlerine ve köşe noktalarına gömülü on iki adet ayağa oturmaktadırlar. Bu sütunlar köşelerde "V" formu taşıırken duvar içlerindeki düz olup, kareye yakın

²⁵⁹ TANMAN, M., Baha, "Mahfil", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.27, Ankara, 2003, s.331

dikdörtgen formdadırlar. Keban örneğinde harimde yer alan mahfiller ahşap sütunlar üzerine oturmakta olup, sütunların başlıklarının gotik tarzda, kubbeyi taşıyan sütun başlıkları sade olup, silmeler ile hareketlendirilmiştir. Son cemaat yerini taşıyan sütunların ise kaidelere sade başlıkları basit geometrik motifler ile hareketlendirilmiş olup, üç sütunun başlık köşelerine birer adet sarkıt yerleştirilmiştir. Minberin kapı ve köşk kısmında yer alan taş sütunların gövdeleri silindirik formda başlıkları ise mukarnaslı tarzda yapılmıştır.

Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii son cemaat yerinde yer alan ayaklar ise sade ve başlıksız olarak tasarlanmıştır.

Erzurum Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü'nde tüm cephelerde duvarın iç kısımlarına gömülü olarak ikişer adet yapılmış olan sütun ve ayaklar şu şekilde tasarlanmıştır; zemin kattan birinci kat seviyesine kadar taş olan ayaklar üzerine yerleştirilen ahşap sütunlar çatı seviyense kadar uzanmaktadır. Ayrıca yapıda köşe noktalarına yerleştirilen üst kat seviyesinden başlayarak çatıya kadar uzanan sütunlar ile batı cephede yer alan balkonu taşıyan sütunlar oldukça sadedirler. Taş ayakların ise gövdeleri sade, kaideleri düz silmeli, başlıkları ise Barok üslupta volütlü olup, iyonik tarzda yapılmışlardır.

4.3.2.2. Kemerler

İncelemiş olduğumuz yapılarda sivri, yuvarlak, basık, düz atkı, dilimli ve kaş olmak üzere kemerin birçok çeşidinin kullanıldığını görmekteyiz. En çok tercih edilen kemer Türk Mimarisinde de olduğu gibi sivri kemer olmuştur. Camilerde Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Camii ve Ulukale Köyü Camii harimde üst örtü ayak ve sütunların taşıdığı sivri kemerlere otururken Malatya Yusuf Ziya Paşa Caminde ise üst örtünün yükü duvarlara yerleştirilmiş olan sivri kemerli boşaltma kemerleri ile hafifletilmeye çalışılmıştır. Malatya ve Keban örneğinde son cemaat yerinde üst örtü ayak ve sütunlar ile taşınan sivri kemerlere oturmaktadır. Türbe örneklerinde Malatya örneğinde eyvanı oluşturan kemerler sivri kemerli olarak tasarlanmıştır. Kapı açıklıklarında pek kullanılmayan sivri kemeri sadece Keban örneklerinde türbe, minare ve minber kapı açıklıklarında görmekteyiz. Köprü örneğimizdeki köprü kemeri ile köşk örneğimizde ikici kata çıkışın sağlandığı merdiven altına yapılmış olan eyvanın kemerleri de sivri kemerlidir. Çeşme örneklerinde ise (İstanbul örneği hariç) Çeşme nişini örten en önemli strüktürel eleman sivri kemer olmuştur.

Yuvarlak kemer uygulaması Keban örneklerinde karşımıza çıkmaktadır. Keban'da helâ, avlu, kütüphanenin kapı açıklıkları ile minberin köşk kısmını oluşturan kemerler, mahfileri taşıyan kemerler yine yuvarlak kemer olarak tasarlanmışlardır.

Basık kemer Keban ve Malatya örneği olan iki camide harime giriş kapı açıklıklarında kullanılmıştır.

Düz atkı kemer köşkün kapı ve pencere açıklıklarında, camilerde pencere açıklıklarında kullanılmıştır. Keban da yer alan örneklerde cami ve türbede düz kemerli olan pencere lentolarının üzerine yuvarlak ve sivri kemerli alınlıklar yerleştirilmiştir.

İncelediğimiz yapılar içerisinde dilimli kemer ise en az örneği olan kemer türüdür. Daha küçük boyutlu olarak tasarlanmış olan bu kemer türü estetik amaçlı olarak yapılmıştır. Keban'da yer alan ve tek minber örneğinde minber geçit ve külah kısmında bu kemer türü kullanılmıştır.

Yapılar içerisinde tek kaş kemerin kullanıldığı örnek ise Keban'da yer alan Kütüphane ocağının yaşmağdır.

4.3.2.3. Örtü Sistemleri

İncelediğimiz yapılarda kubbe, tonoz ve düz örtü sistemleri kullanılmıştır. Keban yapılarından Yusuf Ziya Paşa Camii son cemaat yer ve harimde merkezde yer alan kubbenin yanlardan tonozlar ile desteklendiği bir örtü sistemi tercih edilmiştir. Kütüphane örtü sisteminde alt katta ahşap kirişli tavan, üst katta ise kubbe kullanılmıştır. Türbenin ise üst örtüsü yoktur. Hamamlarda sıcaklık kısmı kubbe ile örtülüdür. Keban'daki büyük hamamda diğer kısımlar tonozlar ile örtülmüştür. Helâlar içten tonoz dıştan ise kırma çatı ile örtülüdür. Şadırvanın üzeri düz yapılı olup üzerinde yer alan ahşap sundurma ise çadır şeklindedir. 1997 yılına ait abide ve eski eser onarım fişinden edinilen bilgiye göre Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından daha önceden betonarme olan sundurmasının sökülerek günümüzdeki bu ahşap sundurma imal edilmiş olduğudur²⁶⁰. Yusuf Ziya Paşa Vakfı'na ait H.1212 - M.1798 tarihli vakfiyede "Cami-i şerif avlusunda abdesthanenin kubbesinde yakılacak kandil ve dışarıdaki tuvalet aralarında yakılacak kandiller için toplam günlük iki yüz akçe tayin eyledi²⁶¹" yazmaktadır. Vakfiyede geçen bu hayır şartından daha öncesinde yani şadırvanın ilk yapımında ise üst örtüsünün kubbe olduğunu anlamaktayız.

²⁶⁰ VGM Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı Abide ve Eski Eser Onarım Fişi

²⁶¹ VGM 579 numaralı defter 49 sayfa 28 sırada kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfına ait vakfiye

Malatya örneklerinde; Yusuf Ziya Paşa Camii'nin harim ve son cemaat yeri ahşap kirişli bir örtü sistemine sahiptir. Cami kaynaklara göre orijinalinde tonozlu bir örtü sistemine sahip olduğu 1892 depreminde yıkıldığı ve yerine ahşap tavanlı bir örtü yapıldığı yazmaktadır²⁶². Payanda ve boşaltma kemeri örtünün baskısını azaltmak amacı ile yapılan mimari elemanlardır. Cami doğu ve batı iç duvarında yer alan boşaltma kemeri ve bu boşaltma kemerlerinin dış cephede tam arkasına denk gelen payandaların varlığı örtü sisteminin tonoz olabileceğini kuvvetlendirmektedir. Yoksa ahşap tavanlı düz bir örtü sistemine sahip bu cami için bu payandaların gereksiz olduğunu aşikârdır. Ahşap tavan dıştan dört yöne meyilli kırma çatı şeklindedir. Türbe ise içten tonoz dıştan düz dam şeklindedir.

Erzurum'da yer alan köşk örneğinde alt ve üst kattaki mekânlar ahşap düz tavanlı olup, çatısı ise dört yöne meyilli kırma çatı şeklindedir.

Çeşme örneklerinin üst örtüleri İstanbul'da yer alan çeşme hariç diğer çeşmeler düz dam şeklindedir. İstanbul örneğinde (Üsküdar Yusuf Ziya Paşa Çeşmesi) ise üst örtü kırma çatı şeklindedir. Kırma çatı altında oluşan üçgen alınlık ise empire üslûp kanalıyla gelen İlkçağ sanatının etkileridir²⁶³.

4.3.2.4. Kubbe Geçiş Öğeleri

Tromp ve pandantif yapılarda üst örtüye geçişi sağlayan yani aynı amaç için kullanılan mimari öğeler olup, kemerlerde olduğu gibi isimlerini şeklerine göre almışlardır. Tromp yarım yuvarlak pandantif ise üçgen şekline sahiptir.

Tromp ve pandantifin sözlük anlamı; kare planlı bir mekânda kubbenin oturmasını sağlamak için köşelere yerleştirilen mimari öğelerdir. Doğu kökenli olan tromp 8. yy'da İran'da Sevistan Sarayı gibi yapılarda kullanılmış 12. yy Büyük Selçuklular tarafında geliştirilmiştir²⁶⁴.

Üst örtüde Kubbe uygulaması Keban örneklerinde mevcuttur. Camide harimde, son cemaat yerinde ve büyük olan Hamam örneğinde kubbe geçişleri pandantifiler ile sağlanmıştır. Kütüphanenin ve konak hamamının kubbesi ise tromplara oturmaktadır.

²⁶² YALVAÇ, Celal, a.g.m., s.28

²⁶³ EYİCE, Semavi, a.g.m., s.285

²⁶⁴ SÖZEN, Metin, TANYELİ, Uğur, a.g.e., s.240

4.4. Süsleme

Süsleme; bir kişiyi ya da nesneyi güzelleştirmek amacı ile üzerine yerleştirilen ya da eklenen her türlü nesne ve öge anlamına gelen süs kelimesinde türemiştir. Mimaride daha çok bezeme anlamı tercih edilen süslemenin sanatsal anlamı ise; bir yüzeyi estetik açıdan daha etkileyici kılmak amacı ile üzerinde yapılan her türlü çalışmayı nitelemektedir²⁶⁵.

Çalışmamıza konu olan yapılarda farklı malzemeler ve yüzeyler üzerine yapılmış süslemeler söz konusudur. Taş, ahşap, mermer, metal, duvar ve kâğıt gibi malzemelerin kullanıldığını görmekteyiz. Kuşkusuz bu malzemeler içerisinde süslemenin yoğunlaştığı yerler taş malzeme üzerleri olmuştur. Ayrıca yapılarda birçok üslubu bir arada görmekteyiz. Edirnekari, barok, rokoko ve klasik unsurlar bir arada karşımıza çıkmaktadır. Şimdi bu üslupları başlıklar altında değerlendirelim.

4.4.1. Edirnekari

Türk Sanatında “Edirnekari” ya da “Edirne İşi” diye adlandırılan 14. yüzyıldan 19. yüzyılın ortalarına kadar Edirne’de üretilen lake boyalı her tür mobilya ve eşyaya verilen addır²⁶⁶. Bu üslubun karakteristik özelliği ise; lale, sümbül, karanfil, çiçek buketleri ile meyve motiflerinin gelişmiş bir bezeme tekniği ile sergilenmesidir²⁶⁷. Vazoya çiçek yerleştirme kavramı özellikle uzak doğuda pek eskilere dayanmaktadır. Buda dininde rahipler fırtınalarda köklerinden kopan çiçek ve bitkileri biraz daha yaşatabilmek adına su dolu kaplara koyar ve mabetlerde muhafaza ederlermiş. Daha sonra halk tarafından da benimsenen bu adet sembolik bir anlam kazanmış çiçek kabı ile birlikte Uzak Doğu insanın her çeşit sanatına girmiştir. İkebana Japon çiçek yerleştirme sanatı da bu geleneğin bir ürünüdür. Türklerin tarihte Çinliler ile temasları kablı çiçek motifinin kaynağını oluşturmuş olmalıdır²⁶⁸. İslam Dinin tasviri yasaklıyor olması dini mimaride geometrik ve bitkisel bezemede oluşan kompozisyonların yanı sıra süslemede farklı arayışlarda oluşmasına sebep olmuştur. Edirnekari üslup işte bu yeni arayışları bir sonucu olmuştur. Çalışmamızda hem mimari elemanlar üzerinde hem de taşınabilir eserlerden hat levhalar üzerinde bu üslubu görmekteyiz. Mimari olarak Malatya Yusuf Ziya Paşa Türbesi içerisinde yer alan Mustafa Naim Paşa’nın eşine ait mezarın

²⁶⁵ SÖZEN, Metin, TANYELİ, Uğur, a.g.e., s.223

²⁶⁶ SÖZEN, Metin, TANYELİ, Uğur, a.g.e., s.73

²⁶⁷ YÜCEL, Erdem, “Edirnekârî” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.10, İstanbul, 1994, s.449-450

²⁶⁸ AKAR, Azade, “Tezyini Sanatlarımızda Vazo Motifleri”, *Vakıflar Dergisi*, S.8, Ankara, 1969, s.268

sandukasında ve Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Camii'nde taç kapı, mihrap, minber ve hat levhalarda görmekteyiz.

Malatya örneğinde Mustafa Naim Paşa'nın eşine ait mezarın sanduka ve şahide taşlarında gördüğümüz Edirnekari tarzdaki süslemeler bu bölge için pek alışılmış bir örnek değildir. Süsleme programı olarak bu mezara benzer bir örneği Arapgir Şakir (Çobanlı) Paşa Camii haziresinde yer alan ve Şakir Paşa'nın annesi Ayşe Hanım (M. 1896) ve babası Muhammed Ağa'ya (M.1873) ait mezar sandukasında ve şahide taşlarında görmekteyiz. Yalnız burada sandukada yer alan bitkisel süsleme vazodan fişkiran çiçekler şeklinde değil de serbest olarak kıvrımlar çizer tarzda işlemiştir.

Keban örneğinde taç kapı, mihrap ve minber üzerinde yer alan motifler Edirnekari tarzdaki süslemelerde vazodan çıkan çiçekler ve meyveler şeklinde, harim duvarlarında yer ala ve aynalı olarak “3” şeklinde yazılmış olan beş adet levha da yazıların aralarına Edirnekari tarzda çiçek motifleri işlenmiş olup, kalp şeklinde olan çerçevesi ise yine aynı tarzdaki çiçek motifi ile sonlanmaktadır. Hat levha örneklerimizden yedi tanesi üzerinde Edirnekari tarzda vazodan çıkan çiçekler, çiçek buketleri ve bu üslubun çiçekleri ile bezenmişlerdir. Özellikler bu hat levha örneklerinde bir tanesi aynalı celi-sülüs hat ile resmedilmiş vazo ve vazunun içerisinden çıkar vaziyette Edirnekari üslupta natüralist gül ve karanfil motifleri işlenmiş olması ile farklı ve bu üsluba güzel bir örnek teşkil etmesi bakımından önemlidir.

4.4.2. Barok ve Rokoko Etkiler

Barok Avrupa'da 16. yüzyıl sonunda doğan bir sanat üslubu olup, süslemede yoğun bir şekilde, “S” ve “C” formlarının, istiridye kabuğu motiflerinin ve altın yıldızın kullanıldığı bir üsluptur²⁶⁹. Rokoko ise Barok'tan sonra gelişen bir üslup olup, yaklaşık olarak 1720'lerde ortaya çıkmıştır. Genel olarak Barok'un eğrisel ve bitkisel öğelerini yeğleyen anlayışı devam etmiştir²⁷⁰. deniz kabuğu, çakıl taşı, bunların yanı sıra eğrelti otu, hurma dalı, mercan, tüy, sorguç, girland, fiyong gibi daha çok doğaya ait formların stilizasyonunu anlatmak amacıyla kullanılan motifler ile Barok'un “S” ve “C” formları belirgin biçimde birbirine bağlanarak sonsuza uzanan varyasyonlarla ve bunların dinamik etkileriyle hareketli, canlı dekorlar meydana getirilmiştir²⁷¹.

²⁶⁹ ATASOY, Nurhan, “Barok”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul, 1992, s.81

²⁷⁰ SÖZEN, Metin, TANYELİ, Uğur, a.g.e., s.203

²⁷¹ AKSU, Hatice, “Rokoko”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.35, İstanbul, 2008, s.159

Türk Sanatında 18. yüzyılda Batı'nın Rokoko, Barok üsluplarının etkisiyle ortaya çıkan çeşitli çiçekler ve yaprakların, istiridye kabuğu, fiyonglar, hurma dalı vb. süslemelerin yer aldığı bir süsleme üslubu görülmektedir. Bu üslupları genel hatları ile yansıtması ve 18. yüzyıl Osmanlı sanatının yöresel biçimlenişi göstermesi bakımından Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Camii, Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii, Erzurum Yusuf Ziya Paşa (Nüzhət-ül Hazra) Köşkü oldukça önem arz etmektedir. İstanbul'da ise Üsküdar Yusuf Ziya Paşa Çeşmesi dönemi yansıtan bir diğer örnektir.

Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Camii taç kapısında kıvrımlı kapı bordürü, hurma dalları, fiyonglar, minber üzerinde yer alan ve kıvrılarak yükselen bitkisel motifler, üzüm salkımları bu iki üslubun kaynaşmış birer örneğidir. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii (1794) mihrabında gördüğümüz barok tarzdaki kabalar, rozetler ve akantus motifleri ise Keban Yusuf Ziya Paşa Camii'nin etkilerini taşımaktadır.

Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii süsleme açısından sade bir yapıya sahip olmasının yanında ilginç uygulamaları da barındırmaktadır. Örneğin mihrap kavsarası istiridye kabuğu şeklinde bir forma sahiptir. İstiridye kabuğu motifi Osmanlı mimarisine özellikle 18. yüzyıl da Barok ve Rokoko gibi batılı sanat akımlarının etkisi ile girmiş olduğunu bilmekteyiz. Her ne kadar istiridye kabuğu formunu Osmanlı mimari ve sanatında 18. yüzyılda görmeye başlasak da Anadolu'da bu formun erken örnekleri de vardır. Örneğin 12. yüzyılın sonlarında Artuklular döneminde inşa edilmiş olan Mardin Kızıltepe Ulu Camii mihrap kavsarası istiridye kabuğu formundadır. Daha geç tarihlerde ise İstanbul'da Küçük Mecidiye Camii (1848) ve Bezmialem Valide Sultan Camii (1851) gibi camilerin mihrap kavsaralarında istiridye kabuğu formunu görmekteyiz. Malatya da ise istiridye kabuğu formundaki kavsarayı Battalgazi Ulu Camii (1224) kuzeyde yer alan bölümün mihrabında, Yeşilyurt Camii Kebir (1752/1753) Cami'nin son cemaat yerinde bulunan mihrabiyede, daha sonraki tarihler için ise Merkez Hanegani Pervane Camii (19. yy sonu) ve Akçadağ Yukarıörükçü Köyü Camii (1918) mihrap kavsarasında görmekteyiz. İstiridye kabuğu formundaki uygulamayı türbe içerisinde Mustafa Naim Paşa'nın eşine ait olan 1901 tarihli mezarın şahidelerinde görmekteyiz. Burada gördüğümüz istiridye kabuğu formundaki tepeliğin benzer uygulamalarını, İstanbul da Yahya Efendi Kabristanının da yer alan 1833 yılında vefat eden Seyyid Emine Vehbiye Hanım ile 1815 yılında vefat eden Serife Afife Hanıma ait mezarların şahide taşlarının tepeliğinde görmekteyiz. Arapgir Şakir (Çobanlı) Paşa Camii haziresinde yer alan ve Şakir Paşa'nın annesi Ayşe Hanım (1896)

ve babası Muhammed Ağa'ya (1873) ait mezar sandukalarında ise istiridye kabuğu motifini sandukaların kısa kenarlarında bitkisel bezemenin içerisinde görmekteyiz.

Erzurum Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü'de tüm cephelerde duvar içlerinde yer alan taş sütunların başlıkları Barok üslupta volütlü olup, iyonik tarzda yapılmışlardır.

Üsküdar Yusuf Ziya Paşa Çeşmesinde üçgen alınlık içerisinde yer alan kıvrımlı dallar ve oval madalyon İstanbul için alışılmış bir örnektir. İstanbul'da üçgen alınlık içerisine yerleştirilen madalyonlu çeşmeleri; Kumkapı III. Selim Çeşmesi (1796)²⁷², Üsküdar Ümmü Gülsüm Hanım Çeşmesi (1817-18)²⁷³, Eyüp II. Mahmut Çeşmesi (1831)²⁷⁴, Eyüp Pertevnihal Velide Sultan Çeşmesi (1856-57)²⁷⁵ şeklinde sıralayabiliriz.

4.4.3. Bitkisel ve Geometrik Süslemeler

Türk sanatının vazgeçilmez bir parçası olan bitkisel ve geometrik süsleme incelemiş olduğumuz bütün yapılarda karşımıza çıkmaktadır. Kapılarda, mihrap, minber, pencereler, kitabelerde, hat levhalarında, şamdanlarda görmekteyiz.

Bitkisel bezemede kullanılan motifler iri gülbezeler ve selvi motifleridir. Geometrik bezemde ise basit geometrik motiflerin yanı sıra çarkıfelekler, zencerek, balıksırtı, altı ve sekiz kollu yıldız motifleri dikkat çekmektedir. Özellikler Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesinde Mühr-i Süleyman motiflerinin ağırlıklı olarak kullanılması yapının karakteristik özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kapı kulplarında, minarede, Yusuf Ziya Paşa'nın kızlarına ait türbenin pencere aynalarında Mühr-i Süleyman motifini görmekteyiz. Arapgir Gümrükçü Osman Paşa Camii (1794) minber kapı açıklığında gördüğümüz Mühr-i Süleyman motifleri ise Keban Yusuf Ziya Paşa Camii'nin etkilerini taşımaktadır.

Keban Yusuf Ziya Paşa Camii bezemeleri ile ilgili olarak Metin Sözen "Türk sanatının bu alanda ulaştığı düzeyi göstermesi bakımından ilginç örnekler olduğunu ve merkezden çok uzakta karşımıza çıkan bu bezeme örnekleri, bazı değişik biçimlere bürünerek, mahalli özellikler de taşıdığını"²⁷⁶ belirtmektedir. Oktay Aslanapa ise minber üzerindeki kabartma süslemeleri için; "ayaklı vazodan çıkan uzun saplı lale, gül

²⁷² TANIŞIK, H., İbrahim, a.g.e., s.220-221

²⁷³ ERTUĞ, Necdet, a.g.e., s.87

²⁷⁴ TANIŞIK, H., İbrahim, a.g.e., s.254

²⁷⁵ ERTUĞ, Necdet, a.g.e., s.194

²⁷⁶ SÖZEN, Metin, (1970), a.g.m., s.14

ve karanfiller ile üsluplaşmış servi ağacının iki tarafında salkımlar ve yapraklar ile asma dalları Lale Devrini hatırlatmaktadır”²⁷⁷ benzetmesini yapmaktadır.

Üsküdar Yusuf Ziya Paşa Çeşmesinde Kitabenin iki yanına dairesel pano açılarak üzerine ay yıldızlı şekillerinin yerleştirildiğini görmekteyiz.

4.4.4. Yazı

İncelediğimiz yapılarda ve üç adet mezar şahide taşında yazının daha çok kitabe amaçlı olarak kullanıldığını görmekteyiz. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Camii de ise hem kitabe hem de süsleme amaçlı kullanılmış yapının pek çok yerinde yazı örnekleri görülmektedir. Bir çok malzeme üzerinde; taş, mermer, sıva, kağıt ve metal yazılmış yazı örneklerini görmekteyiz.

Taş üzerine yazılmış olan yazı örnekleri kitabe amaçlı yazılmışlardır. Örneklerde Çemişgezek Tağar Köprüsü kitabesi talik hat ile diğerleri ise sülüs hat ile yazılmışlardır. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii kitabesi diğerlerinden farklı olarak istifli sülüs hat ile yazılmıştır. Dikdörtgen panolar içerisinde yer alan kitabelerden Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi avluya doğu cepheden girişin sağlandığı kapı üzerinde yer alan kitabe ile Çemişgezek Tağar Köprüsünün kitabesi yuvarlak kemerli, Üsküdar Yusuf Ziya Paşa Çeşmesinde yer alan II. Mahmut Tuğrası yuvarlak bir madalyon içerisinde tasarlanmıştır. Ayrıca bu çeşme kitabesi incelediğimiz yapılar içerisinde mermer üzerine yazılan tek örnektir. Kitabelerde (Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii kitabesi istifli yazıldığı için hariç) yazı satırları birbirlerinde ince şeritler ile ayrılmıştır. Keban örneğinde güney cephede köşe pahlarına ve istinat duvarı üzerine yerleştirilen kitabeler ile bu cephede yer alan payandalar ve istinat duvarının monoton görüntüsünü yumuşatılmak istenmiştir.

Keban da cami hariminde sıva üzerine yazılmış hat örnekleri duvarların yalınlığını hareketlendirmek adına yazılmışlardır. Harimde kuzey duvar hariç bütün duvarlarda boşaltma kemerlerinin içerisinde, kubbe kasmağında ve pandantiflerden hat levhalara yer verilmiştir. Hat levhalar üzerindeki yazılar istifli sülüs hat ile siyah zemin üzerine beyaz renk ile yazılmışlardır. Beş adet hat levha ise Aynalı olarak “ج” şeklinde yazılmıştır. Külliye ait taşınabilir hat levhalarda ise sülüs, nesih hat ile aynı teknikler kullanılmıştır. Şamdanlarda yer alan vakfiyeler ise yine sülüs hat ile yazılmıştır.

²⁷⁷ ASLANAPA, Oktay, a.g.e., s.488

SONUÇ

Yusuf Ziya Paşa'nın hayatını ve yaptırmış olduğu eserleri ele aldığımız tez çalışması dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü ilk bölüm olup konunun tanımı, sınırları, amacı, yöntem ve kaynak araştırmaları üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümünde Yusuf Ziya Paşa'nın hayatı üzerinde durulmuştur. Paşa'nın kölelik ile başlayan payitaht günleri ardından Maden Eminliği, valilik ve sadrazamlığa kadar yükselişi ve bir takım talihsizliklerden sonra gelen sürgün günleri ve Sakız Adası'nda vefatı ile sonlanan hayatı ile ilgili bilgiler verildikten sonra ailesi hakkında bilgiler verilerek üçüncü bölüme geçilmiştir. Üçüncü bölüm katalog bölümü olup, bu bölümde Yusuf Ziya Paşa'nın hayırsever kişiliğinin bir sonucu olarak kurduğu vakıflar yolu ile yaptırmış olduğu yapı örnekleri; plan, mimari, süsleme ve tarihsel olarak ele alınmış, yapılar dönemi içerisinde ve geçirdikleri onarımlar bakımında arşiv belgeleri ışığında açıklanarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Dördüncü bölümde katalog bölümünde yer alan yapıların aynı türdeki diğer eserlerle ile plan tipolojisi ve bezemesel üslup açısından karşılaştırmaları yapılarak, eserlerin Türk Sanatı'nın gelişim çizgisindeki yeri açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Yusuf Ziya Paşa küçük yaşlardan itibaren çeşitli alanlarda almış olduğu eğitimlerin ve yeteneğinin bir sonucu olarak birçok görevde bulunmuş önemli bir devlet adamıdır. Yusuf Ziya Paşa önemli devlet adamlarının mühürdarlığı ve silahtarlığı, Tersane Eminliği, sadaret kethüdalığı gibi görevlerde tecrübe kazandıktan sonra daha önemli görevlere getirilmiştir. İlk önemli görevi Keban Ma'aden-i Hümayun Eminliği olup, 1785-86'dan 1798-99'a kadar ve 1809-1810'dan 1811'e kadar olmak üzere iki dönem bu görevi devam ettirmiştir. Keban Ma'aden-i Hümayun Eminliği görevinin yanı sıra vezir rütbesi ile Malatya Eyaleti, Trabzon Eyaleti ve Canik Muhassıllığı ve Karaman Eyaleti uhdesine verilmesi, Bağdat ve Basra Valiliği, sonra Konya ve daha sonra ise Halep Valiliği, Erzurum Valiliği (1807), III. Selim (20 Ağustos 1798) ve II. Mahmut (1809) devirlerinde iki kez sadrazamlık, Napolyon'a karşı yapılan ve üç yıl süren (1 Haziran 1799 - 3 Ağustos 1802) Mısır Seferinde orduyu komuta ederek elde ettiği galibiyet, Eğriboz, Karlılı Muhafızlığı ve son görevi olan Sakız Muhafızlığı gibi görevlerde de bulunmuştur.

Yetenekli bir devlet adamı olmasının yanı sıra hayırsever bir kişiliğe de sahip olan Yusuf Ziya Paşa Malatya, Keban, Çemişgezek, Erzurum ve İstanbul gibi şehirlerde

bani olarak, yapmış olduğu hat levha örnekleriyle de sanatçı olarak eserler meydana getirmiştir. Bu çalışma ile Paşa'nın hayatı ve yaptırmış olduğu eserler ayrıntıları ile ele alınarak, arşiv belgeleri ile desteklenerek ilk defa toplu olarak değerlendirilmiş ve tek bir kaynak altında toplanması sağlanmıştır.

Bu tez çalışmasında yer alan Yusuf Ziya Paşa tarafından yaptırılan ve kitabesi olan yapılar içerisinde en erken tarihli olan yapı Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii olup, kitabesine göre 1792 yılında inşa edilmiştir. Bu tarihi temel aldığımızda Yusuf Ziya Paşa'nın imar faaliyetlerine 1792 yılında başladığını söyleyebiliriz. Katalog bölümünde yer alan yapılar arasında en geç tarihli olan eser ise İstanbul Üsküdar Yusuf Ziya Paşa Çeşmesi (Köşe Çeşmesi) olup, tarih olarak 1812-1817 tarihleri arasında yapılmış olan çeşme için eldeki veriler dâhilinde Paşa'nın en son imar faaliyeti diyebiliriz. Elimizde bulunan ve toplam 72 sayfa olan arşiv belgelerinden (vakfiye ve resmi yazışma) en erken tarihli olanına göre; Yusuf Ziya Paşa'nın vakıf faaliyetlerine "Tunceli - Çemişgezek'te kurulu Yusuf Ziya Paşa Vakfı'na ait H.1208-M.1793 tarihli vakfiyeden yola çıkarak 1793 yılında başlamış olabileceğini söylemek şimdilik mümkün gözükmemektedir. Mevcut belgelerden en geç tarihli ise; "Kebanmadeni'nde Gazi el-Hac Yusuf Ziya Paşa Hazretleri Vakfı'na ait 29 Zilhicce 1224 (4 Şubat 1810) tarihli zeyl vakfiye olup, Yusuf Ziya Paşa'nın vakıf faaliyetlerinin 1810 yılında da devam ettiğinin en büyük delilidir. Yusuf Ziya Paşa'nın güzel sanatlar ile uğraştığını gösteren hat levhalar ise üzerlerinde bulunan tarihe göre 1808 yılına tarihlenmektedirler. Hayırsever bir insan olduğunu bildiğimiz Yusuf Ziya Paşa'nın vefat ettiği 1817 yılına kadar faaliyetlerine devam ettiği düşüncesindeyiz.

Kaynak taraması, arşiv belgeleri kayıtları ve yapılan alan çalışması ile Yusuf Ziya Paşa tarafından yaptırılan; 3 adet cami, 4 adet çeşme, 1 adet şadırvan, 2 adet türbe, 1 adet kütüphane, 1 adet köşk, 2 adet hamam, 1 adet köprü ve 1 adet helâ yapısı ile 6 adet şamdan ve içerisinde bizzat Paşa tarafından yapılan 3 adet örneğinde yer aldığı 8 adet hat levha tespit edilmiştir. Bu yapıları isim olarak sıralayacak olursak; Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii ve Türbesi, Çemişgezek Ulukale Köyü Camii, Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi, Elazığ Keban Hamam (Yusuf Ziya Paşa Konağı Hamamı), Erzurum Yusuf Ziya Paşa Köşkü (Nüzhet-ül Hazra), Çemişgezek Tağar Köprüsü ve Üsküdar Yusuf Ziya Paşa Çeşmesi (Köşe Çeşmesi)'dir. Ayrıca vakfiyelerde ve kaynaklarda geçen diğer yapı örnekleri de bulunmaktadır bunlar; Erzurum İli Palandöken İlçesi Abdurrahman Gazi Türbesi, Elazığ İli Keban İlçesi Han (Yusuf Ziya

Paşa Hanı), Elazığ İli Keban İlçesi Eski Kürtkendi Camii, Elazığ İli Keban İlçesi'nde Mektep ve Gümüşhane İli Kelkit İlçesi'nde Hamam yapısı olarak sıralanmaktadır.

Bu tez çalışmasında daha önce ilk defa seminer çalışmamızda ele aldığımız şamdanlar ve içerisinde bizzat Yusuf Ziya Paşa tarafında yazılmış olan hat levhalarında olduğu örnekler tüm yönleri ile ele alınarak incelenmiştir. Böylelikle Yusuf Ziya Paşa'nın önemli görevlerde bulunmuş bir devlet büyüğü olmasının yanında güzel sanatlar ile uğraştığı ve bu alanda eserler ortaya koyan sanatçı kişiliği gösterilmiştir. Geçmiş yıllarda yapılan çalışmalarda tamamı okunmamış olan Çemişgezek Tağar Köprüsü'nün kitabesi tarafımızca yeniden okunarak değerlendirilmiştir. Paşa'nın yaptırmış olduğu eserlerin çizilmiş planları gözden geçirilmiş, gerekli olanlardan dört adet çeşmenin çizimleri yeniden çizilmiştir. Keban'da yer alan Yusuf Ziya Paşa Konağı Hamamı mimari ve üslup özellikleri bakımından değerlendirilerek vakıf kaydı ile beraber ilk defa bu tez kapsamında ele alınmıştır. Keban İlçesi Fırat Mahallesinde yer alan Yusuf Ziya Paşa'nın Kızlarına ait Türbe içerisinde bulunan ve mezar taşı olarak kullanılan kitabenin çeşmeye ait olduğu eski fotoğraflar ile belgelenecek ispatlanmıştır. İlk defa tespit ettiğimiz vakfiye kaydı ile Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii ve Türbesi'ne ait bir medresenin olduğu kanıtlanmıştır. Malatya Battalgazi İlçesinde bulunan Ahmet Duran Mescidi ve Türbesi üzerinde yer alan; *"Hayır sahibinin Diyarbakır Valisi ve Maden Emni Yusuf Ziya Paşa'nın oğlu Mehmet Sabit Bey sene 1793"* yazan kitabenin aslında yukarıda bahsi geçen medreseye ait olabileceği kanaati yine ilk defa tarafımızca paylaşılmıştır. Eserlerin çizim ve fotoğrafları da eklenerek ilk kez bu tez ile sistemli bir şekilde bir araya getirilerek bütünlük sağlanmıştır.

Sanat anlayışı bakımından 18. yüzyıl süslemede Batı'nın Rokoko, Barok ve Ampir üsluplarının etkilerinin devreye girdiği bir yüzyıldır. İncelenen yapılarda yapıldıkları tarih itibari ile 18. yy sonu 19. yy başına tarihlendiklerinden bu yabancı üsluplar ile yerli üslupların harmanlandığı özellikler göstermeleri bakımında güzel örneklerdir. Batıdan etkilenilerek ortaya konan bu yeni sanat akımı bazı klasik unsurlardan vazgeçilemediğinden dolayı Türk Baroğu olarak adlandırılmıştır. İncelemiş olduğumuz yapılar plan olarak klasik özellikler taşırken Barok, Rokoko ve Ampir unsurlar süslemede ve mimari elemanlarda kendine yer bulmuştur. İncelediğimiz eserlerden süsleme açısından en yoğun programa sahip yapı Keban Yusuf Ziya Paşa Külliye'sine ait camidir. Cami Barok, Rokoko ve Edirnekari unsurların bir arada kullanıldığı bir süsleme programına sahiptir. Barok ve Rokoko üslupta gördüğümüz

kıvrımlı dallar, fiyonklar, hurma dalları çiçeklerin heykelleştiği, gerçeğine oldukça yakın bir formda işlendiği, “S” ve “C” kıvrımlı desenlerinin uygulandığı özellikler mihrapta, minberde, taç kapıda yer alan süsleme programında ustalıkla kullanılmıştır. Edirnekari süslemeler ise yapıda taş, ahşap, maden üzerine yapılan süslemelerde ve hat levhalarda karşımıza çıkmaktadır. Keban’da yer alan yapılarda “Mühr-i Süleyman” motifi bu yapılar için karakteristik bir motif olmuştur. Bu yapılardan Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Caminde taş ve metal yüzeylere, Fırat Mahallesinde yer alan türbede pencere aynalarına; kabartma, kazıma ve ajur tekniği gibi farklı şekillerde uygulanmış olduğunu görmekteyiz. Mühr-i Süleyman motifi bazı dar çevrelerce “Yahudiliğin simgesi olarak görülse de İslamiyet’ten çok önce Türk Sanatında kullanım yeri bulmuş, Hz. Süleyman’ı temsil etmesi bakımından Türk-İslam Sanatında Tanrıyı temsil bir çeşit tılsım olarak kullanılmıştır^{278c}. Osmanlı mimarisinde de bu motif mihrap, minber, kapı, gibi birçok alanda taş, çini, metal, ahşap gibi çeşitli malzemeler üzerinde geniş bir kullanım alanı bulmuştur.

Barok ve Rokoko etkiler Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii ve Türbesi’nde mihrap kavsarası ve mezar taşı tepeliğinde istiridyeye kabuğu şeklinde, harim giriş kapı süslemesinde fiyonk olarak karşımıza çıkmaktadır. Mihrap kavsarasında ve mezar taşı tepeliğinde görmüş olduğumuz istiridyeye kabuğu formu Mezopotamya’ya has olup²⁷⁹, bu motif Hint’ten Yunan’a birçok mitolojide “kötü ruhlardan koruyucu tılsım olarak” görülmüş²⁸⁰ ve kullanılmıştır. Bu yapıda da görüldüğü üzere istiridyeye kabuğu motifi Türk Sanatında mihrap kavsarasından, mezar taşı tepeliğine kadar birçok yerde özellikle mimari plastik olarak çeşitli kullanım alanlarına sahip olmuştur. Geniş bir kullanım alanına sahip olan bu motifin içerdiği anlam bilinmeden görsel olarak göze hoş gelmesi, mimariye ayrı bir hareket ve heyecan verdiği için kullanılmış olabileceği konusu tartışmaya açık bir konu olarak varlığını sürdürecektir. Barok etki Erzurum Yusuf Ziya Paşa Köşkü’nde ise volütlü sütunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Üsküdar Yusuf Ziya Paşa Çeşmesi’nde ampir üslup kanalıyla gelen üçgen alınlık çeşme tacını oluşturmuştur.

Çalışmamızda yer alan camiler kâgir olarak inşa edilmiş olup; Malatya’daki cami dikkörtgen planda, düz çatılı (orijinali tonoz örtülü) ve tek katlı olarak, Keban’da

²⁷⁸ TÜRELİ, İdil, *Türk Sanatında Altı Köşesi Yıldız*, (M.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006, s.86-87

²⁷⁹ ERZİCAN, Tuğba, “Mihrap”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.30, İstanbul, 2005, s.30

²⁸⁰ YILMAZ, Salih, *Osmanlı Mimarisinde İstiridyeye Formu*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2005, s.III

ki cami dikdörtgen planda, tek katlı ve üzeri kubbeli merkezi planda, Ulukale'de yer alan cami ise derinlemesine dikdörtgen planda inşa edilmiş üzeri düz dam şeklindedir. Keban ve Malatya'da yer alan camilerin birer adet türbesi bulunmaktadır. Malatya'daki türbenin içerisinde üç adet taş sandukalı mezar yer almaktadır. Eyvan şeklindeki bu türbenin üç tarafı kapalı olup, önden ise tek desteğe oturan iki sivri kemer ile iki ayrı mekân bölünmüştür. Türbenin üst örtüsü içten tonoz dıştan düz dam şeklindedir. İçerisinde iki adet toprak sandukalı mezar olan Keban'daki türbe ise kare planlı olarak, düzgün kesme taştan inşa edilmiş olup, üst örtüsü ise tamamlanmamıştır. Çeşmelerden Keban örnekleri klasik tarzda taş malzemedен inşa edilmişken, İstanbul'da yer alan çeşme mermerden, su depolu ve üçgen alınlıklı olarak inşa edilmiştir.

Paşa tarafından yaptırılan eserler ile Keban'daki Külliye, Çemişgezek'teki köprü ve İstanbul Üsküdar'daki çeşme örneğinde olduğu gibi halkın sadece ibadet ihtiyacı düşünülmemiş köprü, kütüphane, medrese, hamam, helâ ve çeşme gibi yapılar ile sosyal ihtiyaçları da karşılanmaya çalışılmıştır. Bu gün kütüphane, yıkılmış olan medrese ve hamamlar ile suyu akmayan çeşmeler özgün işlevlerini kaybetmişlerdir. Camilerden ise Ulukale Köyü Camii yıkıldığından kullanılmamaktadır.

Yusuf Ziya Paşa III. Selim ve II. Mahmut devirlerinde iki kez sadrazamlık, Trabzon, Bağdat, Basra, Konya ve Halep Valiliği, Eğriboz, Karlılı ve Sakız muhafızlığı görevleri sebebi ile birçok şehirde bulunmuştur. Görev yaptığı bu şehirlerde de yaptırmış olduğu eserler mutlaka olmalıdır. Fakat Yusuf Ziya Paşa tarafından yaptırılmış olan yapılar eldeki veriler ile katalog bölümünde sıraladığımız yapılar ile sınırlı kalmıştır. Birçok farklı şehirde bulunan ve hayırsever bir kişiliğe sahip olan Yusuf Ziya Paşa'nın yaptırmış eserlerin sayısının, ortaya çıkarabilecek başka arşiv belgeleri ve vakfiyeler ile artacağı kanaatindeyiz.

İncelemiş olduğumuz yapılardan İstanbul Üsküdar'da yer alan çeşme hariç diğer yapılar merkezden uzak yerlerde inşa edilmişlerdir. Bu yapıların döneminin Türk Baroğu olarak adlandırılan yeni sanat akımı ile başkent üslubu olan Edirnekari unsurların taşrada yerel imkânlar ile nasıl şekillendiğini gösteren güzel örnekler olduğunu söyleyebiliriz. Yusuf Ziya Paşa tarafından yaptırılan eserlerin incelenmesi dönemin sanatsal faaliyetlerinin belirginleşmesini sağlamış böylelikle hem literatüre katkıda bulunulmuş hem de mesleki anlamda kendimizi geliştirmemize yardımcı olmuştur.

KAYNAKLAR

- ALANOĞLU, Murat, “Elazığ Eğitim Tarihine Katkı: Vezir İspanakçızade Hafız Mustafa Paşa'nın Harput Ve Keban'da Kurduğu Eğitim Müesseselerine Dair İki Vakfiye”, *Elazığ Eğitim Tarihine Katkı, Tarihten Günümüze Elazığ*, C.2, Ankara, 2015, s.741-760
- AKAR, Azade, “Tezyini Sanatlarımızda Vazo Motifleri”, *Vakıflar Dergisi*, S.8, Ankara, 1969, s.267-889
- AKSU, Hatice, “Rokoko “, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.35, İstanbul, 2008, s.159-160
- AKTAŞ, A., Ferya, *Elazığ İli Çeşmeleri*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2009
- ALTINSAPAN, Erol, *Tek Kemer Gözlü Rize Köprüleri*, Eskişehir, 2001
- ARDIÇ, Selda, *Divriği Çeşmeleri*, (Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Basılmamış Lisans Tezi), Konya, 2005
- ARSEVEN, C., Esad, *Türk Sanatı Tarihi*, İstanbul, 1954
- ARSLAN, Celil, *Elazığ'daki Türk Devri Yapıları*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2003
- ASLANAPA, Oktay, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul, 1986
- ATASOY, Nurhan, “Barok”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul, 1992, s.81-83
- AYTAÇ, İsmail, *Malatya Türk-İslam Dönemi Mimari Eserleri II*, İstanbul, 2013
- AYTÖRE, Ayhan, “Türklerde Su Mimarisi”, *Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi*, Ankara, 1962, s.45-69
- BARIŞTA, H., Örcün, “Başkent İstanbul'dan Örnekleriyle Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Çeşmeleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.12, Ankara, 2002, s.389-391
- BAYINDIR, Cem, “Sâlnâme-i Vilâyet-İ Ma'mûret-ül-Azîz”, *Keban Gazetesi*, S.89, Keban, 31 Mayıs-6 Haziran 2007
- BEYDİLLİ, Kemal, “Yusuf Ziya Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.44, Ankara, 2003, s.34-37
- BİLGİN, Sait, *Dünden Bugüne Keban*, Ankara, 2007
- BİLGİN, Sabit, *Keban Yusuf Ziya Paşa Camisi Ve Külliyesi*, Elazığ, 2017
- BOZKURT, Nebi, “Şamdan”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.38, İstanbul, 2010, s.328-330
- BOZKURT, Nebi, “Minber”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.30, İstanbul, 2005, s.101-103
- ÇEÇEN, Kazım, “Köprü”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.26, Ankara, 2002, s.252-255

- ÇEÇENER. H., Besim, *Üsküdar Merkez Mahalleleri Osmanlı Dönemi Su Uygarlığı Eserleri*, İstanbul, 2007
- ÇELİK, Kürşat, “Keban’da Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Vakfı”, *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, C.1, Elazığ, 2014, s.49-64
- ÇİFTÇİ, Pınar, *Diyarbakır’ın Dicle Kıyısı’ndaki Köşk Yapıları*, (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2007
- ÇOBANOĞLU, A., Vefa, “Yusuf Ziya Paşa Külliyesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.44, İstanbul, 2013, s.37-38
- ÇULPAN, Cevdet, *Türk Taş Köprüleri Ortaçağdan Osmanlı Devri Sonuna Kadar*, Ankara, 2002
- DANIK, Ertuğrul, “Yukarı Fırat Bölgesi 2006 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması”, 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C.2, Kocaeli, 2007, s.345-366
- DENKNALBANT, Ayşe, “Köşk”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.26, Ankara, 2002, s.279-282
- DERMAN, M., Uğur, “Hat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.16, İstanbul, 1997, s.345-366
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 2011
- DURUKSU, Funda, 1310 Sene-i Hicriyesine Mahsus Salname-İ Vilayet-i Mamurat’ül Aziz, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2013
- ERGİNSOY, Ülker, “Türk Maden Sanatı”, *Başlangıçtan Bugüne Türk Sanatı Tarihi*, Ankara, 1993, s.343-362
- ERKUTUN, İlkin, *Darendeli İzzet Hasan Efendi Ziyaname*, İstanbul, 2009
- ERTUĞ, Necdet, *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyesi*, C.1, İstanbul, 2006
- ERÜNSAL, E., İsmail, “Kütüphane”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.27, İstanbul, 2003, s.11-32
- ERZİCAN, Tuğba, “Mihrap”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.30, İstanbul, 2005, s.30-37
- EYİCE, Semavi, “Çeşme”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.8, İstanbul, 1993, s.277-287
- EYİCE, Semavi, “Hamam”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.15, İstanbul, 1997, s.402-430
- GÜNDÜZ, Mahmut, *İslam’da Kitap Sevgisi ve İlk Kütüphaneler*, *Vakıflar Dergisi*, S.XI, Ankara, 1976, s.165-193
- HASKAN, N., Mehmet, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, C.3, İstanbul, 2001
- <http://cemisgezcek.hol.es/history/republic/terror.html>

- IŞIK, Adnan, *Malatya 1890-1919*, İstanbul, 1998
- İLTER, Fügen, *Osmanlılara Kadar Anadolu Türk Köprüleri*, Ankara, 1978
- KARAKUŞ, Rahmi, KIZILTOPRAK, Süleyman, AYKUT, Hüseyin, ÖNUÇAK, Ayşe, TURGUT, Naciye, DOĞAN, Sema, *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyesi*, Ed. ERTUĞ, Necdet, C.1, İstanbul, 2006
- KARPUZ, Haşim, *Trabzon*, Ankara, 1990
- KARPUZ, Haşim, *Anadolu Selçuklu Mimarisi*, Konya, 2001
- KILCI, Ali, “Şadırvan”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.10, İstanbul, 2010, s.219-221
- KONYALI, H., İbrahim, *Abideleri ve Kitabeleri İle Erzurum Tarihi*, İstanbul, 1960
- KUBAN, Doğan, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul, 2007
- Malatya Kültür Envanteri*, Malatya, 2014
- ONAT, Onur, SAYIN, Erkut, “Tarihi Tağar Köprüsünün Doğrusal Olmayan Sismik Analizi”, *5.Tarihi Eserlerin Güçlendirilmesi ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu*, Erzurum, 2015, s.301-311
- ÖDEKAN, Ayla, “Çeşme” Maddesi, “*İstanbul Ansiklopedisi*”, C.II, İstanbul, 1992, s.488-491
- ÖNKAL, Ahmet, BOZKURT, Nebi, “Cami, Dinî ve Sosyokültürel Tarihi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.7, İstanbul, 1993, s.46-56
- PEKİN, Faruk, YILMAZ, H., Fehmi, *Türkiye'nin Kültür Mirası 100 Köprü*, İstanbul, 2008
- PİLEHVARIAN, K., Nuran, “Osmanlı Çeşme Mimarisi”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.12, Ankara, 2002, s.396-401
- SÖZEN, Metin, “Keban'da Türk Eserleri”, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, S.27/306, İstanbul, 1970, s.10-16
- SÖZEN, Metin, *Diyarbakır'da Türk Mimarisi*, İstanbul, 1971
- SÖZEN, Metin, “Çemişgezek'in Ulukale Köyü'ndeki Mimari Eserler”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, S.V, İstanbul, 1973, s.119-140
- SÖZEN, Metin, TANYELİ, Gülsün, GERMEN, Murat, *Türkiye'nin Köprüleri*, İstanbul, 2000
- SÖZEN, Metin, TANYELİ, Uğur, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1999
- SÜREYYA, Mehmed, *Sicill-i Osmani*, C.5, İstanbul, 1996
- ŞANCI, Fuat, “Keban'da Yusuf Ziya Paşa Külliyesi”, *İnönü Üniversitesi Darendede İlahiyat Araştırma Dergisi*, S.I, Darendede, 1995, s.211-240

- TALİ, Şerife, *Osmanlı Dönemi İstanbul Camilerinde Şadırvanlar*, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2009
- TANIŞIK, H., İbrahim, *İstanbul Çeşmeleri I*, İstanbul, 1943, s.V-VI
- TANMAN, M., Baha, “Mahfil”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.27, Ankara, 2003, s.331-333
- TIZLAK, Fahrettin, “XVIII. Yüzyıl Sonu İle XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Harput Çevresinde Madencilik Faaliyetleri”, *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, Elazığ, 23-25 Mayıs 2013, s.349-365
- TUNCER, O., Cezmi, *Anadolu Kümbetleri Beylikler Osmanlı Dönemi*, Ankara, 1991
- TÜRELİ, İdil, *Türk Sanatında Altı Köşesi Yıldız*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006
- ÜNALAN, H., Sibel., *Anadolu'daki Türk Kütüphaneleri*, İstanbul, 2012
- YALVAÇ, Celal, “Malatya Tarihinden Notlar: Yusuf Ziya Paşa Camisi”, *Görüş Gazetesi*, Malatya, 21-22 Haziran 1984, s.2
- YILMAZ, Salih, *Osmanlı Mimarisinde İstiridye Formu*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2005
- YURTTAŞ, Hüseyin, ÖZKAN, Haldun, KÖŞKLÜ, Zerrin, “*Yolların, Suların ve Sanatın Buluştuğu Şehir Erzurum*”, Erzurum, 2008
- YÜCEL, Erdem, “Edirnekârı”, *İslam Ansiklopedisi*, C.10, İstanbul, 1994, s.449-450
- YÜTER, Z., Fatma, *İstanbul'da Su Mimarisi ve Şadırvanlar*, (Haliç Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Atat Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2014
- Vakıflar Genel Müdürlüğü, *Yusuf Ziya Paşa Camii'si Rölöve Restitüsyon ve Restorasyon Raporu*, Malatya, 2006

RESİMLER KAYNAKÇA

BAYINDIR, Cem, “Yusuf Ziya Paşa”, *Keban Gazetesi*, S.285, Keban, 15-30 Haziran 2015

BAYINDIR, Cem, “Keban’la İlgisi Olan Son Dönem Osmanlı Din Bilginleri”, *Keban Gazetesi*, S.115, 15-31 Mayıs 2008

Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi

Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi

İstanbul VI Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi

İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü Arşivi

İsmail AYTAÇ Arşivi

PEKİN, Faruk, YILMAZ. F., Hayri, *Türkiye’nin Kültür Mirası 100 Köprü*, İstanbul, 2008, s.200-2001

Sait BİLGİN Arşivi

www.facebook.com/ulukalekoyu/

ÇİZİMLER KAYNAKÇASI

ARSLAN, Celil, *Elazığ’daki Türk Devri Yapıları*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2003

Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi

Karayolları Genel Müdürlüğü Arşivi

İstanbul VI Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi

Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi

SÖZEN, Metin, “Çemişgezek’in Ulukale Köyü’ndeki Mimari Eserler”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, S.V, İstanbul, 1973

EKLER**Ek 1. Orijinallik Raporu**

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Selda YILDIRIM
Öğrenci Numarası	141207101
Enstitü Anabilim Dalı	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Programı	Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. İSMAİL AYTAÇ
Tez Başlığı (Türkçe)	Yusuf Ziya Paşa ve Ailesinin Yaptırdığı Vakıf Eserler

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 113 sayfalık kısmına ilişkin, 15.05.2018 tarihinde Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 7 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin ~~Yüksek~~ Tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Prof. Dr. İSMAİL AYTAÇ
Danışmanın Adı-Soyadı
(İmzası)

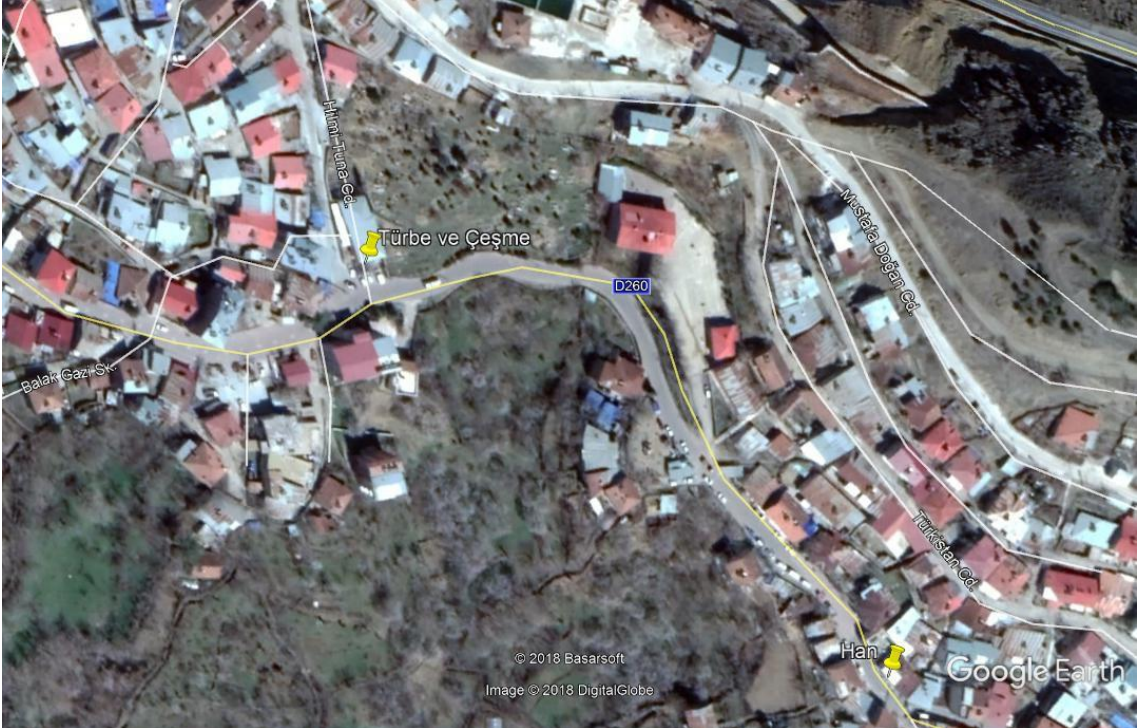
Prof. Dr. Adem TUTAR
Anabilim Dalı Başkanı
(İmzası)

Lisansüstü tezler, savunma öncesinde **intihal program raporu** ile birlikte enstitüye teslim edilir.

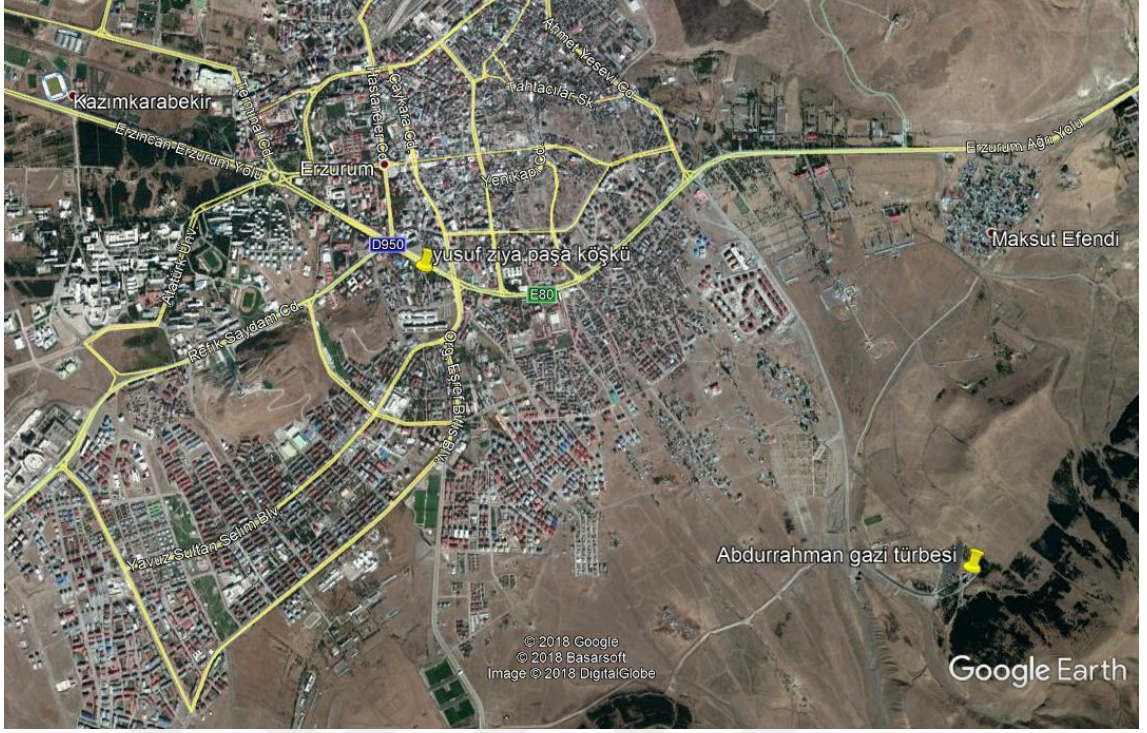
İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

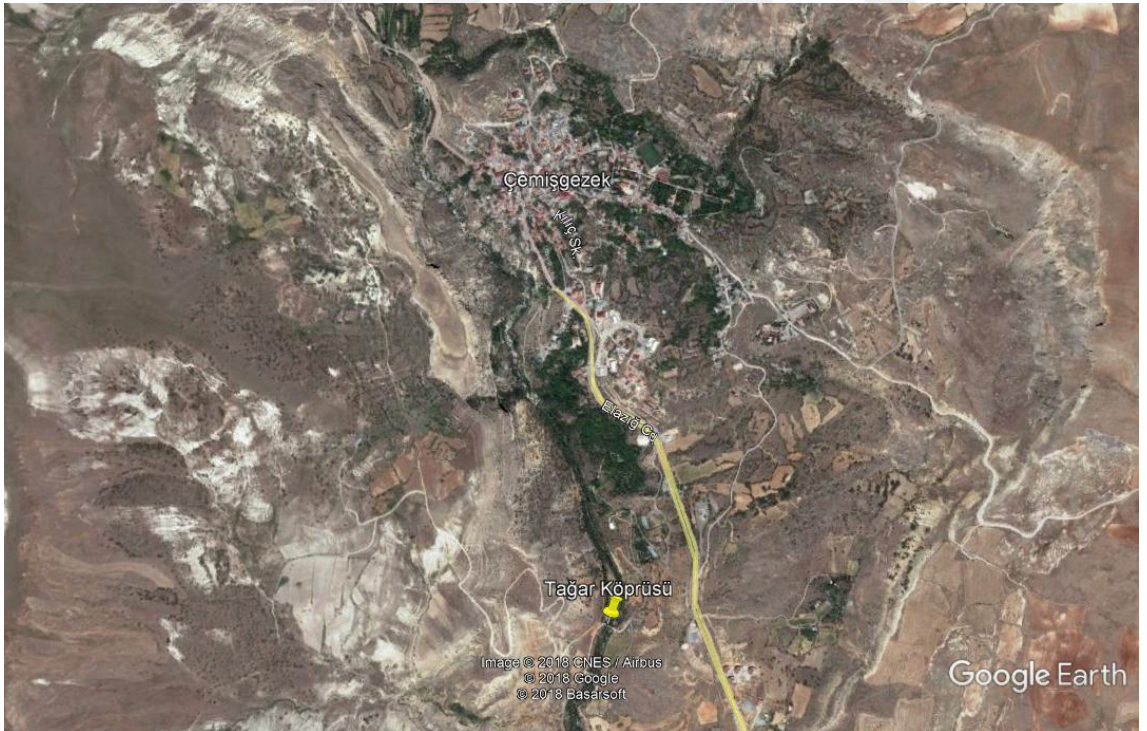
Harita 3. Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi'ne Ait Yapılar (Google Earth)

Harita 4. Elazığ Keban Fırat Mahallesi Yusuf Ziya Paşa Kızlarının Türbesi ve Çeşme (Google Earth)

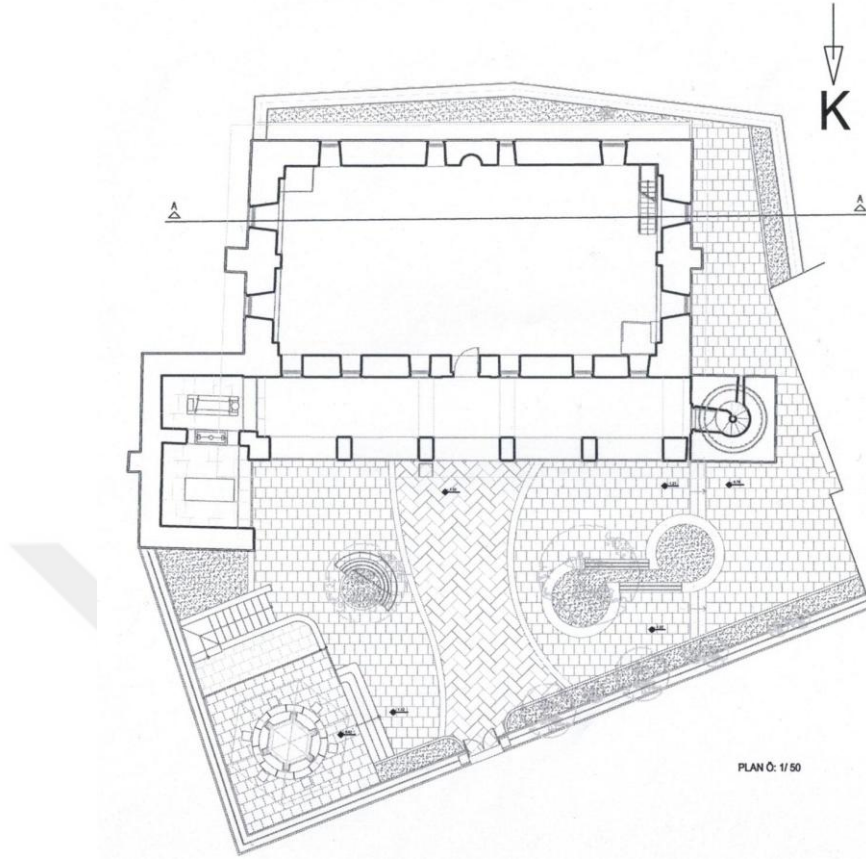

Harita 5. Erzurum Yusuf Ziya Paşa Köşkü ve Abdurrahman Gazi Türbesi (Google Earth)

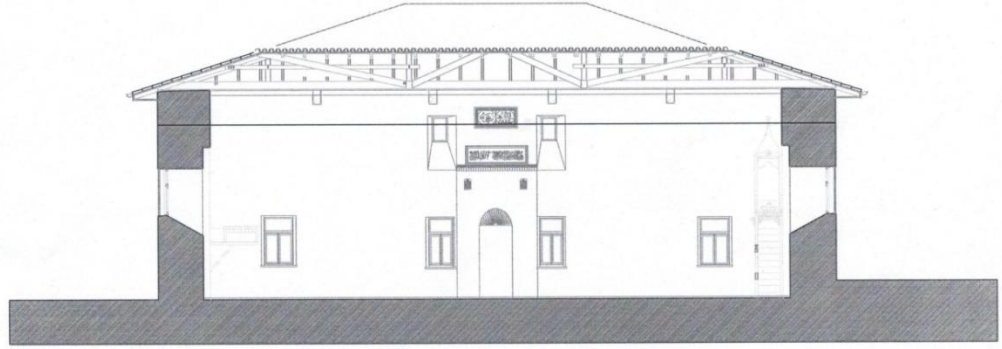

Harita 6. Tunceli Çemişgezek Tağar (Yusuf Ziya Paşa) Köprüsü (Google Earth)

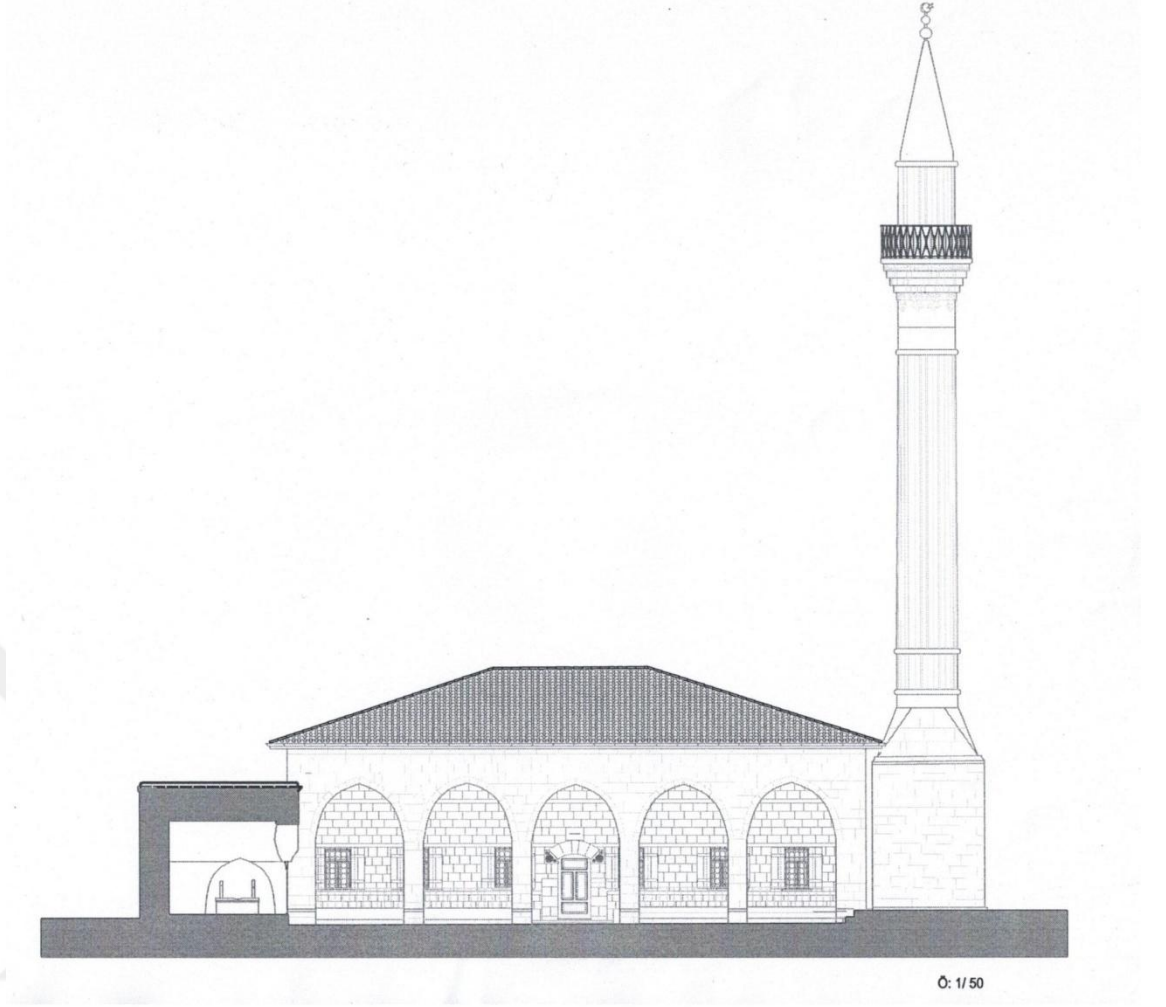
Ek 3. Çizimler

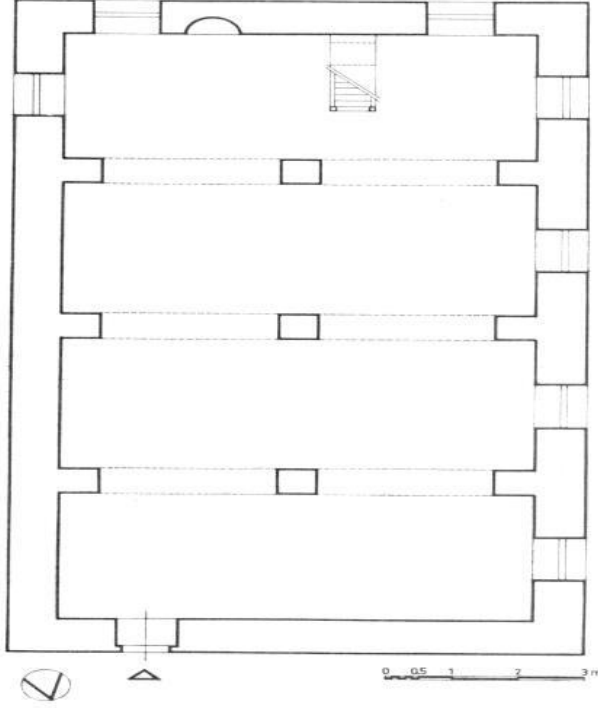
Çizim 1. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Ve Türbesi Rölöve Planı (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)

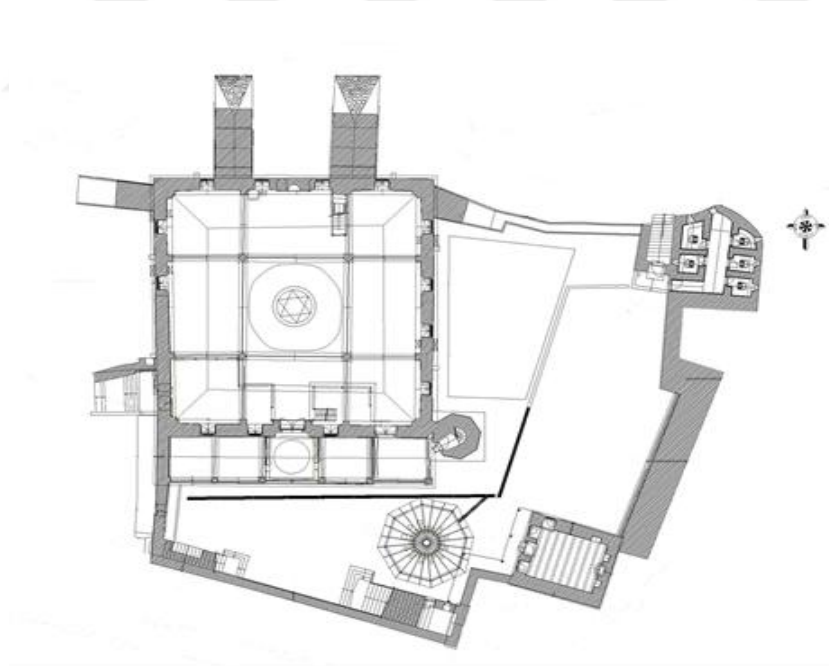
Çizim 2. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Ve Türbesinin Doğu-Batı Doğrultulu Kesiti (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)

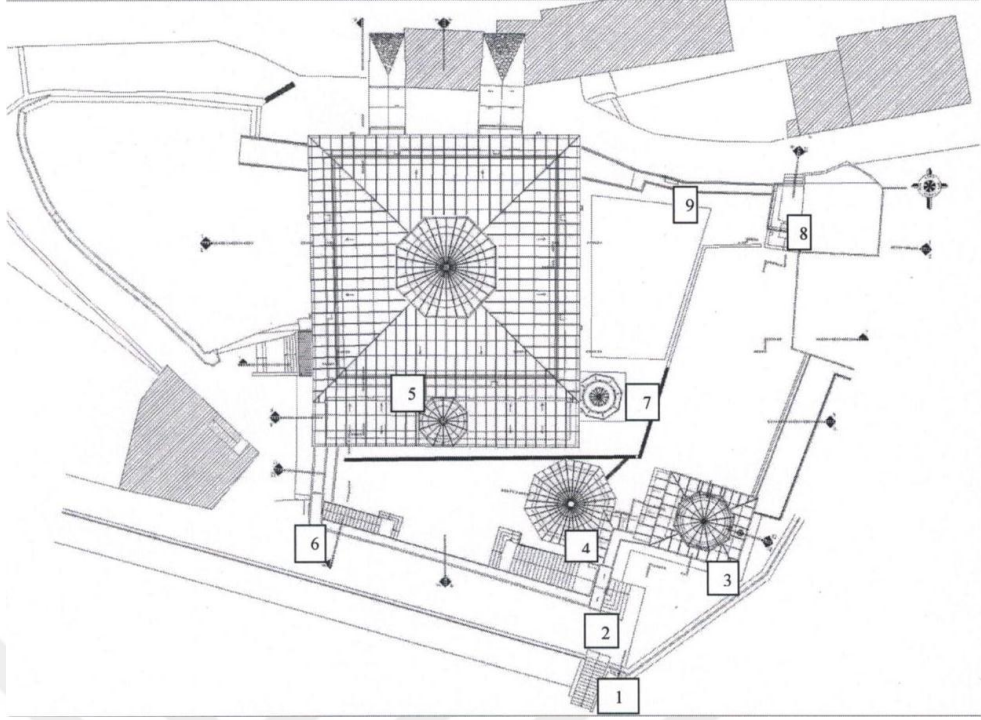
Çizim 3. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Ve Türbesinin Rölöve Kuzey Cephe Görünüşü (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)

Çizim 4. Tunceli Çemişgezek Ulukale Köyü Camii Planı (Metin SÖZEN)

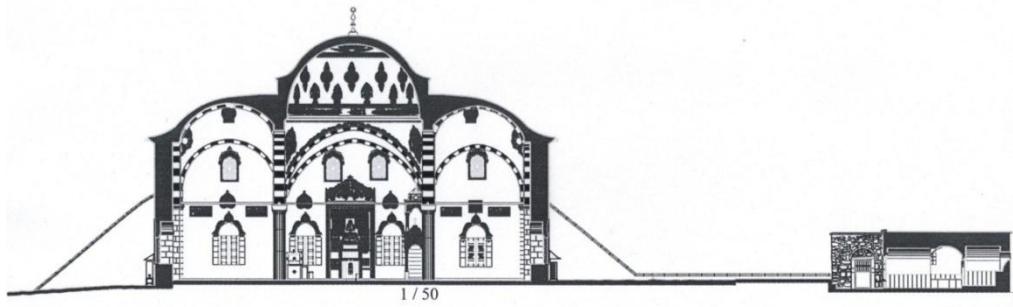

Çizim 5. Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Hacı Bektaşî Veli Sokakta Yer Alan Yapıların Planı (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)

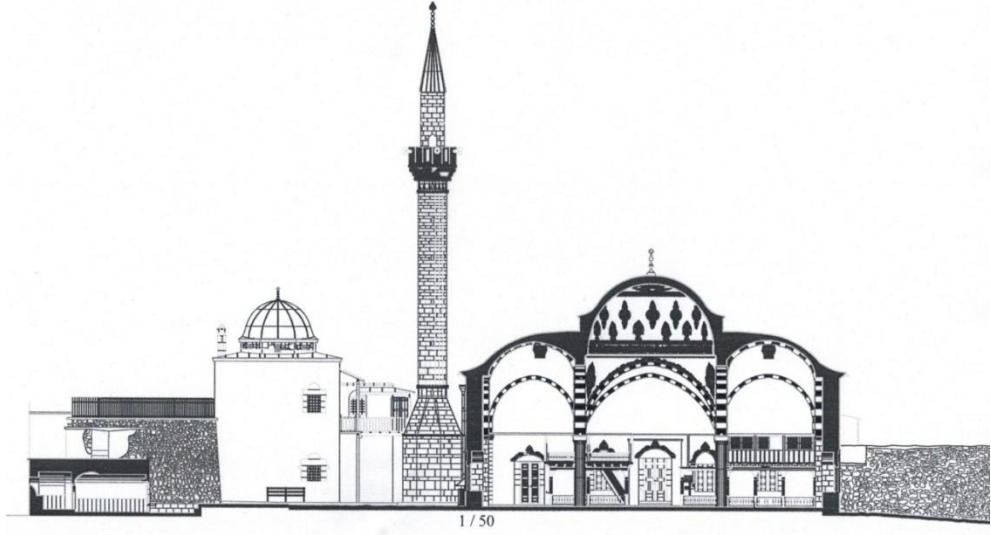

Çizim 6. Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesine Ait Hacı Bektaşî Veli Sokakta Yer Alan Yapıların Avlu Üzerindeki Yerleri Planı (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)

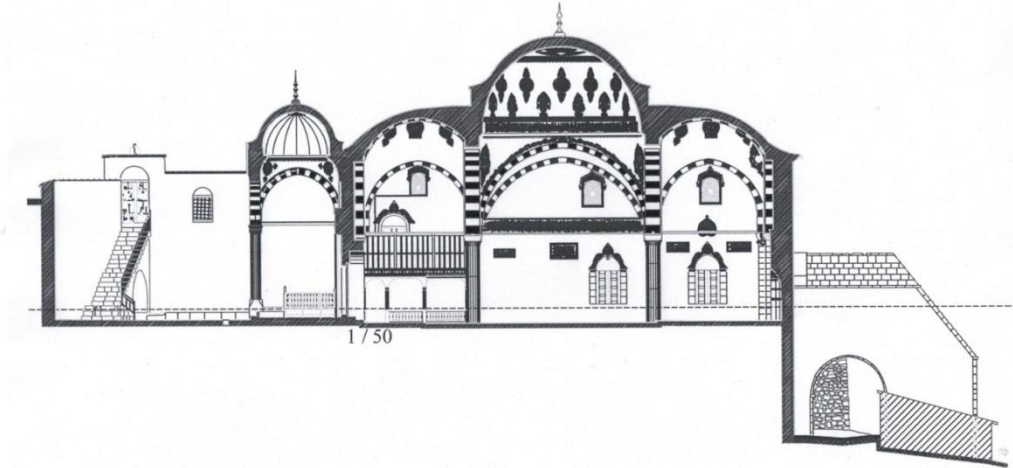
1. Çeşme	6. Doğu Giriş Kapısı
2. Batı Giriş Kapısı	7. Minare
3. Kütüphane	8. Tuvaletler
4. Şadırvan	9. Çeşme
5. Cami	

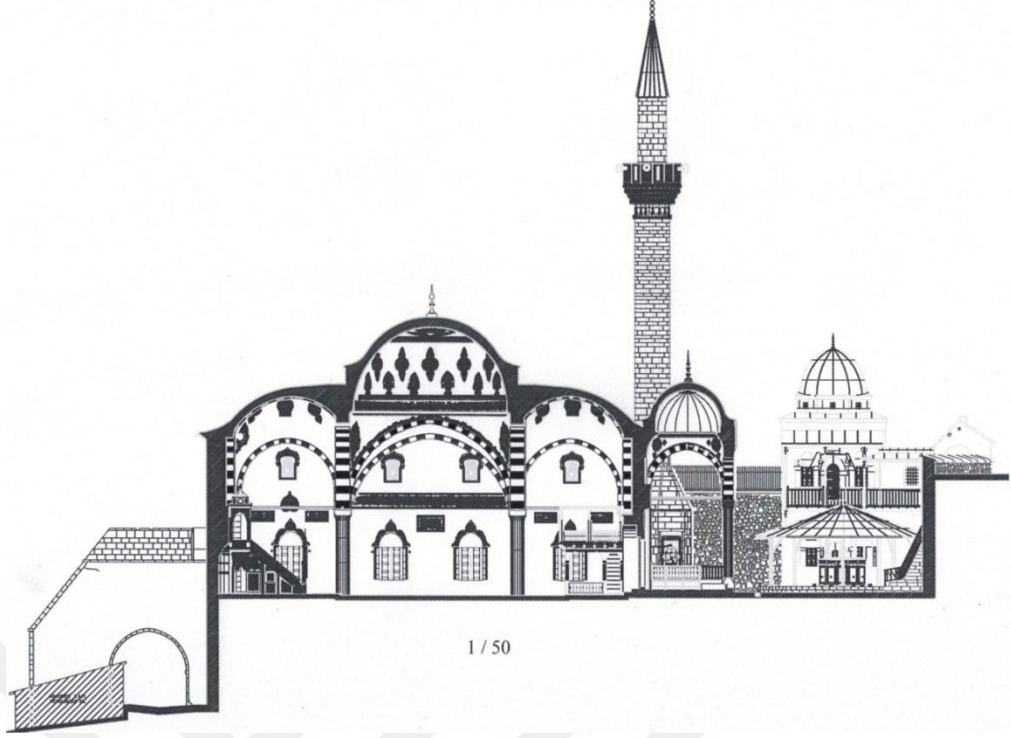
Çizim 7. Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Camii ve Helânın Doğu-Batı Doğrultulu Kesiti (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)

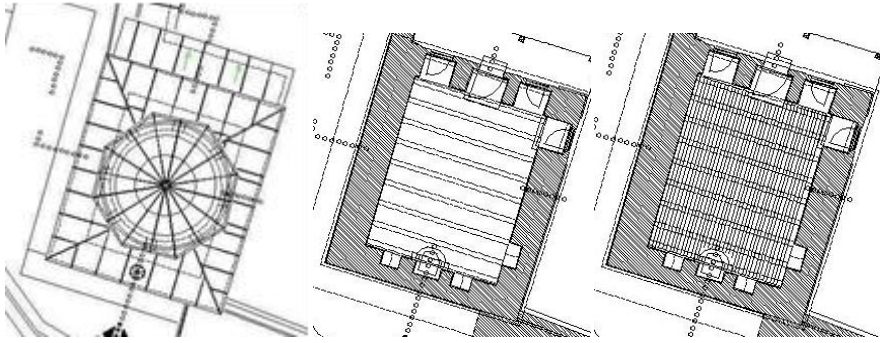
Çizim 8. Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Camii Doğu-Batı Doğrultulu Kesiti (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)

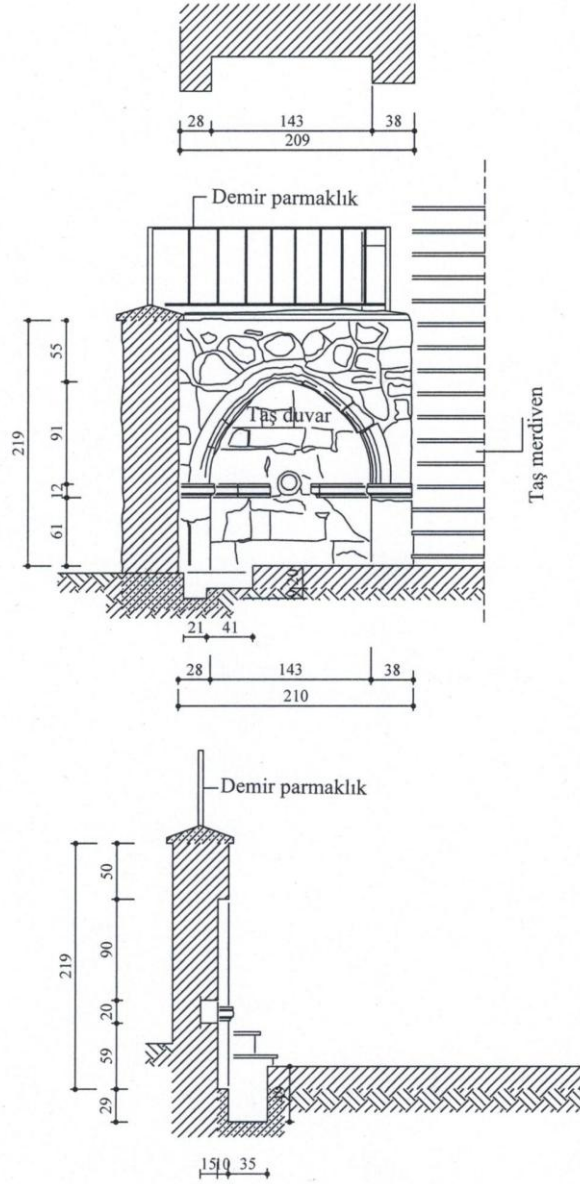
Çizim 9. Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Camii Kuzey-Güney Doğrultulu Kesiti, Payanda ve Doğu Cepheye Yer alan Avlu Girişi Görünüşü (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)

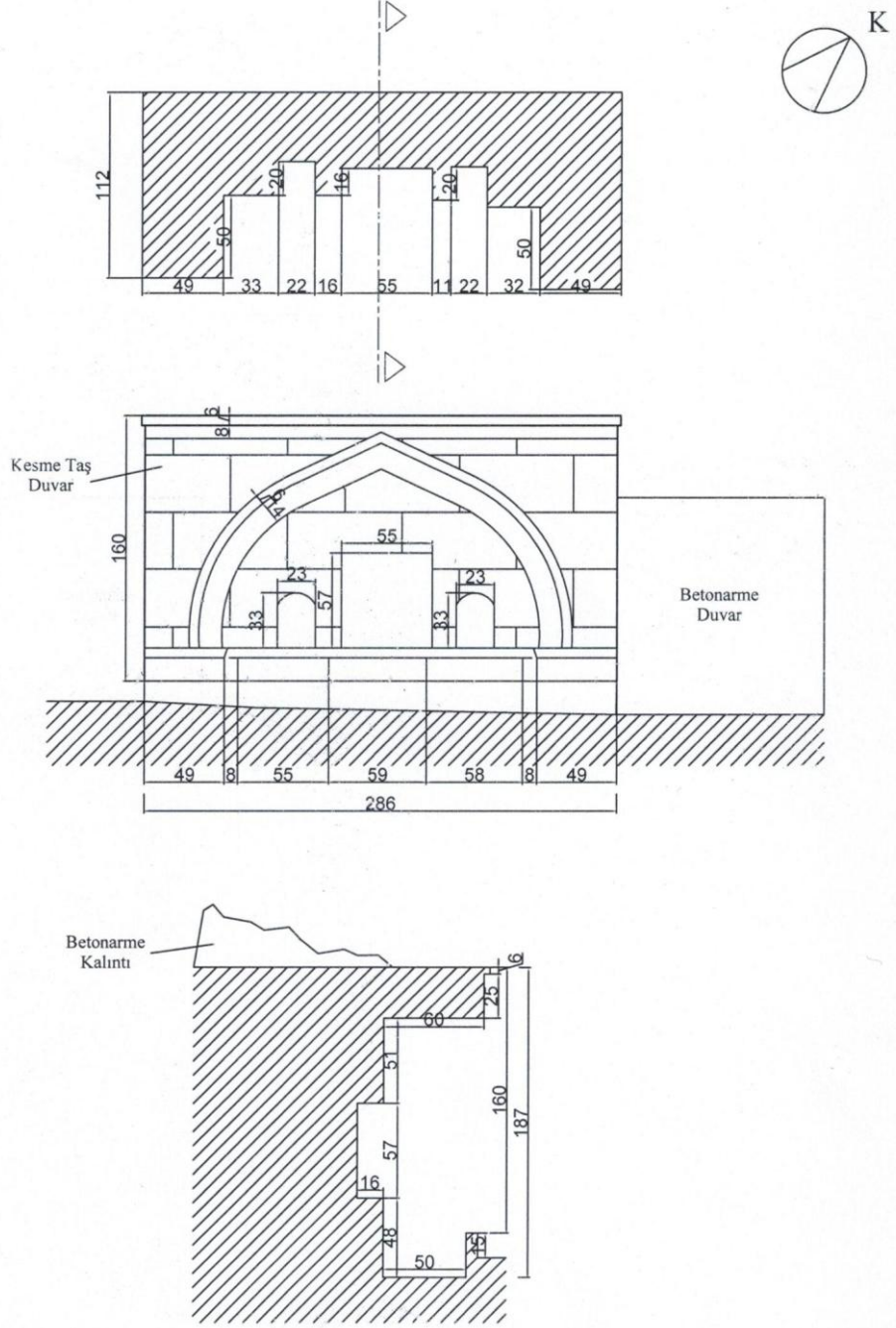
Çizim 10. Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Camii Kuzey-Güney Doğrultulu Kesiti, Payanda, Şadırvan ve Kütüphane Görünüşü (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)

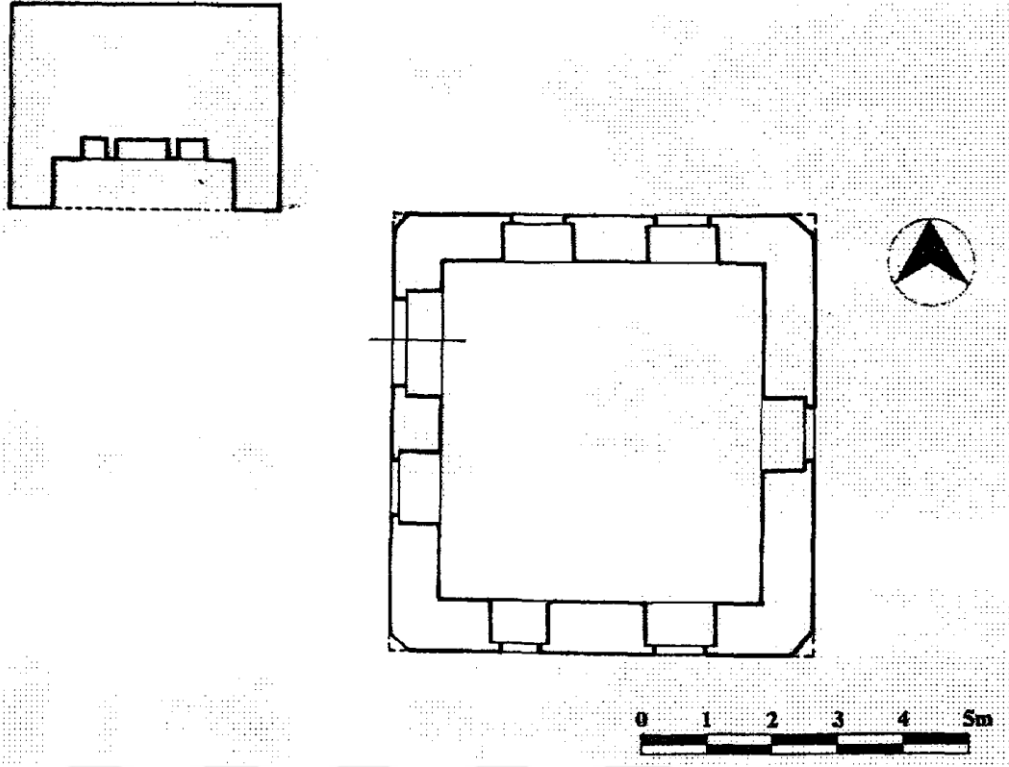
Çizim 11. Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Kütüphane Çatı, Üst ve Alt Kat Planları (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)

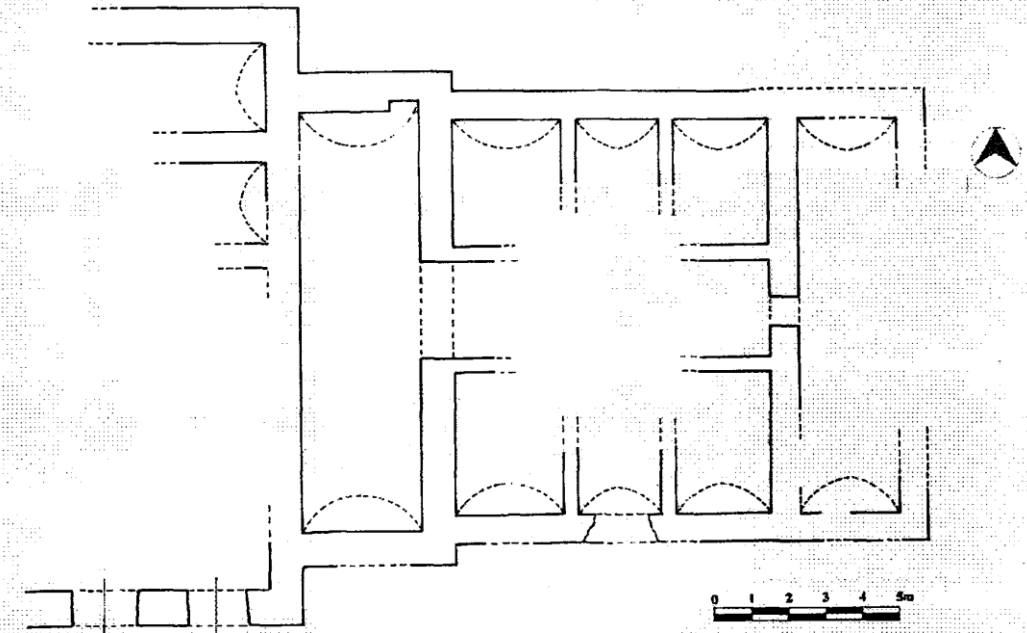
Çizim 13. Avluya Girişin Sağlandığı Kuzeybatı Cepheye Girişin Çaprazında Yer Alan Çeşme

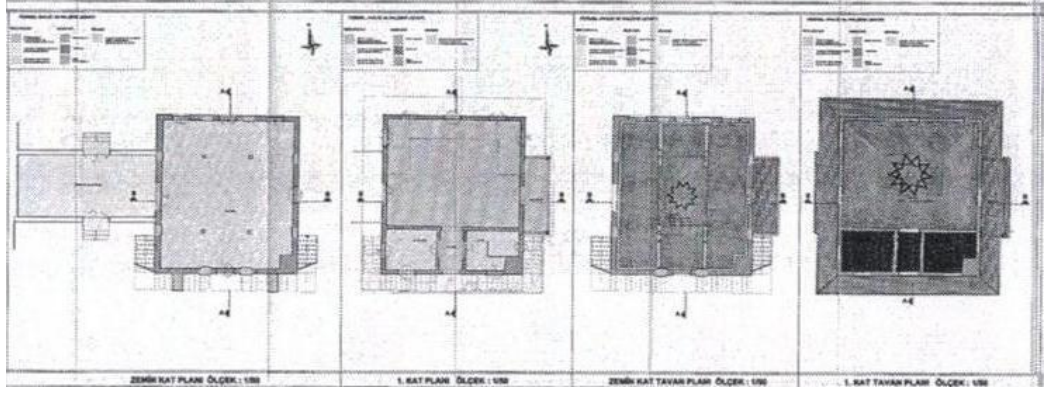
Çizim 14. Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Yapılarından Fırat Mahallesinde Yer Alan Çeşmenin Plan, Görünüş ve Kesiti

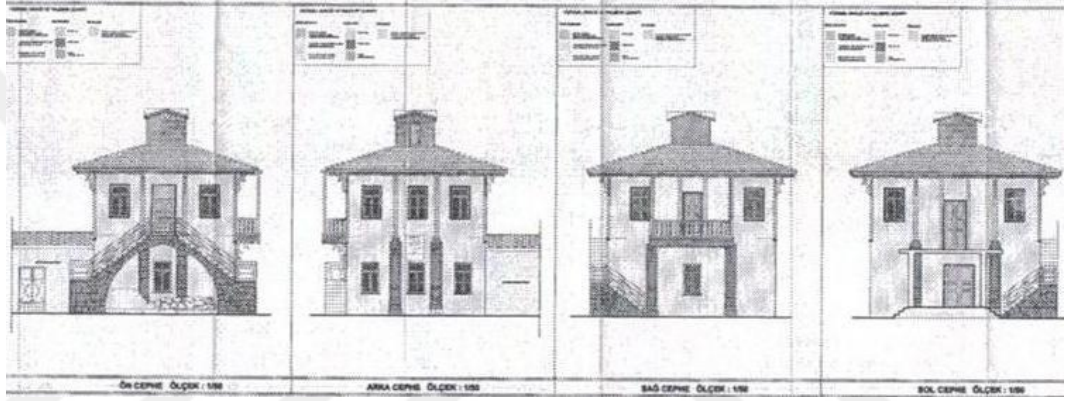
Çizim 15. Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Yapılarından Fırat Mahallesinde Yer Alan Türbe ve Çeşmenin Planı (Metin SÖZEN)

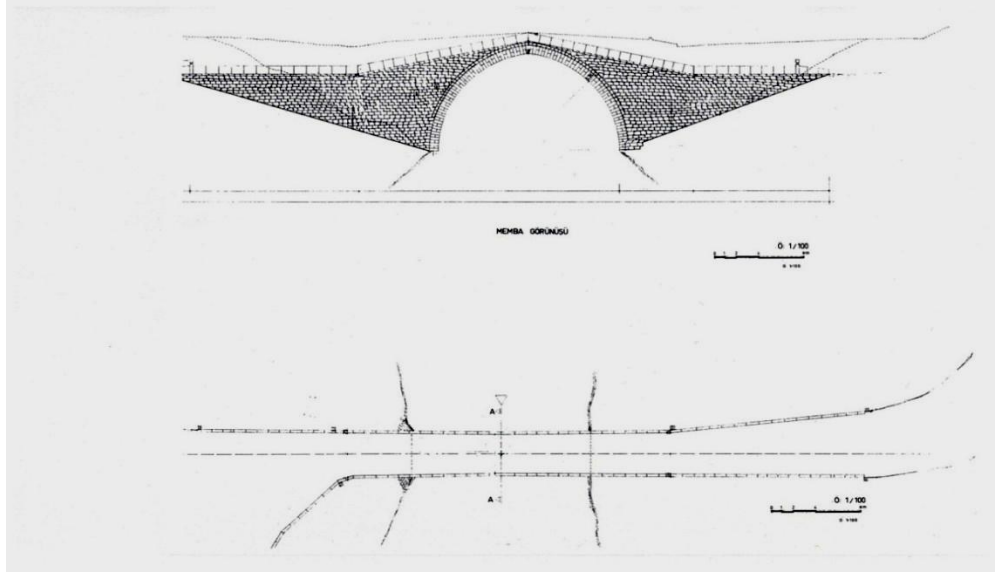
Çizim 16. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Hamam Planı (Celil ARSLAN)

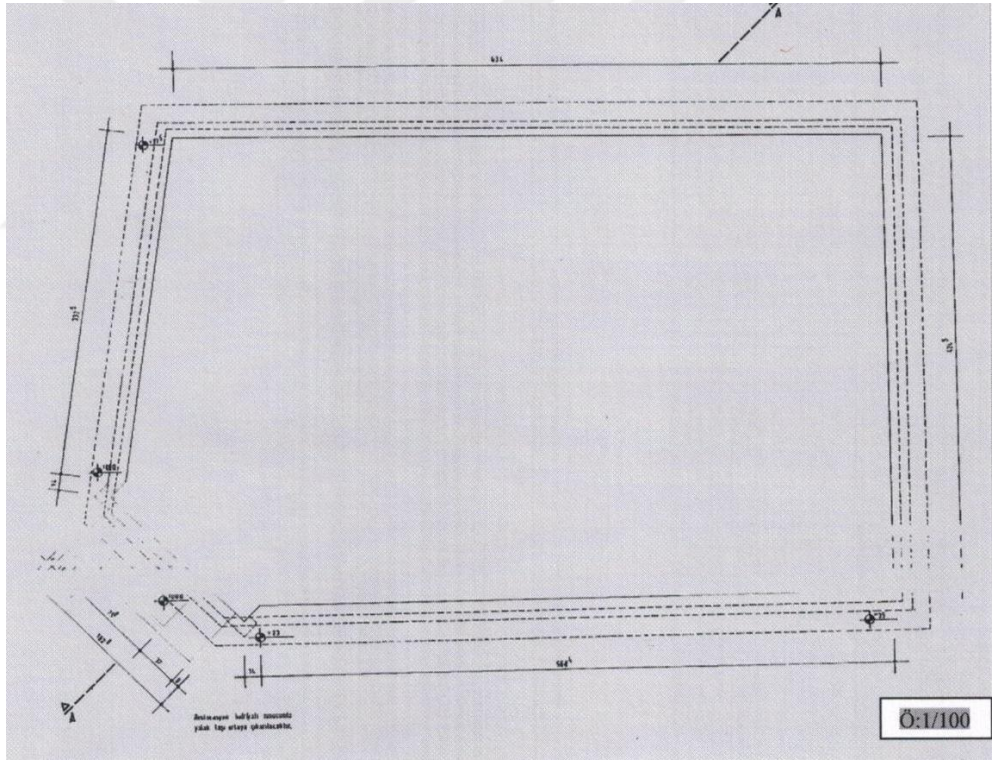
Çizim 17. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa Köşkü (Nüzhət-ül Hazra) Kat Planları (Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivi)

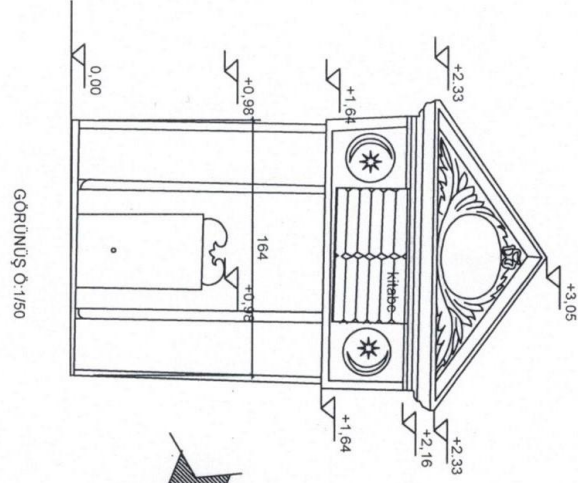
Çizim 18. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa Köşkü (Nüzhət-ül Hazra) Cephe Görünüşleri Soldan Sağa; Güney, Kuzey, Doğu ve Batı (Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivi)

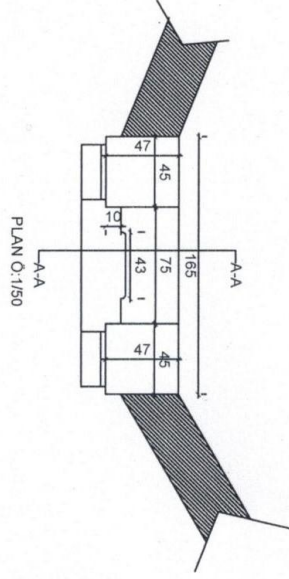
Çizim 19. Tunceli Çemişgezek Tağar (Yusuf Ziya Paşa) Köprüsü Görünüş ve Plan (Karayolları Genel Müdürlüğü Arşivi)

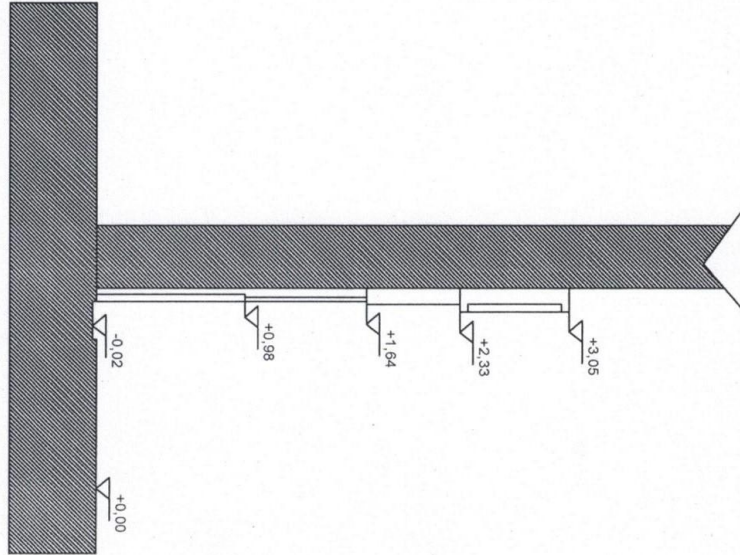
Çizim 20. İstanbul Üsküdar Yusuf Ziya Paşa Çeşmesi (Köşe Çeşmesi) Vaziyet Planı (İstanbul VI Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)

GÖRÜNÜŞ Ö:1/50

PLAN Ö:1/50

AA KESİTİ Ö:1/50

Çizim 21. İstanbul Üsküdar Yusuf Ziya Paşa (Köşe) Çeşmesi Plan, Görünüş ve Kesiti

Ek 4. Fotoğraflar

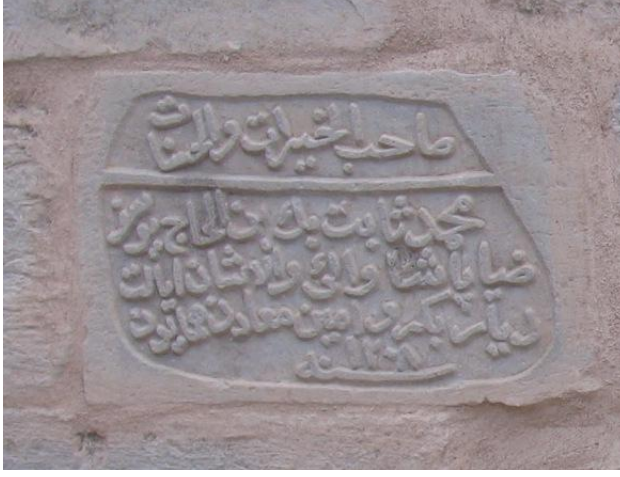
Fotoğraf 1. Yusuf Ziya Paşa'nın Portresi²⁸¹

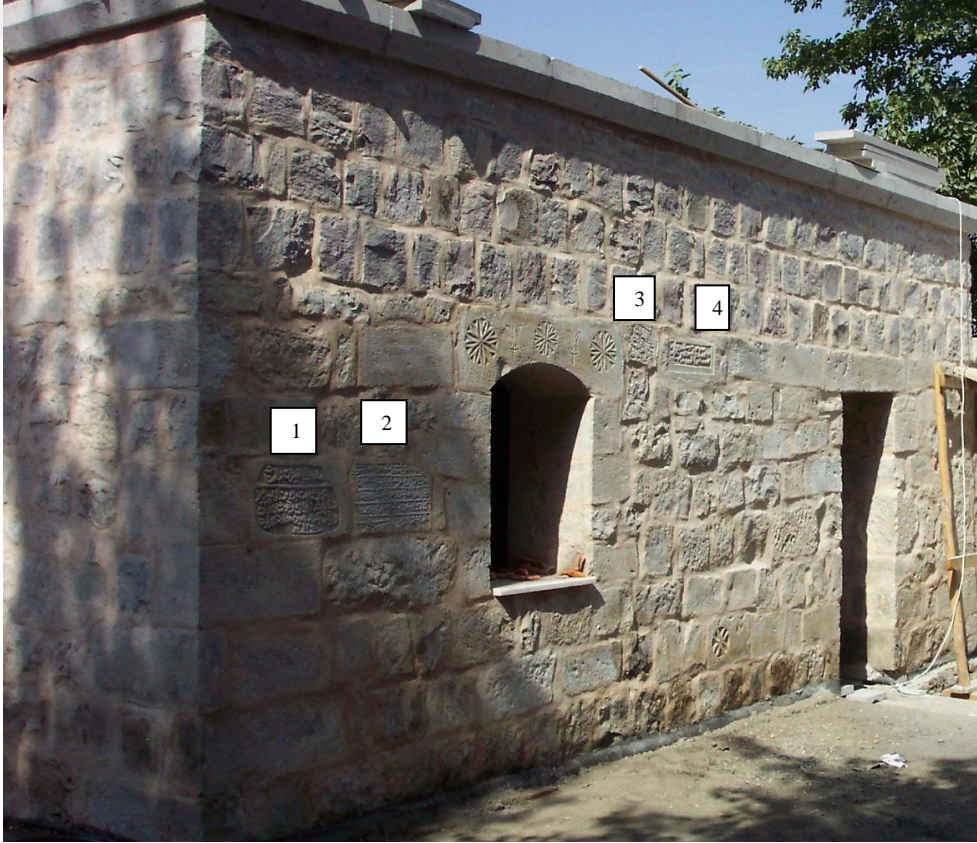
Fotoğraf 2. Yusuf Ziya Paşa'nın Mezar Taşı²⁸²

²⁸¹ BAYINDIR, Cem, "Yusuf Ziya Paşa", *Keban Gazetesi*, Sayı: 285, 15-30 Haziran 2015

²⁸² BAYINDIR, Cem, "Keban'la İlgisi Olan Son Dönem Osmanlı Din Bilginleri", *Keban Gazetesi*, S.115, 15-31 Mayıs 2008

Fotoğraf 3.Malatya Battalgazi Ahmet Duran Mescidi ve Türbesi Üzerinde Yer Alan Kitabe

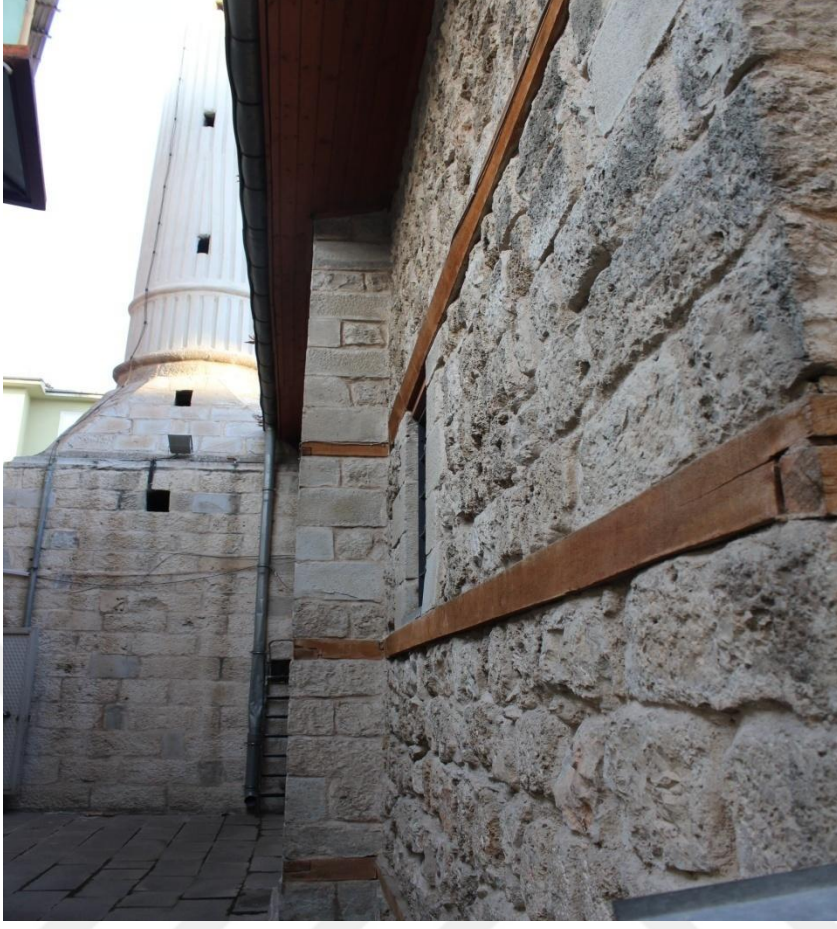
Fotoğraf 4. Malatya Battalgazi Ahmet Duran Mescidi ve Türbesi Üzerinde Yer Alan Kitabeler

Fotoğraf 5. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii ve Türbesi Restorasyon Sonrası
(Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 6. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Son Cemaat Yeri ve Türbe

Fotoğraf 7. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Batı Duvarı

Fotoğraf 8. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Güney Duvarı

Fotoğraf 9. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Doğu Duvarı

Fotoğraf 10. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Kuzey Cephe

Fotoğraf 11. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Son Cemaat Yeri Doğu Duvarı

Fotoğraf 12. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Son Cemaat Yeri Minareye Giriş Kapısı

Fotoğraf 13. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Son Cemaat Yeri Örtü Sistemi

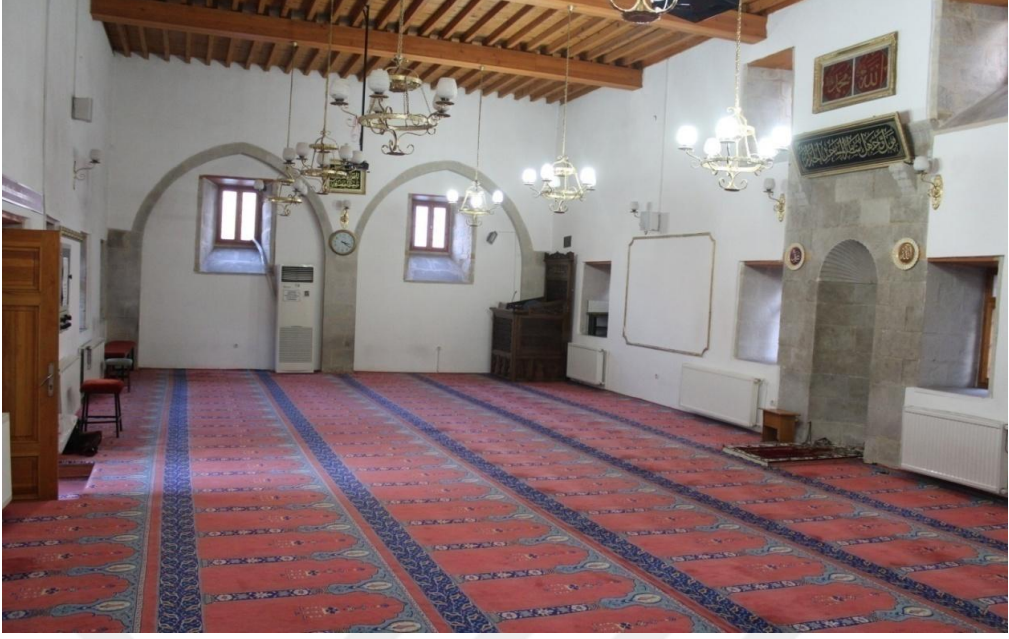
Fotoğraf 14. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Harim Giriş Kapısı

Fotoğraf 15. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Harime Giriş Kapısı Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 16. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Harim Giriş Kapısı Üzerinde Yer Alan Süsleme Detayları

Fotoğraf 17. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Harimin Doğu Duvarı

Fotoğraf 18. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Harimin Batı Duvarı

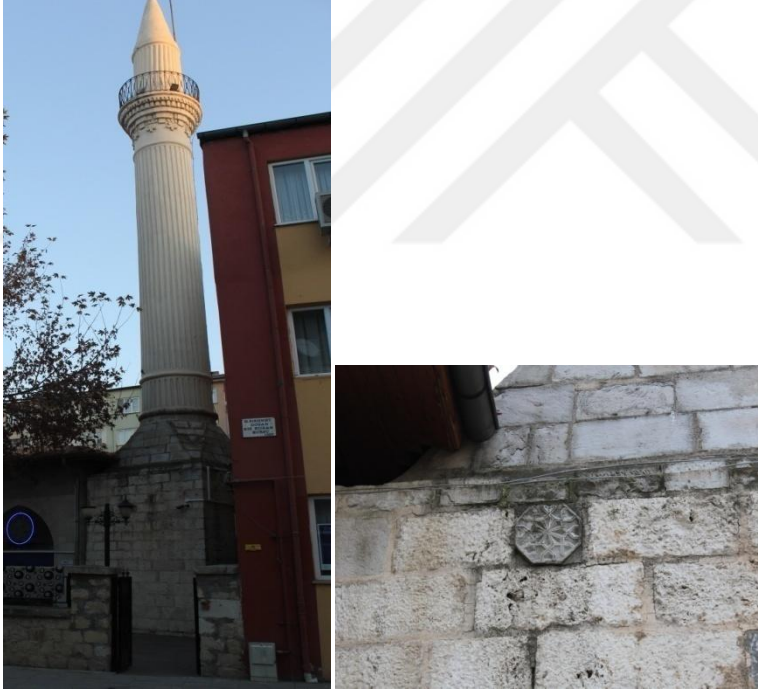
Fotoğraf 19. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Örtü Sistemi

Fotoğraf 20. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Mihrabı

Fotoğraf 21. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Mihrabından Detay

Fotoğraf 22. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Minaresi ve Üzerinde Yer Alan Taş Süsleme

Fotoğraf 23. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Türbesi

Fotoğraf 24. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Türbesi İçi

Fotoğraf 25. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Türbesinde Yer Alan Mustafa Naim Paşa'nın Karısına Ait Sanduka

Fotoğraf 26. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Türbesinde Yer Alan Mustafa Naim Paşa'nın Karısına Ait Sandukadaki Bezeme

Fotoğraf 27. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Türbesinde Yer Alan Mustafa Naim Paşa'nın Karısına Ait Sandukanın Baş ve Ayak Taşı

Fotoğraf 28. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Türbesinde Yer Alan Hamidiye Hanıma Ait Mezar

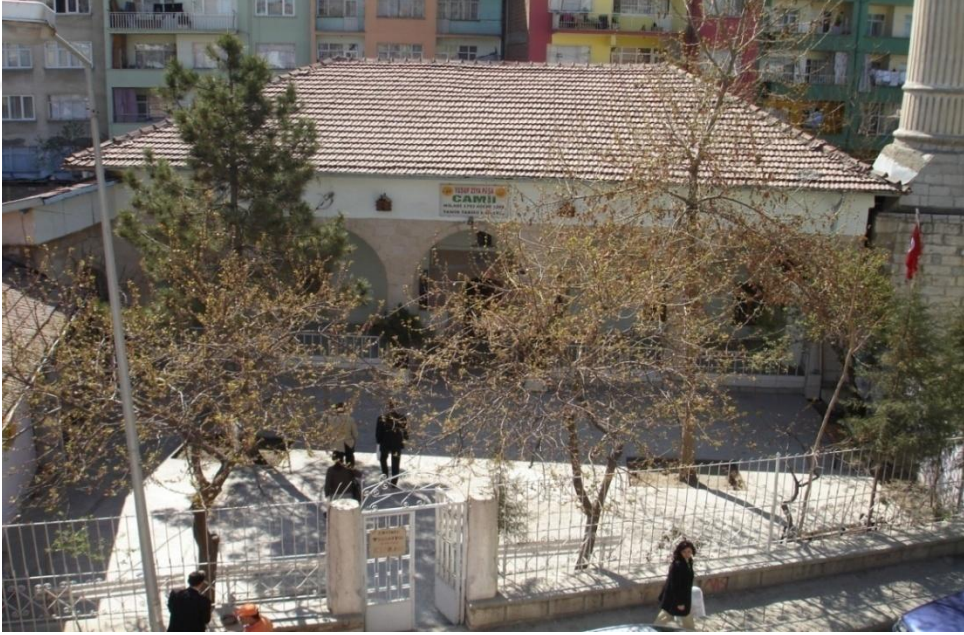
Fotoğraf 29. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Türbesinde Yer Alan Müşir Süleyman Paşa'ya Ait Mezar

Fotoğraf 30. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii ve Türbesinin Restorasyon Öncesi

Fotoğraf 31. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii ve Türbesinin Restorasyon Öncesi

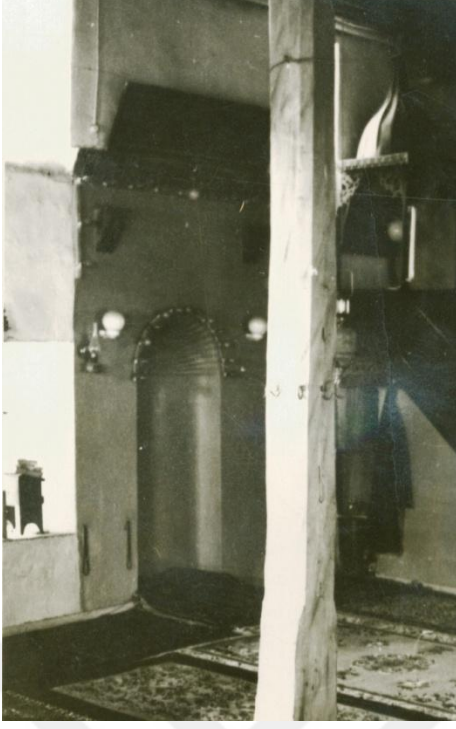
Fotoğraf 32. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii ve Türbesinin Restorasyon Öncesi
(Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 33. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii ve Türbesi Eski Fotoğraf (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 34. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii ve Türbesi Eski Fotoğraf (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 35. Malatya Yusuf Ziya Paşa Camii Harim Eski Fotoğraf (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 36. Tunceli Çemişgezek Ulukale Köyü Camii

Fotoğraf 37. Tunceli Çemişgezek Ulukale Köyü Camii Yıkılmış Mihrap Nişi

Fotoğraf 38. Tunceli Çemişgezek Ulukale Köyü Camii Balıksırtı Motifi Bezeli Mimari Parça

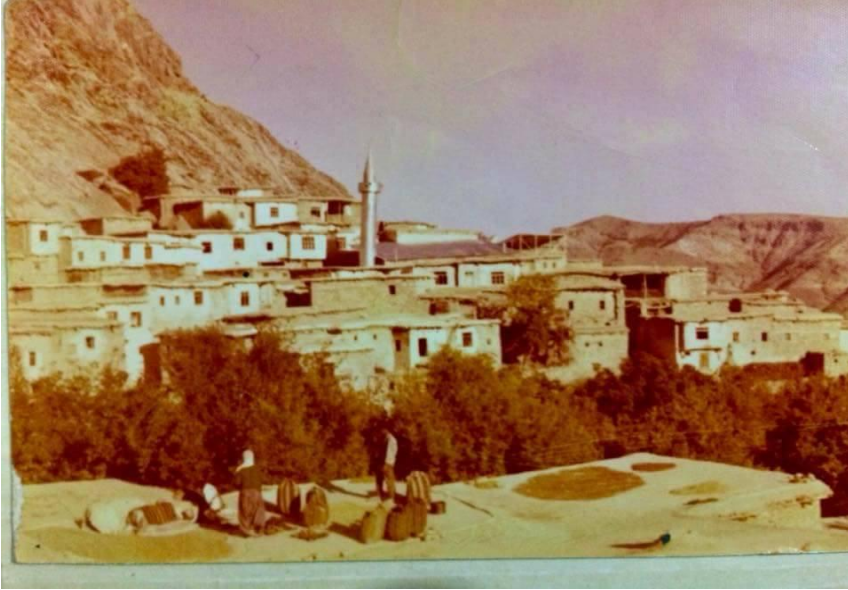
Fotoğraf 39. Tunceli Çemişgezek Ulukale Köyü Camii Ayakta Kalan Orta Sahını Oluşturan Kemerler

Fotoğraf 40. Tunceli Çemişgezek Ulukale Köyü Camii Ayakta Kalan Kemerler

Fotoğraf 41. Tunceli Çemişgezek Ulukale Köyü Camii Damı Eski Bir Fotoğraf
(www.facebook.com/ulukalekoyu/)

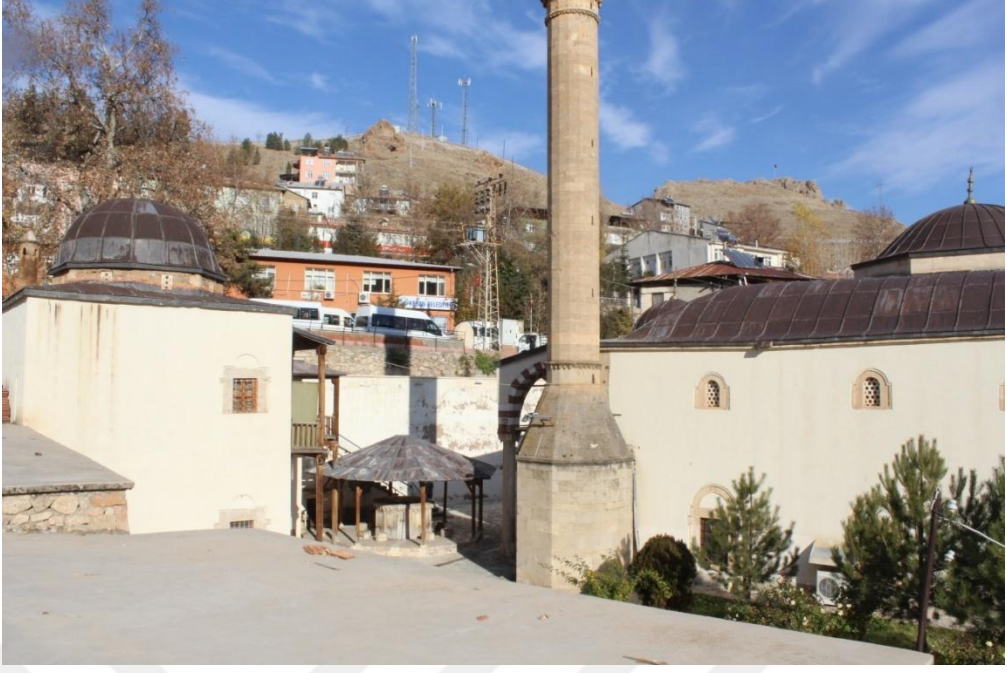
Fotoğraf 42. Tunceli Çemişgezek Ulukale Köyü ve Camii'nin de Uzaktan Görüldüğü Eski Bir Fotoğraf(www.facebook.com/ulukalekoyu/)

Fotoğraf 43. Tunceli Çemişgezek Ulukale Köyü ve Camii'nin Batı Tarafında Yer Alan Köy Meydanında ki Çeşme

Fotoğraf 44. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Doğu Cephedeki Avlu

Fotoğraf 45. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Helâların Damından Avlu

Fotoğraf 46. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Avlunun Güneybatı Kanadı

Fotoğraf 47. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Helâların Damından Avluya İnilen Merdivenler

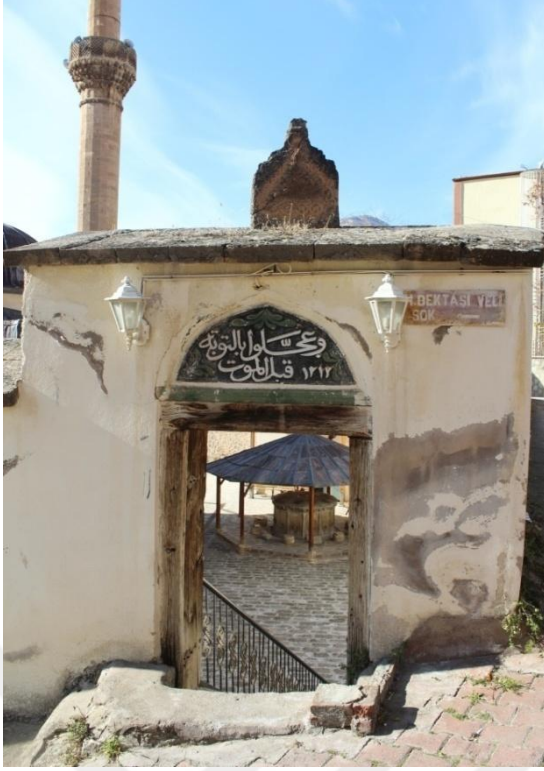
Fotoğraf 48. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Doğu Cephedeki Merdiven Altı

Fotoğraf 49. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Avlusu Kuzeybatıdaki Merdiven Altı

Fotoğraf 50. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Avlusu Kuzeybatıdaki Merdiven Altındaki Mekânın İçerisi

Fotoğraf 51. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Doğu Cephedeki Avluya Giriş Kapısı

Fotoğraf 52. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Batı Cephedeki Avluya Giriş Kapısı

Fotoğraf 53. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Güney Cephedeki Avluya Giriş Kapısı

Fotoğraf 54. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Avluya Giriş Kapı Katları

Fotoğraf 55. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Avluya Giriş Kapı Katlarındaki Metal İşçiliği Örnekleri

Fotoğraf 56. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Kuzey Cephe

Fotoğraf 57. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Doğu Cephede Hünkâr Mahfiline Giriş Kapısı

Fotoğraf 58. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Doğu Cephe

Fotoğraf 59. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Camii Güney Doğu Cephe ve Payanda

Fotoğraf 60. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Güney İstinat Duvarı Ve Payandalar (Sait BİLGİN)

Fotoğraf 61. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Batı Cephe

Fotoğraf 62. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Güney İstinat Duvarı ve Payandalar

Fotoğraf 63. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii'nin Güneydoğu Köşe Pahında Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 64. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii'nin Güneybatı Köşe Pahında Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 65. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii'nin Güney Cephede İki Payanda Arasında Kalan Duvar Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 66. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Üst Örtü (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 67. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Üst Örtü ve Âlemler (Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 68. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 69. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 70. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Taç Kapısı

Fotoğraf 71. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Taç Kapı Süsleme Detay

Fotoğraf 72. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii'nin Ana Giriş Kapısı Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 73. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii'nin Ana Girişin Hemen Sağında Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 74. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Son Cemaat Yerinin Kuzeybatısında Yer Alan Tali Giriş

Fotoğraf 75. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii'nin Kuzeybatı Köşesinde Kaydırılmış Olan Tali Giriş Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 76. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Son Cemaat Yeri Sütun Başlık Ve Kaide Detayı

Fotoğraf 77. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Harim Güney Duvar

Fotoğraf 78. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Çift “Vav” Şeklinde Oluşturulmuş İçerisinde Ayet-el Kürsi Yazılı Olan Levha

Fotoğraf 79. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Harim Kuzey Duvar

Fotoğraf 80. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Harim Doğu Duvarı

Fotoğraf 81. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Harim Doğu Duvarında Yer Alan Hattat Seyyid İbrahim Şükrü'nün Yazmış Olduğu Hat Levha

Fotoğraf 82. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Harim Batı Duvarı

Fotoğraf 83. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Üst Örtü Sistemi

Fotoğraf 84. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Üst Örtü Sistemi

Fotoğraf 85. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Merkezi Kubbe

Fotoğraf 86. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Merkezi Kubbe

Fotoğraf 87. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Pencere Revzenleri

Fotoğraf 88. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Pencere Formu

Fotoğraf 89. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Mihrabı

Fotoğraf 90. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Mihrap Süsleme Detayları

Fotoğraf 91. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Mihrabında Yer Alan Kitabeler

Fotoğraf 92. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Minber Sol Ayna

Fotoğraf 93. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Minber Sağ Ayna

Fotoğraf 94. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Minber Bezeme Detay

Fotoğraf 95. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Minberi Giriş Kapısı

Fotoğraf 96. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Minberi Köşk Kısmı

Fotoğraf 97. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii içerisinde Minberin Yanındaki Duvar Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 98. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Sütun ve Ayak Başlıkları

Fotoğraf 99. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Kadınlar Mahfili

Fotoğraf 100. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Paşa Mahfili

Fotoğraf 101. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Mahfil Taşıyıcı Sistemi

Fotoğraf 102. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Vaaz Kürsüsü

Fotoğraf 103. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Taç Kapı Kanatları

Fotoğraf 104. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Kapı Metal İşçiliği Örnekleri

Fotoğraf 105. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Harime Giriş Tali Kapısı

Fotoğraf 106. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Harim Pencere Kanatları

Fotoğraf 107. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Minaresi

Fotoğraf 108. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Minare Petek Altı Taş İşçiliği

Fotoğraf 109. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Minaresi Giriş Kapısı

Fotoğraf 110. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Minaresi Giriş Kapısı

Fotoğraf 111. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Minare Giriş Kapısı Kitabesi ve Taş Süsleme Detayı

Fotoğraf 112. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Minare Giriş Kapısı Metal İşçiliği Örnekleri

Fotoğraf 113. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Harim Doğu Duvarı Eski Fotoğraf
(VGM Arşivi)

Fotoğraf 114. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Harim Doğu Duvarı Eski Fotoğraf
(VGM Arşivi)

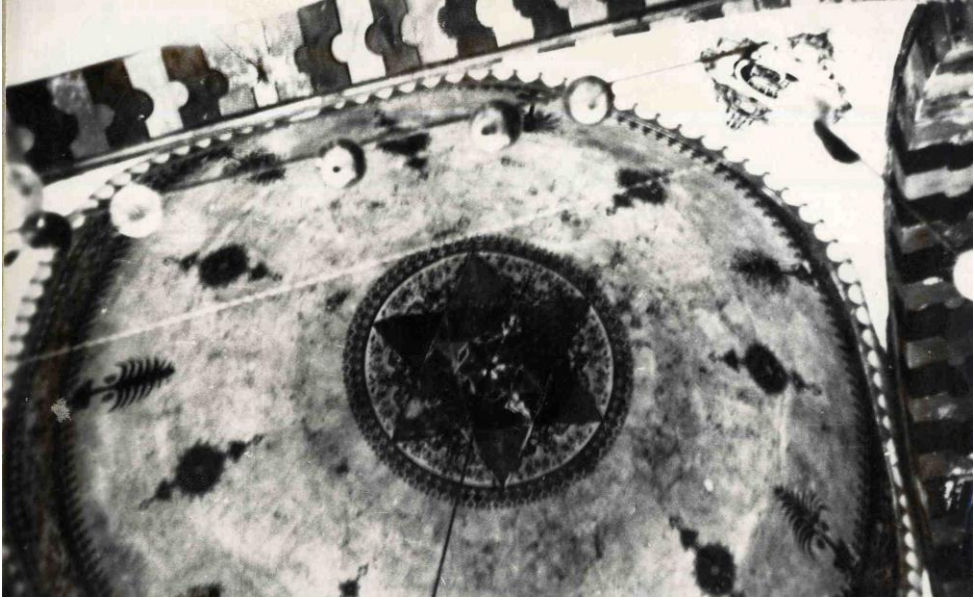
Fotoğraf 115. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Harim Güney Duvarı Eski Fotoğraf (VGM Arşivi)

Fotoğraf 116. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Harim Doğu Duvarı Eski Fotoğraf (VGM Arşivi)

Fotoğraf 117. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Minber Eski Fotoğraf (VGM Arşivi)

Fotoğraf 118. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii Harim Kubbe Eski Fotoğraf (VGM Arşivi)

Fotoğraf 119. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Kütüphane Doğu Cephe

Fotoğraf 120. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Kütüphane Güney Cephe

Fotoğraf 121. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Kütüphane Zemin Kat

Fotoğraf 122. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Kütüphane Zemin Kat Giriş Kapısı

Fotoğraf 123. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Kütüphane Zemin Kat Örtü Sistemi

Fotoğraf 124. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Kütüphanesi Üst Kat Giriş Kapısı ve Metal İşçilik Örnekleri

Fotoğraf 125. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Kütüphanesi Üst Kat Girişi Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 126. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Üst Kat

Fotoğraf 127. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Kütüphane Üst Kat Giriş Kapısı

Fotoğraf 128. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Kütüphane Üst Kat Güneybatı

Köşe

Fotoğraf 129. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Kütüphane Üst Kat Örtü Sistemi ve Pencereler

Fotoğraf 130. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Kütüphane Ahşap Kitaplığı

Fotoğraf 131. 6 Zilhicce 1213 (1798) Tarihli Yusuf Ziya Paşa Vakfına Ait İlam Formuna Konu Olan Sakalı Şerif²⁸³(İstanbul Vakıflar I.Bölge Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 132. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Şadırvan

²⁸³ VGM 579 numaralı defter 58 sayfa 32 sırada kayıtlı Yusuf Ziya Paşa Vakfına ait ilam formu

Fotoğraf 133. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Şadırvan

Fotoğraf 134. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Şadırvan Detay

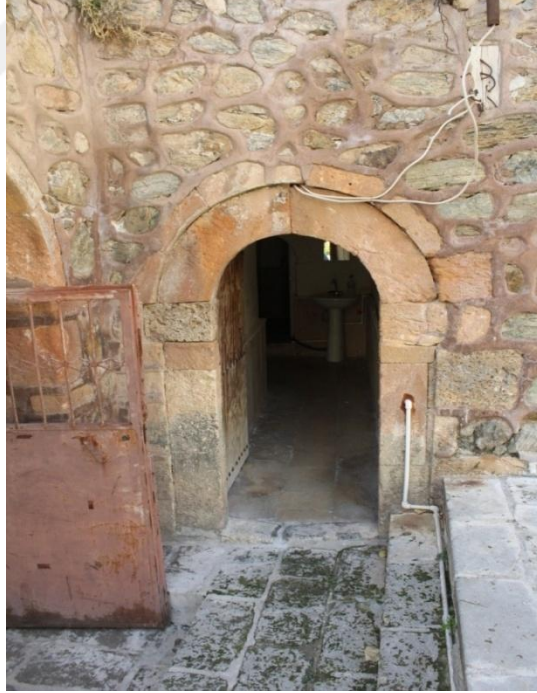
Fotoğraf 135. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Medresesine Ait Kalıntılar

Fotoğraf 136. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Medresesine Ait Kalıntılar

Fotoğraf 137. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Medresesine Ait Pencere Kalıntısı

Fotoğraf 138. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Helâlara Giriş Kapısı

Fotoğraf 139. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Helâlar

Fotoğraf 140. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Helâlar

Fotoğraf 141. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Hamamı

Fotoğraf 142. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Hamamı

Fotoğraf 143. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Hamamı

Fotoğraf 144. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Hamamı Kubbe

Fotoğraf 145. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Güney Cephede İstinat Duvarı Üzerinde Yer Alan Çeşme

Fotoğraf 146. Keban Yusuf Ziya Paşa Camii'nin Avluya Girişin Sağlandığı Kuzeybatı Cephede Girişin Çaprazında Yer Alan Çeşme

Fotoğraf 147. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi'nin Fırat Mahallesinde Yer Alan Çeşme

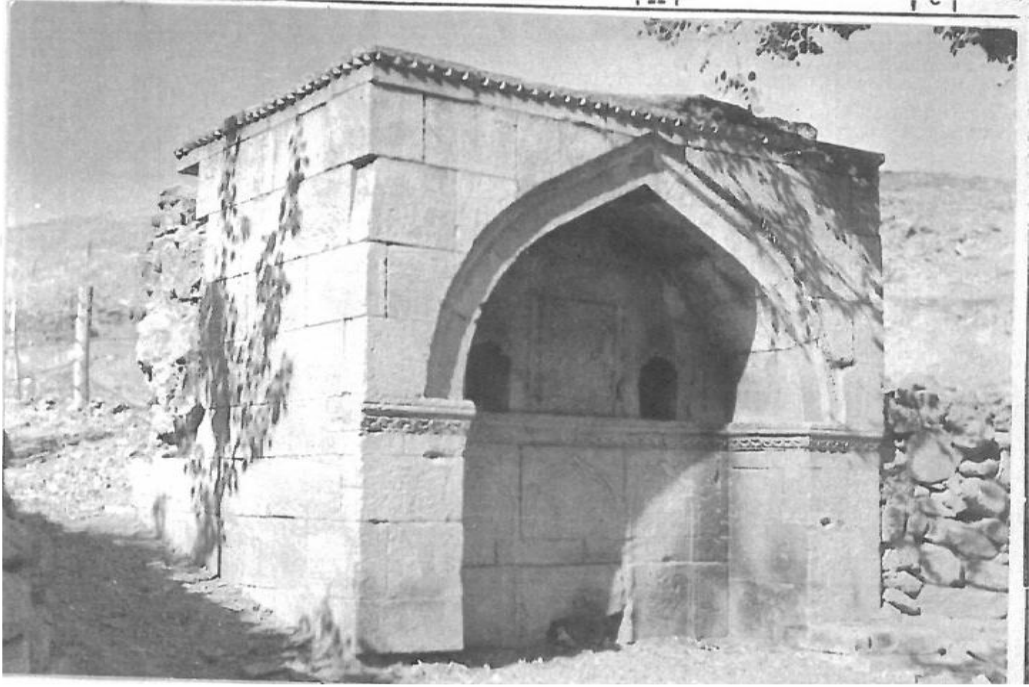
Fotoğraf 148. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi'nin Fırat Mahallesinde Yer Alan Çeşmenin Doğu Tarafı

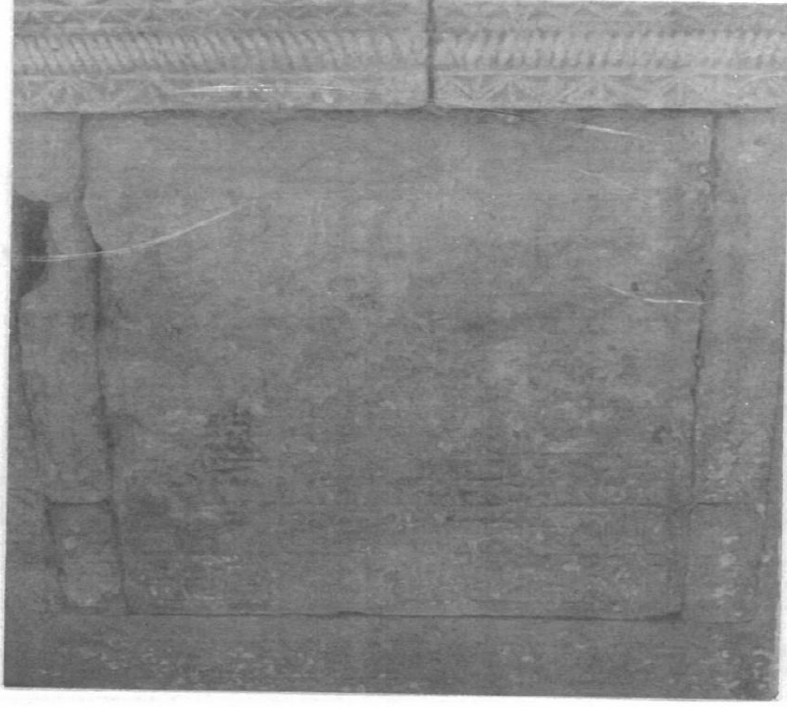
Fotoğraf 149. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi'nin Fırat Mahallesinde Yer Alan Çeşmenin Batı Tarafı

Fotoğraf 150. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi'nin Fırat Mahallesinde Yer Alan Çeşme Nişi

Fotoğraf 151. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi'nin Fırat Mahallesinde Yer Alan Çeşmenin Eski Fotoğrafı (Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi)

Fotoğraf 152. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi'nin Fırat Mahallesinde Yer Alan Çeşmenin Kitabesinin Eski Fotoğrafı (Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)

Fotoğraf 153. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi'nin Fırat Mahallesinde Yer Alan Türbe ve Çeşme

Fotoğraf 154. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi'nin Fırat Mahallesi'nde Yusuf Ziya Paşa'nın Kızlarına Ait Türbe Batı Duvarı

Fotoğraf 155. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi'nin Fırat Mahallesi'nde Yusuf Ziya Paşa'nın Kızlarına Ait Türbe Güney Duvarı

Fotoğraf 156. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi'nin Fırat Mahallesi'nde Yusuf Ziya Paşa'nın Kızlarına Ait Türbe Doğu Duvarı

Fotoğraf 157. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi'nin Fırat Mahallesi'nde Yusuf Ziya Paşa'nın Kızlarına Ait Türbenin İçerisi

Fotoğraf 158. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi'nin Fırat Mahallesi'nde Yusuf Ziya Paşa'nın Kızlarına Ait Türbenin İçerisi Kuzey Duvar

Fotoğraf 159. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi'nin Fırat Mahallesi'nde Yusuf Ziya Paşa'nın Kızlarına Ait Türbenin İçerisi Doğu Duvar

Fotoğraf 160. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi'nin Fırat Mahallesi'nde Yusuf Ziya Paşa'nın Kızlarına Ait Türbenin İçerisi Güney Duvar

Fotoğraf 161. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi'nin Fırat Mahallesi'nde Yusuf Ziya Paşa'nın Kızlarına Ait Türbenin Batı Duvarı

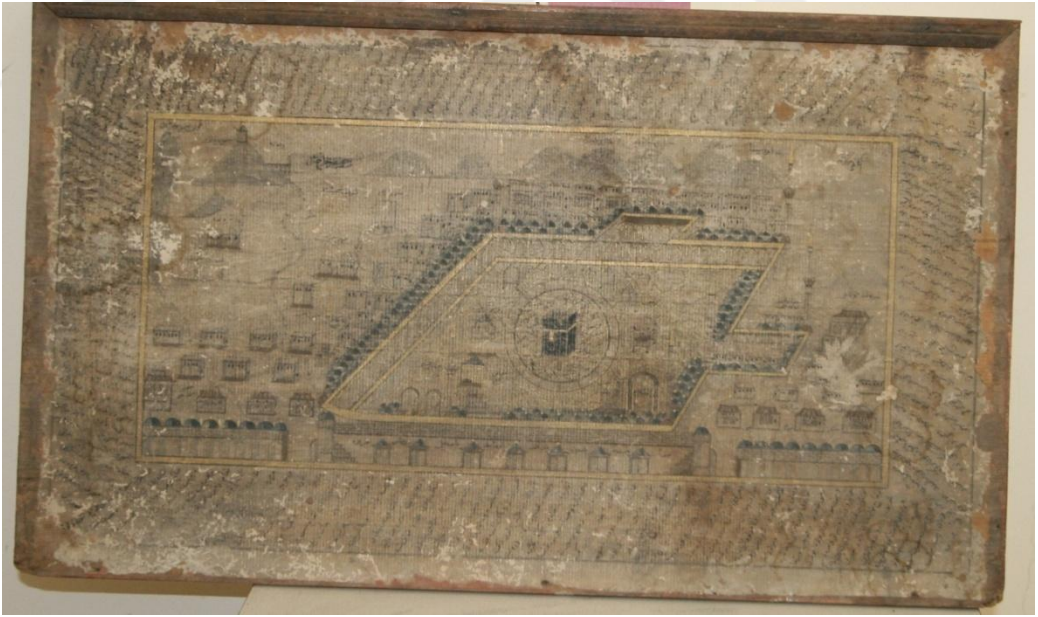
Fotoğraf 162. Keban Yusuf Ziya Paşa'nın Kızlarına Ait Türbe İçerisinde Yer Alan Kitabe Ve Pencere Ayna Parçası

Fotoğraf 163. Keban Yusuf Ziya Paşa'nın Kızlarına Ait Türbe Giriş Kapısı Üzerinde Sağda Ve Solda Yer Alan Taş Süslemeler

Fotoğraf 164. Keban Yusuf Ziya Paşa'nın Kızlarına Ait Türbe Pencere Aynalarında Yer Alan Süslemeler

Fotoğraf 165. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Kâbe Tasvirli Hat Levha

Fotoğraf 166. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Aynalı Hat Levha

Fotoğraf 167. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Hattat İbrahim Şükrü Tarafından Yazılmış Hat Levha Örneği

Fotoğraf 168. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Hattat Ahmet Hamdi Tarafından Yazılmış Hat Levha Örneği

Fotoğraf 169. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi “Vav” Şeklinde Aynalı Yazılmış Hat Levha Örneği

Fotoğraf 170. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Hat Levha Örneği

Fotoğraf 171. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Hat Levha Örneği

Fotoğraf 172. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Hat Levha Örneği

Fotoğraf 173. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Şamdan Örneği

Fotoğraf 174. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Şamdan Örneği

Fotoğraf 175. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Şamdan Örneği

Fotoğraf 176. Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Konağı Hamamının Bitişiginde Yer Alan Ev

Fotoğraf 177. Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Konağı Hamamının Güneydoğu Cephesi

Fotoğraf 178. Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Konağı Hamamının Yıkılmış Olan Üst Örtüsü ve Trompları

Fotoğraf 179. Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Konağı Hamamının Giriş Kapısı ve Trompları

Fotoğraf 180. Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Konağı Hamamının Trompları

Fotoğraf 181. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü

Fotoğraf 182. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü
Kuzey Cephe

Fotoğraf 183. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa(Nüzhet-ül Hazra) Köşkü
Güney Cephe

Fotoğraf 184. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü
Güney Cephe Merdivenler

Fotoğraf 185. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü
Zemin Kat Giriş

Fotoğraf 186. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü
Zemin Kat

Fotoğraf 187. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü
Zemin Kat

Fotoğraf 188. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhət-ül Hazra) Köşkü
Zemin Kat Üst Örtü

Fotoğraf 189. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa(Nüzhət-ül Hazra) Köşkü
Zemin Kat Tavan

Fotoğraf 190. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü
Üst Kat Merdivenler

Fotoğraf 191. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü
Üst Kat Girişinin Önündeki Sahanlık

Fotoğraf 192. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü
Üst Kata Girişte Yer Alan Hol

Fotoğraf 193. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü
Üst Katta Yer Alan Mutfak Ve Tuvalet

Fotoğraf 194. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü
Üst Katta Yer Alan Salon

Fotoğraf 195. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü
Üst Katta Yer Alan Salonun Batı Duvarı

Fotoğraf 196. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü
Üst Katta Yer Alan Salonun Kuzeybatı Duvarı

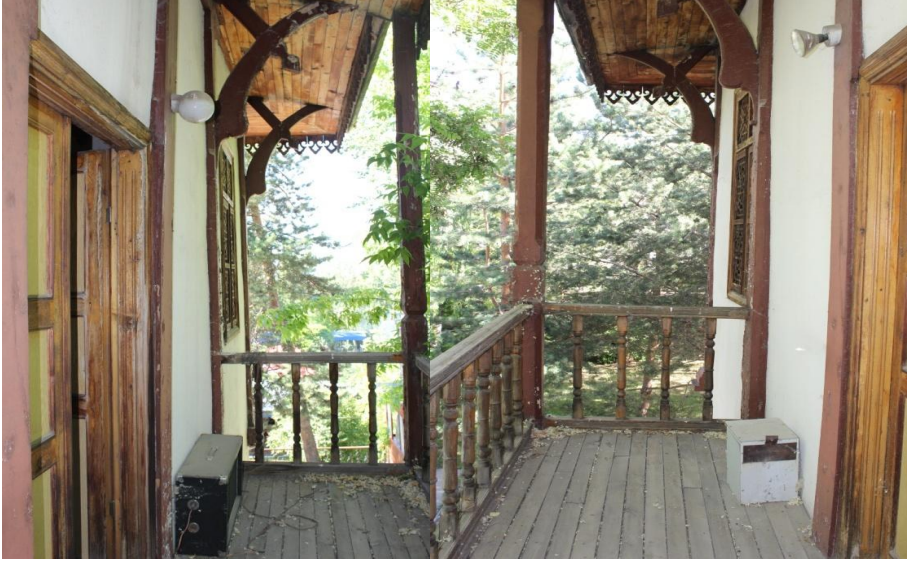
Fotoğraf 197. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü
Üst Katta Yer Alan Salonun Doğu Duvarı

Fotoğraf 198. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü
Üst Katta Yer Alan Salonun Güney Duvarı Aynı Zamanda Salona Giriş Kapısı

Fotoğraf 199. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü
Üst Katta Batı Cephede Yer Alan Balkon

Fotoğraf 200. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü
Üst Katta Doğu Cepheye Yer Alan Balkon

Fotoğraf 201. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü
Sütunlarından Örnek

Fotoğraf 202. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü Sütun Başlık Ve Ayağı

Fotoğraf 203. Erzurum Palandöken Yusuf Ziya Paşa (Nüzhet-ül Hazra) Köşkü Batı Cephesine Ait Eski Bir Fotoğraf (Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 204. Tunceli Çemişgezek Tağar (Yusuf Ziya Paşa) Köprüsü Genel Görüntüsü (İsmail Aytaç Arşivi)

Fotoğraf 205. Tunceli Çemişgezek Tağar (Yusuf Ziya Paşa) Köprüsü Güney Cephesi

Fotoğraf 206. Tunceli Çemişgezek Tağar (Yusuf Ziya Paşa) Köprüsü Kuzey Cephe

Fotoğraf 207. Tunceli Çemişgezek Tağar (Yusuf Ziya Paşa) Köprüsü Doğu Cephe

Fotoğraf 208. Tunceli Çemişgezek Tağar (Yusuf Ziya Paşa) Köprüsü Batı Cephe

Fotoğraf 209. Tunceli Çemişgezek Tağar (Yusuf Ziya Paşa) Köprüsü Güney Tempan Duvarı ve Kitabe

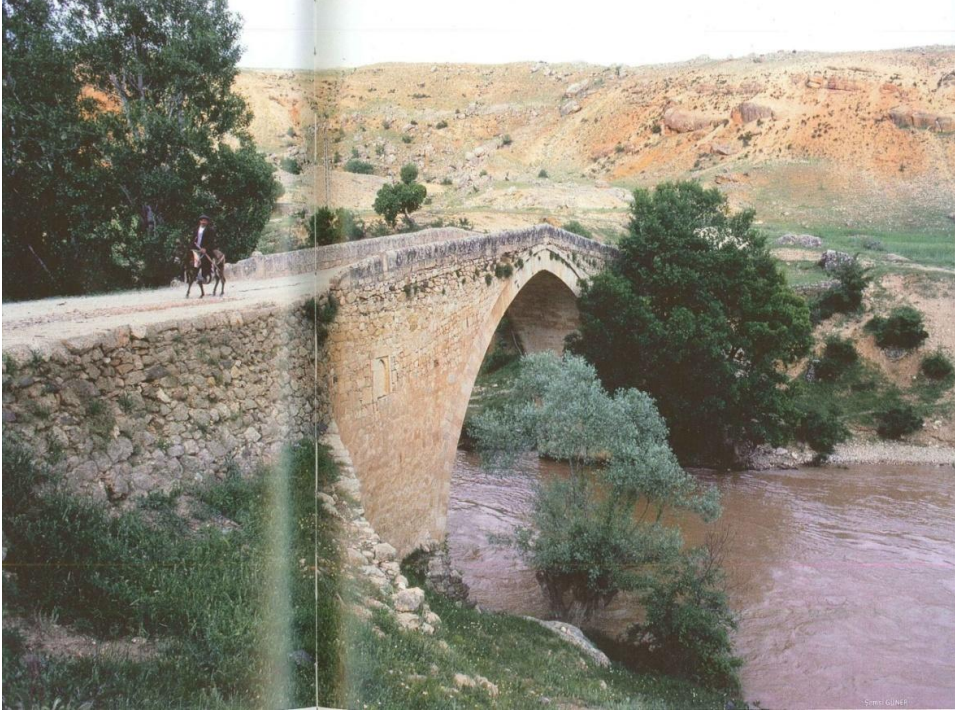
Fotoğraf 210. Tunceli Çemişgezek Tağar (Yusuf Ziya Paşa) Köprüsü Kuzey Cephe

Fotoğraf 211. Tunceli Çemişgezek Tağar (Yusuf Ziya Paşa) Köprüsü Babataşları

Fotoğraf 212. Tunceli Çemişgezek Tağar (Yusuf Ziya Paşa) Köprüsü Kitabesi

Fotoğraf 213. Tunceli Çemişgezek Tağar (Yusuf Ziya Paşa) Köprüsü Restorasyon Öncesi²⁸⁴

²⁸⁴ PEKİN, Faruk, YILMAZ. F., Hayri, *Türkiye'nin Kültür Mirası 100 Köprü*, İstanbul, 2008, s.200-2001

Fotoğraf 214. İstanbul Üsküdar Çengelköy Yusuf Ziya Paşa (Köşe) Çeşmesi

Fotoğraf 215. İstanbul Üsküdar Çengelköy Yusuf Ziya Paşa (Köşe) Çeşmesi

Fotoğraf 216. İstanbul Üsküdar Çengelköy Yusuf Ziya Paşa (Köşe) Çeşmesi Alınlığı

Fotoğraf 217. İstanbul Üsküdar Çengelköy Yusuf Ziya Paşa (Köşe) Çeşmesi Kitabesi

Fotoğraf 218. İstanbul Üsküdar Çengelköy Yusuf Ziya Paşa (Köşe) Çeşmesi Alınlığı Üzerinde Yer Alan II. Mahmut Tuğrası

Fotoğraf 219. İstanbul Üsküdar Çengelköy Yusuf Ziya Paşa (Köşe) Çeşmesi Eski Bir Fotoğrafı (İstanbul VI Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi)

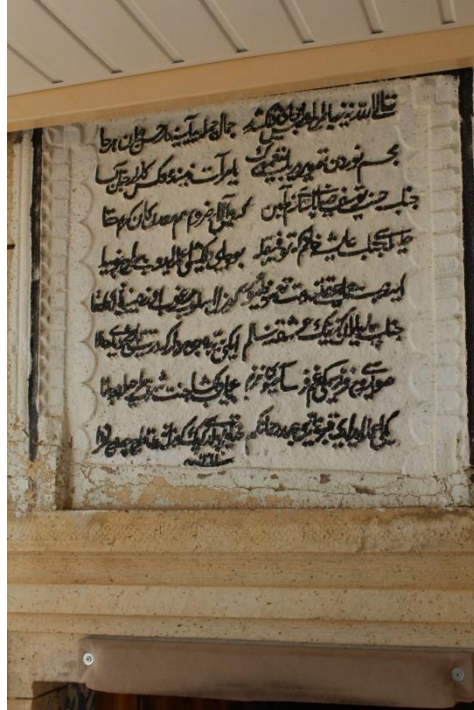
Fotoğraf 220. Erzurum Palandöken Abdurrahman Gazi Türbesi Doğu Cephe Kadınlar Girişi

Fotoğraf 221. Erzurum Palandöken Abdurrahman Gazi Türbesi İçerisi

Fotoğraf 222. Erzurum Palandöken Abdurrahman Gazi Türbesi Batı Cephede Yer Alan Erkekler Giriş Kapısı

Fotoğraf 223. Erzurum Palandöken Abdurrahman Gazi Türbesi Kitabesi

Fotoğraf 224. Erzurum Palandöken Abdurrahman Gazi Türbesi Haziresinde Yer Alan Abdullak Budak'a Ait Mezar

Fotoğraf 225. Erzurum Palandöken Abdurrahman Gazi Türbesi Haziresinde Yer Alan Mustafa oğlu Kemal'e Ait Mezar

Fotoğraf 226. Elazığ Keban Yusuf Ziya Paşa Şehir Hanı Yerine Yapılmış Olan Dükkanlar

Fotoğraf 227. Elazığ Keban Kürtkendi Camii Yerine Yapılmış Olan Fırat Mahallesi Camii

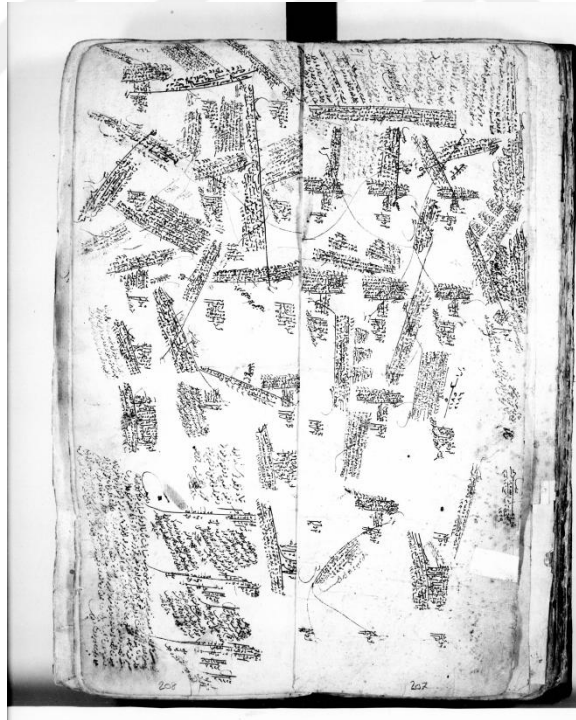
Fotoğraf 228. 578 Nolu Defterin 290. Sahife 104. Sırasında Kayıtlı Keban'a Bağlı Çemişgezek Kazasında Kurulu, Yusuf Ziya Paşa'nın Hanımı "Aişe Hanım Vakfı" na Ait H.1208-M.1794 Tarihli Vakfiyenin Formu (VGM Arşivi)

Fotoğraf 229. 578 nolu defterin 288. Sahife 103. Sırasında Kayıtlı Tunceli - Çemişgezek'te Kurulu "Yusuf Ziya Paşa Vakfı"na Ait 1208 H. (1793 M.) Tarihli Vakfiye (VGM Arşivi)

Fotoğraf 230. 579 Nolu Defterin 49. Sahife 28. sırasında kayıtlı Elazığ-Keban'da Kurulu "Yusuf Ziya Paşa Vakfı"na Ait 1212 H. (1798 M.) Tarihli Vakfiye (VGM Arşivi)

Fotoğraf 231. 493 Numaralı Defterin 163 - 164 Sayfalarında Kayıtlı "Yusuf Ziya Paşa Vakfı"na ait, H. 1212 (M.1798) Tarihlerindeki Görevli ve Ücretleriyle İlgili Atik Şahsiyet Kaydının Formu(VGM Arşivi)

ÖZGEÇMİŞ

1981 yılında Sivas'ın Divriği ilçesinde doğdum. İlk, orta ve liseyi Divriği'de okuduktan sonra 2005 yılından Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümünden mezun oldum. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sivas Müze Müdürlüğü'nde kısa bir süre çalıştıktan sonra Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nde Müze Araştırmacısı olarak göreve başladım. 2010'dan beri görevime devam etmekteyim. Evli ve bir çocuk annesiyim.

